

**Bernard Etxepareren
Doctrina Christiana eskuztatzen**

Rereading
Bernard Etxepare's Doctrina Christiana

Patxi SALABERRI MUÑOA
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

*Hautatu eta bereizi beharra,
horra gizakiari eman izan zaion dohaia eta zigorra*
Koldo Mitxelena

Jasotze data: 2022.02.23 Onartze data: 2022.03.30

Laburpena

Bernard Etxepareren *Linguae Vasconum Primitiae* (1545) liburuaren baitan argitaratu *Doctrina Christiana* nabartu-pikardatuan ez ditu ulertze-bideak lar errazten gaiak desberdindu gabe eta jarraian azaltzen dituzten bertso-lerroen eraketak. Haren baitan dautzan koherentzia-hariak bereizi eta ezartzea besterik ez du bilatzen artikulu honek, eta horretarako, osagaien disezio heterodoxo batez baliatuko da, betiere irizpide tematiko eta formal objektibotan oinarrituta.

Gako-hitzak: B. Etxepare, *Doctrina Christiana*, koherentzia, berrirakurketa.

Abstract

The variegation of the edition in chained lines and without thematic differentiation of the *Doctrina Christiana* inscribed in the book *Linguae Vasconum Primitiae* (1545) by Bernard Etxepare presents objective difficulties for its correct comprehension. The present essay aims to establish the lines of coherence of the same and offers for this purpose a heterodox dissection of its various elements on the basis of both thematic and formal criteria.

Keywords: B. Etxepare, *Doctrina Christiana*, coherence, rereading.

1. Iturantz destatzen. 2. *LVP*ren barne-multzokatze klasikoak. 3. *Doktrina Kristiana* (*DK*). 4. Beste begirada bat saiatzen. 5. *DK*ren gai-taxuketa. 6. Atalak bereizten. 6.1. Sarrera. 6.2. Eguneroko beharkizunak. 6.3. Igandeko beharkizunak. 6.4. Gogoeta-gaiak. 6.5. Otoitzak. 6.6. *DK*ren osagarria: “Amorosen gaztiguia”. 7. Bibliografia. Eranskina: Irakurketa-proposamena. Bernard Etxepare DOKTRINA KRISTIANA.

1. Iturantz destatzen

Testu klasikoak modernotzearen aldeko zale sutsu izan gabe ere, edonork daki, edo sumatzen du bederen, Bernard Etxepareren *Lingua Vasconum Primitiae* (aurrerantzean *LVP*) liburuttoaren barneko *Doctrina Christiana* (aurrerantzean *DK*) atalak biziki eskertuko lukeela alderdi tematikoa –edo erlijiosoa, nahiago bada– argiagotzeko saioaren bat eskainiko balitzai. Izatez, argitaratua izan den moduan hartuta, hau da, bertso-lerroak segidan emanda eta gai-multzoak bereizi gabe, testuaren jarria berez dena baino astunago eta ilunago suertatu ohi zaio irakurleari, lanbrotze orokor horri, ondorio gisa, beste efektu kaltegarrikerik ere isurtzen zaiolarik, besteak beste, lausoago bilakatzen direla Etxeparek erabilitako koherentziak, garapen-moduak eta baita –eta ez da hau gutxiestekoena– forma poetikoak berak ere.

Generoak genero eta urruntasunak urruntasun (konparazio grafikorako baino ez baitakargu adibidea hona), antzeko zerbait gertatu bide zitzaion Etxepareren garaikidea eta, aldi berean, “tránsfuga de la *Devoción moderna* al Humanismo” (García Villoslada, 1956, 350. or.) izan omen zen Erasmo Erroterdamekoaren *Eromenaren gorespena* liburuari ere: haren irakurketa hagitz azkartu zen A.-G. Meusnier de Querlon-ek, 1765ean, liburuaren atal bereizketa taxuz burutu eta 68 kapitulutan finkaturik utzi zuenean.

Etxepareren ekarpena argiago ager daitekeela sinetsirik, bada, liburuttoaren alderdi ilunpetu eta ilunpetsuena birpasatu nahi izan dugu honako honetan, *Doktrinaren* atalak –ordura arteko tradizioan errotuak, bestalde (ikus Aldekoa, 2010)– identifikatuz eta, ustez behintzat, egokiago

bereiziz eta desberdinduz, betiere xede nagusia haren irakurketa erraztea dela ahaztu gabe.

Ulerbidea laharrez garbiago uzteko, doktrinaren ustezko hariez, logikaz eta garapenaz arituko gara, oro har, jarraian. Irudipena dugu Etxeparek liburuan barrena ondutako formei ere, batik bat estrofei dagozkienei, aratzago eta koherenteago iritziko diela irakurleak horrela. Orrialdeetan barrena aditzera emango den horren guztiaren laburbiltze praktikoa eta grafikoa izatea besterik ez du espero amaierako eranskinak.

2. LVPrent barne-multzokatze klasikoak

Argiegi ez dauden disezio-irizpideak baliatu ohi badira ere, ezaguna da 1545eko edizioaren *kopla*-hurrenkera hausten ez duten hamabost osagai (pieza? poema? kopla?¹) desberdineko bildumatzat hartzen dela Etxepareren *Lingua Vasconum Primitiae* liburua.

Horrezaz gainera, ohiko irakurketan erabili izan den taxuketa –hitz lauuko hitzaurre gisakoaz gaineko koplana, alegia– aipatu hamabost piezak lau multzotan bereiztera mugatu da². Horrela, doktrina kristauari dagozkion bertso-lerroen sorta luzeak (ia liburuttoaren erdiak) osatu ohi du lehen multzoa (I), maitasunezkotzat hartu izan diren hamaika *koplek* (II-XII) osatu dute bigarrena, autobiografikoa bide den hurrengo poemari (XIII) egokitu zaio hirugarren “multzoa”, eta amaierako kanta moduko biek (XIV-XV) eratu ohi dute azkena.

Ezin jakin, dena den, autonomotzat jotzen diren piezak bereizteko, bakoitzaren izenburuaren aurreko paragrafo-zeinua edo antigrafoa (¶) hartu izan den irizpide nagusitzat, baina badira, halere, horrelako zeinurik eraman ez arren, salbuespentzat jo behar izan direnak –horrela berresten omen da araua–, poema gisa hartutako besteren bat³ baino arras

-
- [1] Izendapen hauek ez dira gure uztakoak, bibliografian ikus daitekeenez, eta, besterik adierazi ezean, sinonimo gisa erabiliko dira hurrengo orrialdeetan.
- [2] Kopla eta bertso-lerroen erreferentziak, lehendabizi Lafonek (1999 [1951]) eta gero Altunak 1980an paratutako edizio kritikoa emandako eran eskainiko dira lan honean, hots, lehendabizi pieza, poema edo bertso-sortaren zenbakia sistema erromatarren arabera jarria, eta segidan bertso-lerroei dagozkien ondozkapen-zenbakiak.
- [3] Poematzat hartu ohi den tetrastiko bakarreko XI. *kopla* dugu bitxiena eta ez, laburra izanagatik, argiena. Honela mintzo zen Lafon: “L’absence de toute ponctuation accroît encore l’obscurité de cette petite pièce. On ne sait même pas si les quatre vers sont placés dans la bouche de la même personne. Le seul point clair est qu’il s’agit d’une dispute. Ce quatrain, dont le titre forme un vers, est écrit dans le même mètre que la pièce précédente. S’agit-il de la même femme? Est-ce un épilogue de la pièce qui précède?” (Lafon, 1999 [1952], 784. or.).

poemago baitira, esate baterako, “Mossen Bernat Echaparere cantuya” eta “Contrapas” izenekoak (XIII.a eta XIV.a, hurrenez hurren).

DKren barruko 450 bertso-lerrotan barrena ere hirutan azaltzen da besteetan poema-identifikatzailea bide den antigrafoa eta, horretan oinarri hartuta edo, *zati*-mugatzaille hustzat jo izan da. Eta nabarmendu nahi genuke *zati* hitza, zeren honetan –erlijioaren eremu lokaztuen abantailak, antza– inor ez baita ez poemaz eta ez koplaz mintzo. Hortik, beraz, bertan antzeman izan diren tamaina zeharo desberdineko hiru *zati* edo *parteak*: “Doctrina Christiana”, “Hamar manamenduyac” eta “Iudicio generala”⁴.

Halamoduzko logika horren ondorioz, DK zipriztintzen duten antigraforik gabeko izenburudun zatiek ez dute trataera bera jaso⁵, nahiz eta haietako batek hasieran “Iudizio jenerala”k ere ez daraman kapitulu-letra distiratsua eraman buruan⁶.

Erantsi beharrik ez da disezio eta multzokatze-formula horrek, *zati* eta *koplen* arteko ustezko⁷ antz eta desberdintasun kategorizatugabeetan oinarritzean, aurreneko interpretazio-karraju meharra ezartzen diola

-
- [4] Honela laburtzen du Aldekoak (2010, 3-4. or.): “La obra está dividida en tres partes. En la primera, el autor se extiende desde una primera enseñanza dogmática de la fe cristiana hasta el aparejo o preparación para la muerte, dejando en medio enseñanzas sobre algunos sacramentos (bautismo, eucaristía, penitencia, extremaunción) y preceptos de la Iglesia (oir misa, confesión). En la segunda parte, de manera sumaria y sin ningún desarrollo posterior, se exponen los mandamientos de la Iglesia, y la tercera esta dedicada al Juicio final”.
- [5] Diogun moduan, izenburu hutsak ez du parterik, atalik edota poemarik nortzeko baliorik izan eta, hori dela bide, besteren osagaitzat geratu dira, esaterako, izenburudun nabarmen diren “Orazione igandeko” (I, 58-hk), “Harmak erioaren kontra” (I, 180-hk) eta “Orazionia” (I, 389-hk) izenekoak. Esan behar da, bestalde, azken “Orazionia” honek erraz asko “zuri” zezakeela laugarren parte bat, Judizio Unibertsalaren ondoko otoitz atal luzea jasoz. Tamalez, kapitulu-hizkirik bai baina antigraforik ez ageri.
- [6] Bi motako edo, tamainari so eginez gero —ba ote horrek hemen garrantzirik?—, hiru motako kapitulu-letrak baliatzen dira LVPn pieza edo poemen hasieran, guztiak birritan baizik ez errepikatuak: a) txikiena (bi lerroren zabalerakoa), xumeena eta horniduririk gabeko mota (A letra I, 389.an, “Orazionia”-ren hasieran, azken “Orazionia IX.ean); b) handiena (bospasei lerroren zabalera hartzen duena) eta hornidurez ikusgarriena den kapitulu-letra (eskaintza-gutunaren buru-burukoa [E letra] eta bukaeran dagoen frantsesezko “Extrait” antigrafodunak daramana [S letra]); c) eta, azkenik, hornitua eta erdiko tamainakoa den hizki mota (hiru lerroren zabalerakoa: M hizkia I, 1ean eta A letra I, 214an).
- [7] Honako lan honek Etxepareren bertso-lerroen irakurketa hertsia egiteari heldu nahi dion arren, argi da hipotesiek eta “ustezko” hitzek aginduko dutela ibilbidean zehar. Barka bekigu, beraz, etengabe inplizituki dagoena agerian jartzen ez badugu beti.

irakurle jasankorrari. Baina kanpandorrera daramaten zurubi kiribilei ez bezala, honako honi ez zaio falta bestetara aiseago gaindi litekeen estutasun gaitzik.

Beste disezio eta sailkatze-molde batek, beheraxeago erakusten saiatuko garenez, ikuspegi aberatsagoa ekar lezake hizpide dugun *doktrinaren* irakurketara behinik behin, eta, akaso, *kopla* edo *parte* direlakoen interpretazioa bera ere beste norabideren baterantz bideratu. Horietako bat izan liteke, esaterako, Lafonek mahairatu eta orain arte behintzat ebatzi gabe dagoen auzi interesgarri bati buruzkoa, hots, ea pieza guztiak kantatuak izateko onduak zirenetz edota, erantsiko genuke guk hemen, ea, doinuak gorabehera, kantatuak izateko baldintzak betetzen zitzuztenetz⁸.

Edonola ere, aipatu partiketa hirukoitz zurrunean oinarritu izan dira *DK*ren irakurketa-proposamenik ezagunenak, kontutan hartu ere gabe horrela jokatzuz, nabaria den bezala, batetik erlijiozko sail osoaren hasierako lerroburu nagusi eta orokorra dena (“*Doctrina Christiana*”) arras parekatuta geratzen dela haren barneko atal-izenburu huts diren beste biekien (“*Hamar manamenduyac*” eta “*Iudicio generala*”), eta, bigarrenik, ez dela berdin jokatzuz izenburu larri diruditen eta letrakera berdina daramaten beste bi izenbururekin, hots, “*Harmac eryoaren contra*” izenekoarekin (I, 180-199) eta, batik bat, guztiz autonomia izateaz gainera, “*Iudizio generala*” delakoak ere buruan ez daraman kapitulu-letra argia-kopla bat bereizteko zeinutzat ere har litekeena eta “*Amorez errequerencia*” poemak daramanaren parekoa eta tamainakoa (IX, 1-2) dena, alegia-duen “*Oracionia*” delakoarekin (I, 389-448).

Hein handi batean, beraz, literatur diskriminazio-ezaugarri araztatzat hartu ohi da edonondik begiratuta ere editore eta inprimatzaileen irizpide zalantzakorra, tipo-falta, trebetasun eza edo akats hutsaren fruitua bide dena.

3. *Doktrina Kristiana (DK)*

Taxuketak taxuketa, begi-bistakoa da *DK*n hasieratik bertatik azaltzen direla, nahasirik baleude bezala, erredundanteak diruditen ideiak,

[8] Honela uste zuen Lafonek: “*La Doctrina Christiana* et meme, malgré son titre, la «chanson» de M. Bernard Echepare ne l’ont certainement pas été. Elles sont trop longues, et, de plus, elles contiennent des strophes dont le nombre de vers n’est pas toujours le meme (4, 5 et 6)” (Lafon, 1999 [1957], 796. or.). Hemen proposatuko denaren arabera, ustezko “irregulartasun” horiek ez dira zertan anomalia izan eta are gutxiago ziratekeen kantatuak izateko estakuru.

Jainkoaz eta hark egindakoez oroitzeko deiak, erlijiozko formulak, hausnarketarako eta onbideratzeko gomendioak, betebeharrarako “agindu” praktikoak, pasarte narratiboak, eta han-hemenka, adizki neutroko estrofa-multzoen tonua hautsiz, hitano zuzenez zipriztindutako pasarteak.

Erljioaren handia *doctrina* xumera jaisteko metodotzat har liteke hori guztia apika, baina irakurlearen kezka nagusia ez da azalpen horrekin itzaltzen. Are gehiago, batzuetan doktrina-multzo erraldoi horretan arras da zail zuhaitzak –barka metaforaren herbala!– zuhamuketatik eta are laharretatik eta belar arruntetik bereizten. Eta, ondorioz, eragotzi egiten zaio irakurlari atalak behar bezala irakurtzeko eta ulertzeko bidea. Zeren eta erlijiozko gaiak berez gerta badaitezke irensgaitz eta lehor, *DKn* zehar begietarutzen den nahasmahasa bera gerta liteke irakurlea bertsoak irakurtzetik –edo, hoberenean, arretaz irakurtzetik– gibelaraz lezakeen arrazoia edota, zintzo irakurtzen segitu arren, barrenean dau den ahapaldirik esanguratsuenaz eta lirikoenez ere konturatzeke igarotzeko zioa.

Estrofa-multzoen ia etenik gabeko luzera eta *doctrinek* berezko duten gai- eta formula-aniztasun anabasatsu erredundanteak genituzke, bada, kementsu hurrerutzen zaion irakurlari adorea apal liezaiketean lehen faktoreak.

Ez dirudi, bestalde, erlijiozko tematika gotorreko atala izateak 450 bertso-lerroko multzo osoa pieza bakartzat hartzera behar lezakeenik. Eta ez da askoz egokiagoa hiru zatiko banaketan oinarritutako irakurketa ere, tamaina zeharo desorekatuko hiru “parte” horiek –“Doctrina Christiana” [I, 1-213], “Hamar manamenduyac” [I, 214-225] eta “Iudicio generala” [I, 226-450]– ezer gutxi xamur baitezakete *DKren* ulertze-maila, batez ere direlako multzo horien baitan hamaika elementu zeharo desberdin eta, ustez, bateraezin aurkitzen direnean, eta batik bat guztiak ez maila bereko eta ez autonomia-gradu berdinekoak.

Begi-bistakoa da interpretazio horretara daramaten atal-izenburuak ez direla inondik ere gainerako poemen izendapenen pareko, eranskin deskribatzaile hutsa baizik. Eta areago: aurreneko idazpurua ere (“Doctrina christiana”) ezin dela geroagoko beste bien mailakotzat hartu, izatez, hasieratik amaierarainoko *corpusa* edo *doktrina* bera izendatzeko generikoa baita argi eta garbi.

Lerroburu horiek, beraz, balio dutena besterik ez dute balio, eta inoiz ezer ulertuko bada, haien balioa eta funtzioa ulertzetik abiatu behar da.

Hartara, Etxeparek emandako konfigurazioari eta hitzen bidez –ez kaligramen bidez– jakinarazten duenari heldu behar zaie arretaz, gehi-ago bereizi behar direnak taxutuz eta finkatuz, eta betiere liburuak islatzen duen linealtasun gorabeheratsua –eta eman uste zitzaion koherentzia-haria– ezbaian jarri gabe, ahapaldi eta bertsoek duten segida urratu gabe eta, ahal delarik, irakurketa okerregietarako bideak harriztatu gabe.

Adibide xehe bat dioguna argitzeko: (azpi)titulu propio eta guzti erantsita eramanda elkarren artean berezianak eta esanahiaren aldetik aratzenak diren DKren hasierako hainbat lerroalde (I, 21-57), harrigarriro, “otoitz”tzat jo izan dira tradizionalki. Ardura apur batez begiratzen dionak, horratik, badaki ez direla inondik inora ez *otoitz* eta ez *orazione*, irakurleari⁹ luzatzen zaizkion portaera-oharrak baizik. Areago, egunean zehar eta leku desberdinetan debotoki jokatzeko aholku-multzo haren baitan dagoen *otoitz* erako bakarra Ama Birjinari zuzendutako laukoa baino ez da (I, 49-52). Halaz ere, dena jarraian jarrita ikusteak, nonbait, *otoitz*-inpresioa ekarri dio ikertzaile bati baino gehiagori¹⁰.

Gaizki interpretatzeko arrisku gutxiago du, itxuraz, sainduei eskainitako bost bertso-lerroko ahapaldiaren ondoko *otoitzak* (I, 58-77), ez baita beraiei zuzendutako *otoitza*. Alegia, izenburu propioa darama (“Oracione igandeco”) eta Jainkoari zuzen-zuzen luzatua da. Guztiarekin ere, ez bide du okerra eragiteko aukerarik galtzen¹¹.

Hori horrela, zilegi da pentsatzea, beste begirada batekin hautematean, bestelako aurpegia azal lezaketela agian *Doktrinaren* orrialdeek, aurpegi konplexuagoa eta aberatsagoa gure ustez, eta, bertso eta estrofen ikuspuntuaren aldetik, biribilagoa ere ziur aski. Eta nonbait zalantza gutxiago legoke atal-zati diruditenetako ez gutxi *kopla* edo poema autonomotzat hartzeko, izan ere, sistema klasiko-tradizionalean poemei eskatu ohi zitzaizkien gutxieneko ezaugarri tematiko-formalak eta autotelikoak erakusten baitituzte oro har.

[9] Jasota gera bedi, “irakurle” hitzaren bitartez, Etxepareren liburuaren irakurlea, bestek ozenki irakurri edo kantatutakoaren entzulea zein, oro har, testuaren hartzaile dena adierazi nahi izango dela aurrerantzean.

[10] Honatx, etxekoenetara jo gabe, kanporantz zabaldu den iritzi hedatuena adibide: “[...] *des prières en fonction des moments de la journée (matin, soir, dimanche), des objets culturels (crucifix), des lieux (cimetière) dans la Doctrina réduite*” (Courouau, 2012, 185. or.; gurea da letrakera etzana [hemendik aurrera: g.l.e.]).

[11] “[...] *des prières aux saints (dans la Doctrina)*” (Courouau, 2012, 185. or.). Erantsi behar da sainduentzako *otoitzik* ez dela *Doktrina* guztian.

DKren egituraketari eta Etxeparek hartarako bilbaturiko koherentzia-hariei erreparatzen hasi beharko, bada.

4. Beste begirada bat saiatzen

Ebidentzia bat aintzat hartuz hel geniezaioke erronkari. Honatx: izenburuak izenburu, eta “Doctrina Christiana” tituluak espektatiba gaitzak ireki bazitzakeen arren, ez zen Etxepareren asmoa ohiko doktrina bat atontzea¹², eta horrexegatik hain zuzen askietsia zuen zehaztasunik gabeko “cerbait doctrina” bertsotan eskaintzea. Edo hobeto esanda, ikuspegi doktrinal orokorra koplatan eskaintzea zen nahi zuena, bertso haie-tako batzuk oies samarrak suerta bazitezkeen ere.

Aratza, hortaz, egitasmoa: ez katixima larririk eta ez doktrina sistematizaturik¹³, eta bai, berriz, irakurle/hartzailearentzat kristau-sinesmenaren funtsezkoena izan uste zitekeena formula mnemotekniko ikaserrazetan luzatzea¹⁴, planteamendu ez-sistematiko horrek ohiko muga formaletatik at eraman zezakeen arren¹⁵.

Agerikoa da Etxeparek funtsezko jo zuenak sinesmen kristaua ulertzeko molde bat edo beste islatzen duela halabeharrez. Eta bai, izan liteke Etxepareren sentsibilitatean *devotio moderna* delakoaren¹⁶ eraginez bilbaturiko sinesmen-motaren baten aztarnarik egotea DKn barrena.

[12] Aldekoak dioena dioela (“la doctrina de Etxepare no es en sí misma sino rudimentaria e incompleta” [2010, 7. or.]), jakina da nekez bizkarrera dakioketela egin zezakeenaren falta huraxe egin nahi ez zuenari.

[13] Etxepareren DK garaiko katiximekin kontrastatu ahal izateko, ikus Sánchez Herrero 1986 eta 1990.

[14] Lan honen luzer-zabalera dela eta, beste baterako utziko dira bertso-lerroen formatuaz eta haiek kantatzeko erabil zitezkeen musikari buruzko oharra. Halere, ez dirudi Altuna errealtatetik urruti ibili zenik honako hau idatzi zuenean: “Etxepare [...], erdi aroko tradizio luze batean, elizak bereziki gorde, landu eta herriak oso ezaguna zuenean, txertaturik dago” (Altuna, 1981, 327. or.).

[15] “[...] la «Doctrina Christiana» [...] abarca los primeros 450 versos, de un total de 1.159 que componen el libro, sin tener en cuenta los 145 correspondientes al segundo poema, dedicado a la Virgen, con lo que sumariamos 595 versos. Es decir, la temática religiosa -DK bera, esango genuke hemen- abarca más de la mitad del libro” (Aldekoa, 2010, 2. or.).

[16] Honela ulertu izan da *Devotio moderna*: “corriente espiritual que en la segunda mitad del siglo XIV brotó en los Países Bajos [...], corriente que se canalizó en la asociación de los «Hermanos de la Vida común» [...] y en la Congregación agustiniana de Canónigos Regulares de Windesheim, y que en el siglo XV y principios del XVI fertilizó [...] los jardines de los claustros y los anchos campos del pueblo cristiano” (García Villoslada, 1956, 315. or.). Hascher-Burger-ek eta Joldersma-k gogorarazi bezala

Eragin espiritualisten presentzia-hipotesiaren harira letozke, adibidez, gure autorearen jokamoldean sumatzen diren hiru gako nagusi, hots, arima-azterketaren premia, gogoeta xumeak burutzeko komenentzia eta otoitzaren garrantzia¹⁷. Are gehiago, Etxeparek baliatu bide zituen musika eta doinuek berek ere bazuketen haren eraginik, beste toki batean azalduko den bezala¹⁸. Alabaina, eta egin izan diren argitze-ahaleginak inolaz ere gutxietsi gabe, sinesmen-*corpus* osatuaren –edo doktrina sistematiko baten– faltak ilun samar uzten ditu oraindik Etxeparearen erlijiozko hautuak zehazki ezagutzeko bideak¹⁹. Eta ez dirudi, tamalez, peritese-tualitate editorialetan jarritako fedea uste izan den bezainbeste argi litzakeenik²⁰.

Funtsezko koherentzia eta garapen teologiko-doktrinalak, bestalde, nekez izan zitezkeen Trentoz geroztik burututako katixima eta dotrina-

(2008, 319. or.), “the *Devotio Moderna* was closely aligned with developments in late-medieval spirituality across Europe”. Eta, jakina, Europa barrena zabaldu bazen, ez litzateke harritzekoa euskal esparruetara ere iritsi izana, besteak beste, Donejakue bidea baliatuz.

- [17] *Devotio modernaren* definiziorik falta ez bada ere, interesgarri izan daiteke García Villosladak (1956, 317. or.) ohiko ezaugarriei (Kristozentrisimo praktikoa, aszetismoa, moralismoa, barne-pietatea, mundutik urruntzea...) eranstean dizkien beste hainbat gogoratzea, haietakoren bat Etxeparearenean ere azal baitaiteke: otoitz metodikoa, jarrera antiespekulatiboa, subjektibismoa eta izaera afektiboa eta Humanismoarekin zerikusirik ez duen bibliofilia.
- [18] Ohartarazi dezagun, esaterako, hainbat gomendio luzatu zituela Gersonek berak Europan barrena trumilka hedatzen hasia zen *Magnificat* delakoa armonikoki kantatu ahal izan zedin. Kanta hark mila inguru musika-konposaketa ezagutu zituen XV eta XVI. mendeetan, tartean Luterok alemaneraz prestatutako bertsiorekin onduren interpretazio polifonikoa (c. 1532).
- [19] Gogoratu beharrekoa da Erromak 1542an Inkisizioa (berr)abitzean hasi zirela mugimendu hauek guztiak itzaltzen, handiak baitziren, nonbait, mesfidantzak eta protestantismoarekin zituzten antzak (Williams 1983, 13-hk). Etxeparek, halaz ere, zuhurtziaz jokatu zuen erlijiozko gatazkaren erreferentziatzat har bide daitekeena bertsoetara zuenean. Ama Birjinari zuzendutako hitzak dira: “amak eztu sofritzeko semen artian gerlarik;/ samurturik badakutsu gure gaizkiegatik,/ ororen ama zira eta bake gitzazu bertarik” (II, 133-135).
- [20] Azaleko antzak gorabehera, Etxeparearenean ez da korronte espiritual ospetsuengan funtsezko diren hainbat kontzeptu -zail?- aipatu ere egiten. Gersonek bere *Doctrinaren* hasieran bertan sinetsi beharreko lehen puntu bezala dakarren Hirutasun Santua delakoari buruzko erreferentziarik eza da bat: “Premierement nous devons croire et tenir qu’il est un dieu en trois personnes q̃ sont le pere et le filz et le saint esperit par qui a este fait et creee tout le monde” (Gerson, ~1479 [2r^e]). Eta harrigarria bada ere, gizakiaren santifikazioan inplizitua omen dagoen Espiritu Santuari buruzko aipamenik ere ez da liburu osoan egiten. Esan dezagun, bidenabar, berdin jokatzeko delako Eliza Santari dagokionez.

liburuetakoak bezalakoak, azken hauetan edukiak ondo eta trinko kategorizatuta ekartzearekin batera, ikaragarritzko garrantzia eman baitzitzaizen adierazpideen ortodoxiari eta hizkuntzaren zuzentasunari eta zehaztapenari berari ere²¹, ahaztu gabe, baike, *giza-haragiaren* inguruko kontuak eta ahuleziak ere Etxeparek erakutsi ez zuen perspektiba zigortzailetik hartu izan zirela Kontzilio berriaren erabakiz.

Jakina, liburua kaleratu zenetik ia milurteko erdia igarota, urruneko eta lauso geratzen zaio egungo irakurleari hango *doktrina* oro. Gainera, DKren antolamendu eta josturetan edukietan adina gertatu ohi da gauda, eta sarritan erredundantzia-itxurako hainbat adaska ernaltzen zaie desbideratzeko gertu, adar haiei zentzua eta izerdia ematen dien zuhaitzenborra egoki kokatua ageri bada ere testuan.

DKren hostoen azpiko adajea ulertu eta argira ekartzeko, bada, irizpide tinkoz jokatu behar da, testuari funtsezko ezer aldatu gabe betiere. Hartara, jorratutako puntuak ulertzetik, atalak zedarritzetik eta hasiera-amaieraren araberako “disekzio”tik abiatuko gara lehendabizi, gai bakoitzari dagokion lerro-multzokatzea eratuz eta izendapen egokiren bat esleituz. Era berean, estrofa-motari ere parametro zedarritzatzaile iritziko diogu zenbaitetan, besteak beste, “irregularrak” diruditenak²² –tetrastiko ez diren bost eta sei bertso-lerrokoak, esan nahi baita²³– adierazle egokia gerta daitezkeelako pieza, *kopla* edo txatal baten mugak finkatzeko unean.

Esku artean dugun eginkizun honetan ez da gutxiestekoa errimaren garrantzia ere²⁴. Izatez, hari tematikoa lainotsuegia denetan batik bat, arreeta-seinale suerta daiteke haren tupusteko aldaketa bera²⁵.

[21] Erantsi beharrik ez dago Etxeparerena ez bezalako zurruntasun eta “logika”rekin jokatu zutela kalbindarrek ere; Leizarragaren idazlanak lekuko.

[22] Uler bedi, hemen, estrofen ustezko irregulartasunaz jardutean, ez dela, espresuki adierazi bitartean bederen, bertso-lerroen labur-luzeari buruzko erreferentziarik egiten

[23] Bat baino gehiago dira, ikusiko denez, izan gabe ere, sei bertso-lerrokatat hartu izan diren estrofa. Zazpi bertso-lerrotan moldatutako bakarrak ere (I, 105-111) beste era batez irakurria izateko parada eskaini lezake, ziur asko.

[24] Ezaguna da /i/ hizkiaren gainean eraikitzen duela Etxeparek DKko asonantzia-jolas gehiena, soinu hori -soinua, hotsa, efektu fonikoa baita Etxepareren errima- gero beste hizkiren batek ozenduta joan badaiteke ere. Agerikoa da, edonola ere, -ia errima duela erregularrena eta hainbat atali batasuna emateko gogokoena (goizeko beharkizunen atalean, Heriotzari dagozkion estrofetan, otoi-tzetan -igandekoan, Jainkoari eta Ama Birjinari eskainitakoetan-, Jainkoaren hitzak ematean, etab.).

[25] Ez dira falta estrofa bakan hutsetan edo gutxi batzuetan baino erabiltzen ez diren errima bitxiak: -[i...]*en* (I, 92-96), -[t]u (I, 1-4, 17-20, 97-100), etab.

Ez dago horretan guztian lege finkorik halaz ere, eta bai, gure aburuz, ahozko tradizio baten oihartzunik, kantu ez beti estu eta erreglatuegia lagun izan duen ahozko tradizio batenik, alegia.

5. DKren gai-taxuketa

Oro har esango genuke, hasierako ikuspegi orokorra eragotz dezakeen behe-lainoa behin altxatuta, aratz samarra dela Etxepareren doktrinaren ehundura. Haren sustrai-sareak, funtsean, fede-aitorpena –*Credo* delakoari dagokion baiezipen-multzoa– du oinarri inplizitu, eta formula horretako hiru ataletatik garrantzizkoenak diren abiapuntuak jasotzen ditu iparrorratz gisara²⁶: Jainkoari eta haren ahalguztiduntasunari buruzko aitortza²⁷, Jainkoaren seme Jesukristori, haren amari eta erredentzio-lanari buruzkoa eta, azkenik, bekatuen barkazioari eta gizakiaren santifikazioari buruzkoa.

Baina izan, hausnarrarazle –eta ez, aditz-aginteraren erabilera gora-behera, agindu-emaile– izan nahi du bertso bidez transmititzen den *doktrina* honek, hau da, gogoeta-bide eta, aldi berean, irakurlearengan onbideratzeko erreakzio *kristaua* probokatu nahi duen baliabide.

Agerikoa den zerbait berrestea da, ondorioz, doktrina-hartzailearen hausnarketa sustatzean haren *pietate* eta salbazio pertsonala gararaztea zuela xede esatea, hartarako –garaiko gizarte- eta erlijio-dinamikekin sintonian (ikus Delumeau, 2012, 262-274. or.)– beldurraren faktorea hautatu izan bazuen ere konbertsiorako tresnarik eraginkorrenzat. Ez kasualitatez, noski, eskaini zaikie bertso-lerro gehienak (I, 138-380), erlijio kristauaren arabera bizitzaren amaieran ezagutuko omen ditugun *Azkenki* izenekoei: Heriotza, Azken Epaia, Infernua eta Paradisua²⁸.

[26] Honelako obra batean nekez jaso zitekeen, jakina, *Kredoaren* eduki dogmatiko guztia, baina, goraxeago adierazi legez, Espiritu Santuari dagokion atalaren ez-agertzea da nabariena, eta, agian, Elizaren erreferentzia-falta, egun susmagarrien bilaka litekeena.

[27] Jainkoak bere irudira egindako gizakia, lekuko.

[28] Azkenkiak fede-dogmatzat ditu erlijio katolikoak, hildakoen berpiztea, munduaren akabera, Kristoren bigarren etorrera eta, oraintsu arte behitzat, purgatorioaren existentzia bezalatsu. Honatx Eliza katolikoaren azalpena: “969. ¿Qué se entiende por Novísimos? – Novísimos se llaman en los Libros Santos las cosas postreras que acaecerán al hombre. 970. ¿Cuántos son los Novísimos o Postrimerías del hombre? – Los Novísimos o Postrimerías del hombre son cuatro Muerte, Juicio, Infierno y Gloria. 971. ¿Por qué los Novísimos se llaman Postrimerías del hombre? – Los Novísimos se llaman Postrimerías del hombre, porque la muerte es la cosa postrera que sucede

Asmo didaktikoa ere eragile, Judizio Jeneralari²⁹ dagokion Azkenkiaren atala izan da izenburu propioa eta orrialde-kopuru gehien jaso dituen Etxepareren liburuan, irakurleak ongi dakikeenez, une larri hartan erabakiko baita gizakiaren aurrerantzeko eta behin betiko egoera: edo zeruko gloria eternalarena, edo infernuko pena amaiezina.

Aurrenik, gogoetaldi pertsonala luke Etxeparek ikusmiran, eta hartara bideratu zuen, hain zuzen, estrategia diskurtsiboa, aipatutako hariez, ehunduraz eta errekurtsuez baliatuta. Badirudi, halaber, ongi ohartua zela haien bitartez piz zitekeen talde-gogoetaldiaz³⁰, izan ere, *koplak*, bakanka zein lagunartean abesteko onduak baitziren, betiere, esana dugu jadanik, ezagunak zituzten doinu-moldeak erabiliz. Edo bestela adierazita: koplak transmisioarekin batera, nolabaiteko jarduera eta hausnarketa kolektiboa proposatzen zitzaizkien bertsoen jasotzaile izan zitezkeen guztiei.

Koplen edukiak, beren berariazko xumetasunagatik nonbait, ez du orduko erlijio-gatazken islarik eskaintzen³¹. Are gehiago: garaiko haizeteak inguruan hedarazten ari ziren zalantzak ez hauspotzeko beharbada, bitarra mugatu zituen Etxeparek bertsoen xede nagusiak: Jainkoaren handitasunaz hausnartzea eta hura glorifikatzea³² lehenik, eta, Maria birjina bi-

al hombre en este mundo; el Juicio de Dios es el último de los juicios que hemos de sufrir; el Infierno es el mal extremo que tendrán los malos, y la Gloria, -el sumo bien que poseerán los buenos. 972. ¿Cuándo hemos de pensar en nuestras Postrimerías?- Conviene pensar todos los días en nuestras Postrimerías, y sobre todo en la oración de la mañana al despertarnos, a la noche antes de acostarnos, y siempre que nos sintiéremos tentados, porque este pensamiento es eficazísimo para hacernos huir del pecado” (Pío X, 1973, VII. kap.: “De los Novísimos y de otros medios principales para evitar el pecado”). Dena den, azken unean hiru baino ez omen ditu zuzenean ezagutuko gizakiaren arimak, kontrajarriak eta elkarren baztertzaila baitira Infernua eta Paradisua.

- [29] Erabili ohi diren beste izendapen batzuk: *Juizio, Judizio, Epai Handia/Orokorra/Jenerala/Unibertsala, Azken Juizioa...*
- [30] Singularreko bigarren pertsonaren eta pluraleko lehenaren erabilera orokortzaileak adibide.
- [31] Egia-edo bada ere Oroz Arizkurenek dioena (“El tenor popular y sencillo de los versos religiosos no se prestaba a disquisiciones por descarrilamientos heréticos” [2008, 453. or.]), gutxi batzuk baino ezagutzen ez zuten bazter-mintzaira batean idatzia izateak berak libra zezakeen poema-bilduma bat -hau berau tartean- Sorbonako teologoen edota gainerako jakintsu larriek aztertua izatetik eta arazoetatik.
- [32] Hamar Aginduetatik at ere, maiz gogorarazia da mezu -agindu- hori DKn: “Jangoikua lauda ezak gauza ororen buruian” (I, 208), “goiz et’arrats orhituki haren izena laudatu” (I, 20), etab.

tarteko jarririk, bekatariaren konbertsioa eta beste munduan salbazioa lortzea, bigarrenik.

Etxepareren bertso-lerroetan ez da ageri besterik, ez diskisizio teologikorik, ez azalgaitza bezain ulertezina den Hirutasunaren ingurukorik, ez Eliza Santuarekiko betebeharririk, ez hierarkiarekiko beharkizunik, ez erlijiozko lehiarik sorraraz zezakeenik. Eta hori ere, besterik argitzen ez den bitartean behintzat, Etxeparek pentsatzen zuenaren adierazgarritzat hartu behar da.

Gure autoreak paperean positibatu pentsakeran, dena den, *devotio modernaren* osagaien ukitu estilizatuak antzematen dira han-hemen, esan bezala³³. Eta, akaso, erlijio-erreformatzaileen egitasmoekin loturarik izan zezaketenak ez islatzeko ahalegina³⁴.

Edonola ere, ez da sarasketarra mezu lauak eta xumeak errepikatzeaz nekatzen (“pentsa!”, “orhit!”, “lauda!”...) ³⁵. Haren aburuz, daraman bizitzaren inguruan hausnartu behar du sinesle kristauak, hausnartu, gaizki egindakoez damutu eta penitentzia egin. Eta, ondorioz, bizitza ere behar du “reglatu”, hots, nork bere bizimodua Jainkoaren aginduen parametro bakunen barnera bideratu eta hala, zuzen eta egoki, jokatu.

Hartara, hausnarketak nahitaezkoa izango du sinesleen egunerokotasunera egokitzea eta, bide batez, huraxe aintzat hartuko duten irizpide kronologikoak eta tokitasunezkoak zaindu eta errespetatzea, kristau arruntarentzat gauza bat baita lanegunek libreago uzten dioten denbora apurrean egin dezakeena, eta beste bat, Jainkoari bete-betea zor dion

[33] Ikus 3. atalean azaldutakoa.

[34] Nekez jakin daiteke, adibide bat jartzearren, noraino eragin zion Etxepareri *Sola* ospetsuak ez hedarazteko edota ez aitortzeko kezka, baina aski agerikoa da *Sola Fide* delakoaren aurrean hasiera-hasieratik saiatu zela “obra onak” nabarmentzen (I, 15), gauzak hain argi ez badaude ere *Sola Scriptura* eta *Sola Gratiari* zegoakenez. Ildo horretan, komeni da oroitzea Trentokoaren aurreko eta ondoko hogeit bat urtetan kaleratutako *dotrinetan* biziki areagotu zirela zalantzak eta nahasmenak, eta, erreforma protestantearen eragin lanbrotsua zela eta, idaztera ausartzen zen inortxok ez zuela erabat ziur zein alderditan jokatzeko ari zen. Etxepareren adinkide Ponce de la Fuente dugu horren adibiderik adierazgarrienetako bat. Doktrinagile sutsua, 1548tik 1555era bitartean espainiar monarkiaren predikaria eta, oro har, “el predicador más célebre de España” (Bataillon, 1966, 528. or.) izatetik 1558an Inkisizioak atxilotua izatera igaro zen... zalantza ezinezko luteranotzat jo zutelako. Eta inolako duda-mudarik gerta ez zedin, kartzelan hil eta lurperatua izan ondoren, hilobitiki aterea eta errea izan zen handik gutxira, fede-auto bat medio.

[35] Izatez, *pentsatu* eta *oroitu* ditu Etxeparek gogoetarako aditz xaxatzaile baliatuenak.

atseden-egunean egin dezakeena; gauza bat etxean egotea, eta beste bat eliza barruan.

Ikusmira teokratikotik ez asago, Etxeparek gogoeta-materia gehiago luzatzen dio sinesleari libre samar edo dagoenerako. Eta bereizi egiten du bi une kronologikotan gaitegia, bakoitzari dagozkion beharkizunak aholkatuz: egunero egiteko diren beharkizunak eta otoitzak, batetik (I, 17-57), eta batik bat aisialdi luzea eskaintzen duten igande eta jai-egunetan burutzekoa den gogo-jardun sakonagorako materia eta beharkizunak, bestetik³⁶.

Denborazko ardatz bi horien inguruan garatzen da, oro har, Etxepareren *Doktrina Kristiana*, eta horietan oinarrituta luzatuko dugu jarraian bertso-lerro eta estrofen bereizte/banatze/multzokatze-proposamena.

6. Atalak bereizten

6.1. Sarrera

Okerrik egiteko arrisku lar gabe esan daiteke izenbururik ez daraman sarrera moduko bat atondu nahi izan ziola Etxeparek DKri, osagai desberdineko bost estrofa monorrimoz eratua, bakoitzak hamabost silabakotzat hartu ohi diren launa bertso-lerro daramatzala (I, 1-20)³⁷.

Hari tematikoari gagozkiola, sarasketarrak transmititu nahi zuenaren muina laburbiltzen da lehen ahapaldi-sorta horretan. *Incipit dei genezakeen aurreneko tetrastikoa*n, esaterako, argi adierazten zaio irakurleari gizaki gisa duen eginkizun nagusia: “Munduian den gizon orok behar luke pensatu” eta gogoeta egin erlijio kristauan ezin funtsezkoago diren bi motiboren inguruan, Bibliako *Hasiera* liburuan jasoak bi-biak³⁸, hots,

[36] “Orhituki igandian behar dugu pensatu/ zenbatetan egin dugun aste hartan bekhatu;/ orhit eta Jeinkoari barkhamendu eskatu,/ atorra nola arim’ere aste oroz garbitu” (I, 97-100).

[37] Dagokion tokian hizpidera ekarriko bada ere, ez da lan honen xedea Etxepareren metrikari buruz jardutea. Momentuz, beraz, onar bekigu bestek eta guk geuk hanhemen esandakoez baliatzea.

[38] Etxeparek inoiz ez zuen besteren erreferentziarik xaloena ere egin, ez eta, DKri gagozkiola, *Eskritura sainduenik* ere, *dotrinari* eman nahi izan zion tonu apalean ez baitzen erudiziorako edota eskolioetarako tokirik. Erraz asko erants zezakeen, esate baterako, Nafarroako Margaritak 1531ko *Le Miroiren* tartekatutakoan antzeko erreferentzia biblikorik, edota honelatsu ekin DKri -barka asmazioaren ausardia!-: “Iangoikoak Scripturan erraiten du ozenki”. Jakina, “gabezia” horrek, Bibliari dagokionez batik bat, bestelako arrazoirik ere izan zezakeen, hots, jorratutako gaietatik itzuri zitekeen *Sola Scriptura* susmagarriaren inguruko arazo oro oinarririk gabe

Jainkoa dugula gizakiaren sortzailea, batetik, eta bere irudira egin zuela gure arima, bigarrenik. Eta kreazio-obraren handitasunaz eta garrantziaz inori zalantzarik gera ez zekion, banan-banan zehaztu zituen Etxeparek jarraian Jainkoak “bere irudi propioa” sorturiko arimari emandako hiru “potentziak”, gizakiak, askatasunaren erakusgarri zuzena izanik, onerako zein gaizkirako bidea hautatzeko darabiltzanak eta, hori gutxi bailitzan, heriotzaren ondoren ere gordeko litzuzkeenak³⁹.

Agerikoa da laburbiltze arrai hartan berariaz zehaztuak utzi zituela gure autoreak hirurak⁴⁰, teologikoki haietxek zurkaizten baitute DKren egitura. Alegia, Memoria iraganari –egindakoari eta gertatutakoari– es-tekaturik legoke; Endelgua edo Adimendua orainaldiari lotua, eta mun-dua eta gizakiaren burua ezagutzeko tresnatzat eskainia. Borondatea, al- diz, etorkizunerako aurreikuspenak egiteko gaitasuntzat du gizakiak. Hi- rurak, beraz, elkarren artean trinko uztartuak, eta, jainkozko diren hei- nean, hirurak gizakia Jainkoaren paretsu bilakatzen dutenak.

DKko orrialdeetan garatu eskeman, bada, Memoria litzateke poten- tziarik funtsezkoena; hark ahalbidetzen ditu Adimendua eta Borondatea, eta hura gabe ez da beste biak abian jartzerik. Memoriak, hortaz, denbo- raren dimentsioan kokatzen gaitu bete-betean, eta oroimen hutsa ez den

uztea. Nolanahi ere den, DKtik at ere ez zuen Etxeparek ageriko literatur errefe- rentziarik liburratu; alegia, autorea identifikatu gabe utzi zuen liburu-amaierako hexametro hartatik at –oinarrian Ovidioren “FleBILE principio melior fortuna sequatur” (*Metamorfosiak* VII. lib., 518. bertso-lerroa) zuena–, ez greziar, ez erromatar eta ez garaikideen lorratzik ez da haren lerroaldean azalean.

[39] Gogoan izatekoa da, taxonomia trimembre horren guraso izan zen Agustin Hipona- koaz geroztik (ik. ~419: 1956, 10. lib., 572-609: “En que se muestra la existencia de otra trinidad en el alma del hombre y aparece com más evidencia en la memoria, en el entendimiento y en la voluntad”), Hirutasun Santuaren isla eta iruditat hartu izan direla aipatu potentziak. Paralelismo horretan, Oroimenak Aitaren irudia isla- tuko luke, huraxe baita munduko gauza guztien hasiera, iraunarazlea eta amaiera; Semearen irudia Adimenduak, eta Espiritu Santuarena, azkenik, Borondateak.

[40] *Potentziak* modu berezian ordenatzearen arrazoia, ohikoagoa baita beste segida ba- tean ematea (memoria-endelgua-borondatea), honetan letzake: hitzen ordena arruntean eta zegokien deklinabide-kasu bera baliatuta emanez gero, jolas silabikoa behartuegi gera zitekeen (mugatuan: memoriaz, endelguiaz, bo-ron-da-te-az; muga- gabeen: memoriaz, endelguz, borondatez). Hautatu zuen ordenarekin ere, antzera ateratzen zen kontua kasu bera erabiliz gero: me-mo-ri-az, bo-ron-da-te-az, en-del- gu-[i]az. Ordena honetan, halere, beste era batera konputa zitekeen bertso-lerroa mugagabearekin: memoriaz,/ borondatez// en-del-guz go-/ar-ni-tu. Baina, itxura duenez, eritmo orekatuagoa eta musikalgoa iruditu zitzaion azkenean egindako hauarena (hemistikio bien hasierako “oihartzuna” barne: memoriaz.../endel- guiaz...).

neurrian, hari ere, beste biekin batera, dagokio salbaziorako erantzukizuna. Ildo horretan, Memoria dugu *doktrinan* barrena maizen iradokitzen zaigun potentzia, aldioro erabiltzen baita –hasieran batez ere– *oroitu* aditza agintera forman (“orhit adi!”). Jakina, behin Memoriak orainaldira ekarrita, Adimenduaren unea dagokio sinesleari, haren bidez aztertu eta baloratu behar baitu oraina, jarraian, damua eta kontrizioa tarteko, eta Borondateari tokia eginez, bekatarri-portaera molda edo alda dezan.

Ahalmen horiezaz baliatzeko gomendioa du, azken batean, liburuak ardatz⁴¹.

Incipit horretako zutarrietan oin harturik, bada, Jainkoa guregana –hartzaile/irakurleongana– hurbilarazteko logika laua garatu du Etxeparek ondoren (I, 5-16), *gu geu* garelarik lerrootako koprotagonistak, eta ez jadanik hasierako “gizon oro” indibidualizatu gabekoa. Logika xumea eta arras grafikoa, erantsi beharko litzateke segidan, lauko bakoitzeko lehen bi bertso-lerroak eguneroko bizimodutik ateratako adibidez hornitu baititu eta hurrengo bietan Jainkoa-gizakia harremanetarako “ondorioak” eskaini, beste munduan salbazioa (“gloria”) lortzeko egin behar ditu-*gu*-nak laburbilduz: ongi egin eta jokatu, Jainkoa zerbitzatu, obra onak egin eta bekatuak ez⁴².

Horrela jardungo du hiru aldiz, hiru laukotan zehar.

Sarrera horretako azken laukoak, horratik, hurrengo atalaren irekiera dakarren gomendio praktikoa aurkeztuko du: “zeren Jeinkoa *egun oroz* ongi ari baitzaigu,/ guk ere hala behar dugu harzaz unsa orhitu,/ gure hatse eta fina hura dela pensatu,/ *goiz et'arrats* orhituki haren izena laudatu” (I, 17-20; g.l.e. [gurea da letrakera etzana]). Edo bestela esanda, gizakiaz arduratzeagatik Jainkoari zor omen zaion erreprozitatearen kariaz, harekiko beharkizunak gogorarazten zaizkio irakurleari: Jainkoaz

[41] Horren adibide esanguratsuen beheragoko “Orazione igandeko” izenekoak dakarkigu. Han, salbaziorako laburbide gisa, laguntza berezia eskatzen zaio Jainkoari potentzia erabakigarrienak trinko mantentzea. Endelgua dela eta, “bizi nizan artian eta erioko phunduan/ *zuk idazu, othoi, oso neure endelgamenduia,* / alteratu gabetarik zure fede sainduian/ gauzen unsa egiteko neure azken finian” (I, 60-63; g.l.e) eta, Borondatea ahul ez dadin, “*eta orduian zuk idazu indar eta grazia/ bekhatuiez ukheiteko bide dudana doluia/ perfektuki egiteko neure konfesionia*” (I, 64-66; g.l.e.).

[42] Hemen horretan sakonduko ez bada ere, garrantzi eta esangura doktrinal handia du Etxeparek obra onak egiteari dagokion puntuaz hasieran bertan dagien errepikapenak (I, 8 eta 15 bertso-lerroetan, hain zuzen), une haietan funtsezkoa baitzen, izan ere, fede hutsaren bidezko salbazioaren planteamendu protestantea Erromako elizarren esparrutik bereiztean.

oroitzeko beharkizuna, gure hasiera eta amaiera huraxe baino ez dela hausnartzekoa eta haren izena eta izana etengabe eta ohartuki, gogoia haren dugula, gorestekoa.

Atalak garatu ahala ikusiko denez, lerroxka horietan datza DKren erdiguneko zutarria, gainerakoak —zein bere mailan, noski, eta Ama bir-jinari eginkizun berezi eta paregabea esleituta— ehundura guztia osatzen datozelarik.

Segidan, gomendio-sorta hori hitz hutsetan geratu gabe eguneroko bizimoduan txertatzen has dadin, egingarri diren bi multzotan berezita luzatzen zaizkio irakurleari zereginok: egunero —edo ia egunero⁴³— egin beharko lituzkeenak, batetik, eta, hori ezinezko gertatuz gero, gutxienez igandero burutzeko lirakeenak, bestetik.

Arrazoiak arrazoi, ez dirudi erlijiozko eginkizunak horrela markatzeko xinpletasuna *Devotio Modernaren* eraginetik urruti zegoenik, ez behintzat aurreko mendean hainbat esparru erlijiosotan hasiberriekin ohi zen eskemarenetik⁴⁴: “in the early years there was little proscription: adherents meditated in the morning upon arising, and in the evening before going to bed” (Hascher-Burger & Joldersma, 2008, 322. or.; g.l.e.). Dena den, antzak eta eraginak bilatzen hastekotan, interes gehiagokoak dira Gersonnek *La Doctrine de bien vivre en ce monde* liburu ospetsuan luzatutako aholkuak⁴⁵: “est tres bon conseil que *une fois ou deux le iour au soir et au matin eta au moins les festes* une personne retourne a soy” (Gerson ~1479, [32 r°]; g.l.e.).

Erraz areago litezke, kontuak zehazte aldera, Gersonen aipua edota haren hitzetatik tiratutakoak ere, Etxeparerengandik kronologikoki hurbilago suertatu zen honako hau bezala:

[...] *chascun chrestien doit souvent a tout le moins une fois la sepmaine / comme au dimenche retourner a soy: et se examiner sa conscience des faultes*

- [43] Argi du Etxeparek jende xumeak ezin dituela hainbat eta hainbat gauza egunero burutu, arrazoi desberdinak (geografikoak, lanbidezkoak...) medio. Hortik, beraz, “Goizian” egiteko zirenak aipatzen hastean salbuespena onesten duen “albadagik” delako formula ezartzearena (I, 25).
- [44] Hertsiago eta konplexuago zuten hasiberri ez zirenek meditazioa: “the organization and the extent of meditational schemes increased in complexity through time” (Hascher-Burger & Joldersma, 2008, 322. or.).
- [45] Unea da gogoratzeko ezen “l’ouvrage de Gerson (*Opus tripartitum*) servait un peu partout en France de texte de base pour la doctrine chrétienne” (Salgado, 1981, 531-532. or.).

quil a faictes en icelle sepmanie: et soy convertir a dieu en suy disant et offrant ses dessus dictes veritez. *Et encores bon seroit que tous: au moins les simples qui ne vont pas souvent a confesse une fois le iour: comme au soir avant que dormir feissent une recollection de ce quilz ont fait par la iournee.* En laquelle silz treuvent navoir commis auscun peche mortel de ce en doibvent humblement remercier dieu et luy en rendre graces (La Fosse, 1529, [42-43]; g.l.e.).

Gure egileak, itxura duenez, debozio-aztura xume haien ildokoen transposizioa egin zuen bere *doktrinan*, beharbada horrela errazago heda eta finka zitezkeelako erlijioa lanbide ez zuen gizataldeetan eta baita ere geografikoki aski sakabanatuta eta elizguneetatik urruti bizi zen jende xaloaren artean.

6.2. Eguneroko beharkizunak

Atal zeharo praktikoa da *egunero egiteko* diren ataza erlijiosoak ezar-tzen dituen (I, 21-57). Hemen ez da dotrina-garapenik eta ez otoitz-multzorik ageri⁴⁶, eta bai, berriz, gomendio/agindu-sorta praktikorik.

Burutu beharreko horiek *goizez eta arratsaldez* egiteko sailkatuak eskaini zituen Etxeparek, ataltxo bakoitza bere izenburuarekin, eta goi-zekoak kopuruz askoz ugariago direla arratsaldekoak baino, azken hauek Jainkoari gomendatzera eta “peril guzietarik” begiratzeko otoitz egitera aholkatzera mugatzen baitira⁴⁷.

Baina bere xumetasunean, eta labur bada ere, badu iruzkintzekorik atal horrek.

Lehen ñabardura garrantzitsua: eguneroko beharkizun guztiak gizonezkoei zuzenduak diruditen hitano-formekin daude eratuak, aginterazko aditzak baliatuz. Honetan ez ezik, *DK*ren beste hainbat ataletan barrena ere aski era sistematikoan egingo du Etxeparek hitanozkoaren erabile-ra hori, hartzaile emakumezkoak esperoko ez balu bezala. Eta hala izango zen, agian, baina zehaztapenen baten premia du horrek.

Aurreko eta ondoko aditz-kontrasteak (zuketa/hiketa) ikusita, erraz ondoriozta lezake egungo irakurleak Etxeparek batzuetan bi hartzaile-motari luzatu ziela idazlana, *DK* irakurtzeko eta kantatzeko orduan bi

[46] Ikus goragoko 10 eta 11. oharra.

[47] “Arratsian etzitian gomend’adi Jeinkoari/ eta othoi begir’ezan peril guzietarik” (I, 21-22).

estatus desberdineko jendea aintzat hartu izan balu bezala: multzo batean jende xehea, hurbilekoa, mutila eta gaztea ziurrenik; bestean, ostera, gizarte-estatus garaiko jendea, begirune berezikoa, elizgizonak eta, akaso, emakumeak. Lehen multzokoari hika mintzo zitzaiokeen, zuketa bigarrenekoentzat gordeta.

Baina garbi bide dagoena bestela ere izan zitekeen, haatik. Izatez, Etxeparek bi aditz-modu horien bitartez erdietsi nahi izan zuena lotuago egon zitekeen bi osagai edo ingurune kateketikorekin: batetik, sermoi girokoago eta formalago-edo den ingurunea, non aditz-forma neutroagoak erabiltzen diren doktrina azaltzean (horrek ez du galarazten eske ma dialogikoa edota zutano alokutiboaren erabilera); eta, bestetik, norberaren baitan eragitea bilatzen duen osagaia. Honek barne-ahotsa –kontzientzia– irudikatuko lukeen mintzoa baliatuko luke irakurlearengan oroitu beharrekoak gogorarazteko edota nolabaiteko zauskada emozionalak sortzeko (era aski aseptikoan batzuetan –hemen legez–, zirika-mirika bestetan). Hauxe genuke nonbait hitanoaren erabileraren zioa. *Toka* erak erraztu besterik ez zuen egingo gero irakurle orok estrofak gogoratu eta errepikatzearena, dakigunez, tradizionalki hizketa-mota hori izan baita nor –berdin gizona zein emakumezkoa– bere buruarekin mintzatzean erabili dena.

Beharkizunen banaketarekin lotua dator hurrengo oharñoa. Haietarako uneak egokiro adierazita datozen arren, nabarmengarria da “arratsian” egiteko omen den bat bederen ez dela egiazki arratsaldean burutzekoa, goizean baizik, iratzartzean⁴⁸. Kontraesankorra iruditu arren, argi da bazuela han agertzeko arrazoi modukorik, Etxeparek nonbait ez baitzeritzon egoki hain zeregin xeherako aparteko ahapaldirik baliatzeari. Gainera, egiteko espiritual horien espazio fisikoa “etxea” –ohatzea, logelazitateak ongixko erraztu zion bertan egiteko ziren guztiak unitate bakartzat hartzeko eta horrela, eta era berean, etxetik kanpo burutu behar zirenak “Goizian” izeneko multzoko ahapaldietan jasotzeko (I, 25-57)⁴⁹.

[48] “Gero irazar adinian orhit adi bertarik/ zenbait ere orazione erraitera debotki” (I, 23-24). Beheraxeago helduko diogun arren, gogora dezagun momentuz ez zebilela gure elizgizon bertsogilea ohiko erlijio-eskemetatik kanpo eta, ondorioz, mota honetako otoitz eta orazioneen aipamenak egiten dituenetan, irakurleak jadanik buruz ikasiak dituen formulatara igortzen duela inplizituki (aitagurea, agurmaria, kredoa, etab.).

[49] Ez bedi ahantzi “Goizian” lerroburuaren azpiko lehen tetrastikoa (I, 25-28) ondoren datozen zazpi ahapaldien sarrera-funtzioa betetzeko taxutua izan zela, ia guztiei haren tamaina –ez balio– bereko izenburu bana ezarri bazitzairen ere.

Denborazkoak gabe, espazialak izan ziren, hortaz, eguneroko aholku haietarako erabili parametro nagusiak⁵⁰, agerikoa baita eguneroko egin-kizun erlijioso larriak toki fisikoekin irmo uztartuak aurkeztu nahi izan zituela Etxeparek *DKn*.

Hari horretatik tiratuz, ez zaio interesgarritasunik ments espazioen gradazioan sarasketarrak islatu zuen ikusmoldeari ere. Izatez, goizean, behin etxetik at egonda, aurrenik *hilerria* eta ondoren *eliza* agertzea berdin uler daiteke esparru sakratuen⁵¹ konfigurazio fisikoarekin lotua (*hilerria* elizaren atarian edo inguruan kokatua⁵²), zein gorago aipatu Memoria potentziarekin uztartua edo, bestela esan, oroimenaren ariketarekin eta gu bezalako hildakoez⁵³ gogoratzeko jarrera nabarmentzeko premia-ekin⁵⁴, horrek eskaintzen omen baitu heriotzaz eta Azken Epaiketari jaso daitekeen ordainaz hausnartzeko biderik egokiena.

[50] Badirudi denbora-marka horiek gune -herri zein hiri- urbanoen konfigurazio tradizioala dutela ikusmugan, populazio bateratuko alegia, betebeharrak zenbait (goizean egitekoak, hain zuzen) nekez izan baitzitezkeen nolabaiteko entitateak -eta hilerria, eliza, sagrarioa- zuten herrietatik urrun bizi zirenei zuzenduak.

[51] Esparru erlijiosoetan apaizek nahiz eliztarrek burutzen zituzten gehiegikerien aurrean, Basilea-Florentziako kontzilioak (1431-1445) argi utzi zuen elizak eta hilerriak otoitz-lekuak zirela eta debekatuta geratzen zela jai profanorik egitea.

[52] Ariès-ek jaso bezala (1999, 46hk), VI. mendearen erdialdetik aurrerako Kontzilioek debekatu egin zuten hildakoak elizen barnean lurperatzea. Euskal lurraldeetan ohi zenari dagokionez, “una posible evolución en cuanto a los emplazamientos sepulcrales en el País Vasco pudo ser como sigue. En la Alta Edad Media serían mayoría los cementerios adosados a los muros exteriores de iglesias y ermitas, con una funcionalidad múltiple, no sólo inhumatoria, sino también de lugar de asamblea pública, de ocio y de toma de decisiones. La costumbre de reunirse en los cementerios para celebrar ayuntamientos se reforzó cuando la mayor parte de estos se cubrieron con pórticos. De hecho en la documentación de los siglos XVI al XIX se utilizan indistintamente los términos “cementerio”, “atrio” y “pórtico” para hacer alusión a una misma realidad. En muchos lugares estuvo vigente esta práctica hasta bien avanzado el siglo XVIII, cuando ya se llevaban muchas décadas de enterramientos intraclesiáticos. Bastantes de estos templos quedaron durante la Baja Edad Media reducida a la condición de ermitas y perdieron su capacidad parroquial y por lo tanto inhumadora; otros la mantuvieron, pero iniciaron un tan lento como imparable proceso de paso a enterrar en el interior de la iglesias, que arranca, según los lugares, de los siglos XV ó XVI.” (Madariaga, 1998, 261. or.), izan ere, “los privilegios que en siglos pasados permitían el enterramiento dentro de la iglesia a determinadas personas fueron ampliándose a fuerza de no ser respetados y en el siglo XVI todo el mundo podía gozar de ellos si pagaba los derechos correspondientes” (Martínez Gil, 2000, 437. or.).

[53] “Hi nolako ziradela bizi ziren artian” (I, 30).

[54] “Hilez unsa orhit adi” (I, 29).

Espazio-konfigurazioaren kariatara, sarasketarrak arreta berezia jarri du eliztarrak behin elizan sartuta egin ohi duen ibilbide fisikoan eta erlijiosoan. Hartara, eta betiere ohiko imaginario kristauaren barrutian, bataiarria jarri du lehendabiziko zedarri⁵⁵.

Ondoko urratsak, Etxepareren aburuz, Eliza kristauak teologikoki eta sinbolikoki duen gune garrantzikoenera –fisikoki ere erdigune den horretara– bideratu behar dira, han egoten baita sineslearen begirada eta gogoia erakarri behar dituen Jesus salbatzailearen “gorputz saildua”. Jakina, euskaristiaren sakramentua gomutara dakarren erreferentzia ez-espazial hori begientzat ikusezina ohi da meza-garaitik at, baina aldea eta sagraioa ditu nahitaezko kokagune fisiko. Hau da, sinesle kristauak olata kontsagratuak gordetzen dituen sagraioa besterik ez du ikusiko eta haren aurrean burutu beharko ditu gogo-jarduna, esker-ematea eta gurtzea⁵⁶.

Segidan, gizakiaren erredentzioa sinbolizatzen duen “kurutzeta”ri so eginez burutu beharreko hausnarraldiaren ondoren (“orhit adi”, “pensa ezak”), erredentzioan irudi funtsezkoa den Jainkoaren Amaren aldia dator. Nabarmentzekoa da –besteak beste, Etxepareren atxikimendu marianoaren aurreneko seinaleztat har daitekeelako⁵⁷– hari, “Andredona Maria”ri, eta ez besteri, eskaintzen zaiola DKK dakarren lehen otoitz formala (I, 49-52).

Eguneroko betekizunekin bukatzeko, Eliza katolikoak “Santuen Elkartasun”tzat jo ohi duen debozioari dedikatu behar omen zaizkio bisitaldiaren azken uneak (I, 53-57)⁵⁸, bereiziki eta “singularki”, gure autoreak

[55] Bataioa iragate-ohikune den heinean, usadio hedatua da bataiarria fisikoki erai-kuntzaren sarreraren ondo-ondoan jartzearena, izatez, sinbolismo erlijiosoaren begiradapean, jadanik bataiatua –kristau bilakatua– denarentzat baino ez baita eliza barneko esparru sakratua.

[56] Besterik adierazi bada ere (Aldekoa, 2010, 9. or.), ez dirudi tetrastiko horretan azken Oliaduraren erreferentziarik egiten denik, gizakia “azken finian” dignoki errezibitua izateko grazia baino ez baita eskatzen, eta hori, geroago ikusiko denez, *trois veritez* direlakoen bitartez ere jaso daiteke.

[57] Tematika marianoa, Gonzalez-Blancok egiaztatu legez (2010, 303-304. or.), oso maiz errepikatua da Erdi Aroan frantsesez, italieraz eta gaztelaniaz idatzitako poemetan, eta bereziki alejandrinoak baliatuz ondutako tetrastiko monorrinioetan. Ikusiko den bezala, Etxeparek hogeita hamar ahapalditik gora eskaintzen dizkio Ama birjinari bere liburuttoan, otoitzak direla bide.

[58] Maiz eman ohi zaion kutsu anekdotikotik harago, Sainduen bisitaldia tinko uztartua doa *Kredoan Santuen Elkartasunari* aitortzen zaion dogma-balioarekin.

dioen moduan, hiru santu-mota gogoan harturik: irakurlearen gogokoe-na, eliza horretako patroia dena eta, azkenik, egunean eguneko santua.

Ohargarria den puntu bat: azken ahapaldi horretan ageri da liburuko lehen “irregularitasun” estrofikoa, tetrastikoa gabe, bost bertso-lerrokoa baita. Hondarreko lerroan bertan izan lezake horrek, halaz ere, bestetarako ere balioko lukeen azalpenik. Hau da, atalaren amaiera izanik, aurreko bertso-lerroaren doinu ber(tsu)a errepikatuta modula zitekeen kantatua izatean, nolabaiteko *koda* edo esakune didaktikoa sortuz⁵⁹. Esanahiari gagozkiola, gainera, bertso-lerroak berdin jaso eta laburtzen du Sainduekiko betebeharrak zein atalean zehar aipatu Jainko eta Andredona Mariariarekikoa. Amaiera ezin egokiagoa, beraz, “Orhituki othoi egin, dakizkian balia” delako hura.

Honetara iritsita, zilegi dirudi galdetzeak zergatik, iradoki arren (“[...] orhit adi bertarik/ zenbait ere orazione erraitera debotki” [I, 23-24]), ez ote zuen Etxeparek inolako erritu eta otoitz arauturik erantsi ez etxean, goiz-arratsez, otoizteko, eta ez elizan egiteko edo erreztatzeko. Ohikoa da garaiko doktrinatan, eta are ohikoago gero, Trentokoaren ondoren, jaitzitzean zeinatzea, nor bere burua Jainkoari gomendatzea eta otoitzak eta formula zehatzak ere (kredoa, aitagurea, agurmaria...) ahotan izatea; ohikoa, aldi berean, elizaratzean ur bedeinkatua baliatzea eta genuflexio, belaunikatze, erreberentzia edota begiramen-keinurik egitea.

Ez dago horrelakorik DKn. Eta ez dirudi harritzekoa beharko lukeenik⁶⁰ edota, inoiz adierazi den bezala, ahanzturagatik izan zenik ere uszteko “gabezia” hori⁶¹.

Eta ez da haren koplen artean horrelakorik ageri, batetik, orduko sinesle gehienek jakin, buruz zekizkitelako kristaudentzat funtsezko ziren

[59] Bosgarren bertso-lerroa, gehienetan, amaiera-kadentziazat edo har litekeela ematen du, alegia, behin bakarrik errepika zitekeena edota, erabili musikaren arabera, baita birritan ere. Azken honetan estrofak, kantilazioa medio, sei bertso-lerrokoen tankera har zezakeen praktikan. Eta, bide batez, “irregularitasunak” erregularrago bilakatu.

[60] “Sorprende que oraciones como el «Pater noster», «Ave María» o «Salve Regina», romanceadas en algunas doctrinas y cartillas de doctrinas cristianas de la primera mitad del siglo xvi, brillen por su ausencia en la doctrina de Etxepare y ni siquiera se haga mención de ellas. Así, el verso 24 de la Doctrina de Etxepare, en el que se hace mención del rezo de oraciones, no dice más que «zenbait ere orazione erraitera debotki» (I, 24)” (Aldekoa, 2010, 5. or., 11. oharra).

[61] “[...] ahanztiz «Gure Aita», «Agur Maria» eta «Sinesten dut»” (Haritxelar, 2011, 25. or.; g.l.e.).

keinu, erritu eta otoitzak. Eta bestetik, eta ez garrantzi gutxiagokoa, finko ziren eta jadanik buruz ikasiak zituzten formula haiek⁶² bertso-molde-tara eramanda eta, hein batean bederen, aizunduta ikusteak “zinezko” otoitzen lardaskatzea baino ez zekarkiekeelako eliztarrei. Edo bestela esanda, pentsaezina zen Kontzilioetan zehar xedatutako formula finkoak, haietako batzuk eduki dogmatikoa juntagailuetaraino eramanean zituztenak⁶³, bertsoen malgutasunera bildu nahi izatea. Eta are pentsaezinago *in tribulationis tempore...*

Eta ez da, azkenik *-but not least-*, Etxepareren liburuan horrelakorik aipatzen, batik bat haren eskaintza gogoetatzeko gonbit erara pentsatua eta gogoeta eragiteko taxutua izan zelako, eta ez, agerikoa den bezala, ohiko katixima-saioei zegokiena irakasteko⁶⁴. Esparru espiritualetik hurbilago, beraz, pragmatismo doktrinaletik baino.

6.3. Igandeko beharkizunak

“Orazione igandeko” otoitz deprekatorioarekin hasten da guk “Igan-deroko beharkizunak” deitu dugun atala (I, 58-104). Oro har, gogoeta-al-diari atea irekitzen dion sarrera modukoaren eginkizuna du *orazione* honek eta, formari dagokionez, otoitz berezi samarra da enparaukoekin alderatuta.

Lehen begiratuan sei lerroko bi ahapaldiz eta bi laukoz eraikia azaldu arren, garatu diskurtsoaren hariaren etenei jaramonik egin ez balekie⁶⁵, bost laukoz osatua dela pentsa liteke. Baina horrela ez balitz ere, kan-

[62] Aldekoaren ustez, “las oraciones principales en Etxepare seguro que se recitaban en latín, de otro modo, su doctrina hubiera procurado una muestra de ellas” (Aldekoa 2010, 5, 11. oharra). Alabaina, baitezpadakoa ez den korolaria isurtzen zaio hemen irristakorregia den hipotesiari.

[63] Gogora bedi Hirutasun-formularen zurruna: “Aitaren eta Semearen eta Espiritu Santuaren izenean. Amen” (g.l.e.).

[64] Horretan letzake ohiko *dotrina* ez den *doktrina* honen bereizgarri larriena. Baina argitasun gehiago eman lezakeen kontrako adibiderik nahi izango bagenu, kristauek ikasi beharreko formula finkotzat har litezkeen eta Etxeparek bai dakartzan Hamar Aginduei begiratzea genuke zuzenena. Beheraxeago ikusiko denez, delako Dekalogo-a, ezer berezi izatekotan, gehiago izan da, hemen, Azken Judizioari egokiro aurre egiteko gogoetara eta penitentziara bulkatzeko oroigarritzat tartekatua, huraxe omen baita Jainkoak gizakia epaitzeko erabiliko duen lege nagusia, ikasi beharreko irakaspenzat erantsia baino.

[65] Agerikoa da, baina, ez dutela tetrastikotan azaldu ahal izateko hausкета estrofikorik onartzen, batik bat, geroagoko ohar batean ikusiko dugun legez, seiko haietako bigarrenari (I, 64-69) emandako garapenak.

tatzeko orduan –baldin, itxura duenez, kantatzeko prestatua bazen–, bost laukotarako musika-eskemak bideratua izan zitekeen erraz asko⁶⁶.

Edukiaren aldetik, halaz ere, otoitzaren gorpuzetik at legoke hasierako bertso-lerro pareta, delako orazionea entzuna izateko erregu hutsa baita, izatez⁶⁷.

Nabarmena da, bestalde, bizitzaren azken unera begira ondua dela otoitza⁶⁸. Haren bidez, une garrantzizko hartarako *adimendua* osorik izatea eskatzen zaio Jainkoari gauzak fedearen esparruan eta behar bezala egin ahal izateko, adimendu kristau oso horrek baino ez baitezake salbaziorako bidea berma. Otoitz oro legez, hainbat gauzatarako laguntza-eskaera aurkezten du tartean, berdin bekatuen dolu-damua izateko, zein aitortpena perfektuki egiteko, bekatuen barkamena lortzeko eta komunioa eta behar diren gainerako sakramentuak ere jasotzera iristeko⁶⁹.

Ohar bat, halere. “Baietare behar diren bertze sacramentuiak” (I, 69) badio ere, zail da interpretatzen pluralaren erabilera, ez bada –eta hala behar luke, baiki– inplizitu dagoena baliatzen. Alegia, baldin eta, edonork dakien bezala, bataioa (eta denboran eta forman lar bereizten ez zen “sendotza” izenekoa) jaso bazuen irakurle kristauak, eta ahapaldian aipatzen diren penitentzia eta eukaristia aintzat hartzen ez badira, bi baino ez ziren kristau xumeari zegozkion “bertze sacramentuiak”⁷⁰: azken oliadura eta ezkontza. Bi-biak ziren, beraz, “erioko punduian” ongi “reglaturik” behar ziren “bertze sacramentuiak”⁷¹.

[66] Argitaratzeaz dugun beste lan batean helduko zaio musikaren auziari.

[67] Aurre-eskari honen parekoa da Andra Mariari zuzendutako otoitzaren ondoko distikoa (I, 449-450). Hangoa Altunaren edizio kritikoak aurreko tetrastikoari lotu eta sei bertso-lerroko estrofa bilaturik eskaini bazuen ere, 1545eko argitalpenak ezin argiago azaltzen du ez dela hori irakurketa zuzena, hurrengo orrialdearen buruan eta estrofa-hasierei dagokien inprimatze-koskarekin ikusi baitzuen argia. Garbi bereizita, beraz.

[68] “Erioko phunduian” delakoaz gainera, hogeitertzerdik birritan errepikatua da “azken finian” ere, eta beste hiru aldiz une larri haren erreferentzia egiten duen “orduian” delakoa.

[69] Sei lerroko bigarren ahapaldia da konbertsioaren muina eta bidea argien eta ortodoxoen trinkotzen eta laburtzen dituen eskema liburu guztian, era linealean gainera: bekatu-damu-aitorpen-barkamen-sakramentu-salbazio. Gehitu beharrik ez dago, formalki, edukiak berak eskatzen zuela hori guztia sei lerroko ahapaldi luzean taxutua izatea. Eta fruitu gisa, esaterik bai?, *esticomitiaz* ezin egokiago baliatzen den harribitxi didaktiko eta mnemoteknikoa.

[70] Agerikoa da ez zela apaizgoarena kristau guztiei aholka zekiekeen sakramentua.

[71] Gogoratu behar da lege-balioko ezkontza zirela “fedea eman”-ez (zin eginez) burutzen zirenak ere. Horiek, baina, ez zuten sakramenduaren babesik harik eta Elizaren

Bukaerako bi laukoak *aitagurea* formularen azken atalen islada modukoa dira, betiere interjekzio bidezko era deprekatorio indartsuaren formatupean (“othoi, entzun iazadazu”, “othoi, enguztazu”, “har, othoi”...).

Otoitza amaitutakoan, irakurtzaileari luzatutako gaztigu praktikoan eta argigarria erantsi zuen sarasketarrak (I, 78-82), aurrerago ere errepikatuko ziren hurbiltasun-estiloan eta tonuan, eta hitanozko tokaren formatupean, eguneroko beharkizunei eskainitako lehen atal osoan bezala.

Esan dezagun, halaber, igandekoen atalean egon arren, goizez eta arratsaldez egiteko zirenen erreferentzia egin zuela sarasketarrak estrofa horretan⁷², garbi asko onetsia baitzuen gorago beharkizun zenbait eguneroko egiteko ezintasuna⁷³. Ezintasun horrek, baina, ez dio inori gutxienez asteen behin -igandez, eskuarki- Jainkoarekin konplizetik libratzeko onespik ematen.

Formaz den bezainbatean, eguneroko eta asteroko beharkizunen burutzea gogorarazteko funtzioa izan lezakeen *koda* modura -behin edo birritan errepika zitekeena, alegia- har liteke bost lerroko ahapaldi honen amaierako bertsoa.

Guztiarekin ere, ez litzateke horretan bukatuko bigarren ataltzat jo dugun hau. Jarraian, azpiatal berria balitz bezala eta bost ahapaldiren anabasa-itxuraren azpian (I, 83-104)⁷⁴, sinesleak gutxienik igandero -“aste oroz igandian”, alegia (I, 82)- burutu beharko lituzkeen eginkizun

benedikazioa zuten arte. Askok ala gutxi izan, horiek ere bide ditu Etxeparek ikusmiran (ikus beheragoko 163. oharra).

- [72] “Etzaiala, othoi, neke gauza hoiengatik/ *egun oroz ezin bada, aste oroz igandian*” (I, 81-82; g.l.e.).
- [73] Eguneroko hausnarketa izatea nahi bide zuen Etxeparek lehen ataleko guztia, baina badaki jendearen bizimoduak, monasterio-kumeak ez izanik, eragotzi egin dezakeela hartan hainbeste denbora eskaintzea. Hortik, bada, bertso-lerroa: “*Albadagik joan adi elizara goizian*” (I, 25; g.l.e.).
- [74] Ondoko ahapaldiek halamoduzko loturak baino erakusten ez dituztelako erabili da hemen anabasa hitza, eta baita ere, bestalde, bertso-multzo honi hasiera ematen bide dion tetrastikoa beherago ere errepikatuko delako hitzez hitz (I, 252-255). Horretaz gainera, errima desberdineko bi bosteko daramatza bigarren eta hirugarren ahapalditzat eta beste bi lauko, errima desberdinekoak hauek ere, amaieran. Areago, estrofa batean (I, 92-96) baliatutako asonantzia-jolasa (*egiten, egoitzen, partitzen, dagian, faltatzen*) ez da DKn berriro errepikatuko, ez eta formarik xumeanean ere (-e). Horrek, jakina, ahapaldia gehiegi beharturik sartu ez ote zen zalantza sorraraz lezake segidan.

funtsezkoenei ematen zaie sarrera, arimaren salbaziorako ezinbesteko direnei, hain zuzen.

Eta hasteko, arimaren kontrako hiru bekatu nagusietatik lehena eta hurbilena oroitarazten du Etxeparek: Munduarekiko atxikipenarena⁷⁵. Egilearen autoerreferentzia banarekin⁷⁶ irekitzen diren bi estrofatan garatua, azkenean –hirugarren estrofan– pertsona hiltzean haren arimak ezagutuko duen bakardadea azpimarratzera iristea da sarasketarraren asmoa, “mundu huneki hain borthizki josirik” (I, 88) egon izanak ezertarako balioko ez duela erakutsiz.

Harrigarri gerta lekiok e egungo irakurleari arimaren kontrako bigarren eta, batik bat, hirugarren etsai gaitza, Haragiarena –Trentoko kontzilioaz geroztik, eta oraintsura arte behintzat, protagonismo ezin handiagoa hartu duena⁷⁷– hemen zuzen aipatuta ez azaltzea⁷⁸. Baina harridurak harridura, eta Deabruarena ahaztu gabe bada ere, begi-bistakoa izango zaio irakurleari beste (garai bateko?) sentsibilitate batez mintzo zaigula gabezia hori eta, ongi ulerturik, Munduaren jostura arriskutsuen artean antzematen zuela Etxeparek printzipioz sozialki eta erlijiosoki beranduxeago bezain larria ez zeritzon bekatu hura ere⁷⁹.

Azken ahapaldi bietan laburtu legez, argi luke irakurleak iganderoko jardun hori betetzearekin: bekatuarekin dituen loturei buruzko gogoetaldia burutzea –kontzientzia-azterketa, mintzaira erlijiosoaren arabera– lehendabizi, bekatuez damutzea jarraian, eta Jainkoari barkamena eskatzea, azkenik.

Ohar bedi azkenaurreko estrofa (I, 97-100) laburtze- eta gogorazte-funtzioarekin tartekatua dirudiela, argi esaten baitzaio irakurle kristauari astean zehar egindako bekatuei buruzko gogoeta eta, Jainkoari barkamena eskatuz, arimaren garbitzea dituela igandeko eginkizun na-

[75] Testuinguru horretan “gure etsaia” ez da, inoiz pentsatu izan den bezala, Deabrua, Arimaren lehen etsaia baizik.

[76] “Gure artian haur dakusat” (I, 83) eta “anhitz jendez miraz nago” (I, 87).

[77] Axularren *Gero* liburua (1643) ikustea besterik ez dago Trentoko kontzilioaren erabakiz haragiaren bekatuari eman zitzaion garrantzi larriaz ohartzeko, liburu guztiko 60 kapituluetatik zenbat eta 14 kapitulu osorik (80 orrialde) eskaini baitzitzaizkion.

[78] Judizio Jeneralaren amaieran Jainkoak kondenatuen bekatuez egin errepassoan azalduko dira hiru bekatuok espresuki aipatuak: “Bai erhoki konplazitu ene kontra etsaia,/ demonio, haragia, baietare munduia” (I, 355-356).

[79] Agian eredu modura ez, baina nekez izan zezakeen ezezagun Etxeparek 1503ra arte “Aita santu” izan zuten Alejandro VI.aren bizimodu laxoa eta “haragizalea”.

gusiak⁸⁰. Lelo modukoa litzateke, beraz, egin beharrekoak errazago iltza zekizkion irakurleari gogoan.

Funtzio berdintsua bide du hurrengo tetrastikoak ere (I, 101-104), orain eta hemen ongi/gaizki jokatzearen garrantzia heriotzaren ondoko egoerara proiektatuz. Baina badu, aldi berean, jarraian datorrenaren aurretikoa izateko eginkizuna ere. Atalean esandakoaren sintesia, bada, eta hurrengo gogoeta-gaietan sartzeko giltza.

6.4. Gogoeta-gaiak

Irakurlearen oldozketa kristaua bideratzeko puntuz osatua legoke hirugarren atal hau (I, 105-380), eta hark nahi duenean –ez, preseski eta halabeharrez, igandeetan– irakur, kanta edota hausnar ditzakeen bertsoz ondua agertzen da.

Ahapaldi-sorta luze hau da, ezbairik gabe, Etxepareren liburuak eraginaren ikuspuntutik so eginik duen aipagarriena, bertan islatzen baitira haren erlijiozko norabidearen lerro esanguratsuenetakoak. *Devotio Modernaren* ubide zabaletik isuria dirudi, adibidez, *DKn* meditazioari eta, haren baitan, gogoeta-gai zenbaiti emandako garrantziak: “An important method of spiritual development was meditation on central theological themes, particularly hell, heaven, death, and the Passion of Christ” (Hascher-Burger & Joldersma, 2008, 319. or.)⁸¹.

Hizpide dugun atal honek erakusten duenez, ez zebilen Etxepare handik urruti gai horietako funtsezkoenak hausnargaitzat proposatzean, honako hiru hauek jorratu baitzituen zehatz-mehatz: Kristoren Pasioa, batetik, eta Heriotza eta Judizio Jenerala izeneko *Azkenkiak*⁸², bestetik.

[80] “Orhituki *igandian behar dugu pensatu/ zenbatetan egin dugun aste hartan bekhatu/ orhit eta Jeinkoari barkhamendu eskatu,/ atorra nola arim'ere aste oroz garbitu*” (I, 97-100; g.l.e.).

[81] Honela zioen *Devotio modernan* laikoan eredu zen Bizitza Komuneko Anaien kidegoak beren *Consuetudines* direlakoetan: “*Quas materias sic solemus dividere et alternare, ut meditemur sabbatis de peccatis; dominica die de regno coelorum; feriis secundis de morte; feriis tertiis de beneficiis Dei; feriis quartis de iudicio; feriis quintis de poenis inferni; feriis sextis de passione Domini [...]*” (apud García Villoslada, 1956, 324. or.; g.l.e.).

[82] *Azkenkitzat hartu ohi diren Zerua eta Infernua ez dira Etxeparerenean beren-beretako gogoeta-gai, harentzat, itxura duenez, heriotzarainoko bidea ongi eginez gero berez datorkeen sari edo zigor baizik ez baitira* (ikus I, 101-104).

Horrela begiraturik, ageriago geratu uste da Etxeparek proposatzen duen gogo-jardunaren ibilbide-logika: lehendabizi, besteren –Jesukristoren– sakrifizio eta oinaze eredugarriari buruzko hausnarketa eta, bigarrenik, Azkenkien orena iristean, nork bere baitan igaro –eta gero jasan edo gozatu– beharko duenari buruzkoa.

Errepara bekio, orobat, gogoeten garapenak gordetzen duen hari kronologiko linealari: mundu honetan gertatua (hots, Kristoren Pasioa) aurrenik, besterako ate den Heriotza segidan, Hamar Aginduak hurren (une haietarako beste inoiz baino gogoan iltzatuago eta begiratuago beharko baitira) eta, azkenik, infernura/zerura bideratuko gaituen Judizo Jenerala.

Baina gatozen gogoeta-gaiok atalka ikustera.

6.4.1. Kristoren Pasioa

Honela izendatu dugun txatalak (I, 112-128) bi estanpa gogoetagarri hauek jasotzen ditu: lehena, Jesukristoren oinaze fisikoarena –infernuko zigor beldurgarria jasatera iritsi behar ez izateko eredu genukeena–, eta hark amarengan sorrarazitako sufrikarioarena, bigarrena.

Formalki, sarrera orokor gisako zazpi bertso-lerroko ahapaldiak ematen dio hasiera txatalari, egilearen autoerreferentzia bat buruan daramala (I, 105-111). Nabarmentzekoa da lerroaldearen egitura *DKn* emandako beste adibideren baten antzera taxutua dagoela (ikus, esaterako, I, 5-6, 9-10 eta 13-14). Hau da, aurreneko bi bertso-lerroetan irakurlearentzat ezaguna den bizitza arrunteko etsenplu grafikoa baliatuz (artzain-ardiotsoa), gogoeta-esparru erlijiosora bideratzen du Etxeparek naturaltasunez haria, hartarako ezohikoa duen estrofa-mota badarabil ere. Esan behar da, zazpi bertso-lerroko luzera duen estrofa honi gagozkiola, bakarra dela obra guztian barrena⁸³, eta horrexegatik, hain zuzen, sorrarazten duela zalantzaren bat, besteak beste, ea, estrofa bakarrekoa izan beharrean, bertso-lerrorik “galdua” geratu zitzaizen bi laukoz osatua ote zen⁸⁴.

Lerro-kopurua bere horretan utzita ere, beti susma daiteke ea, inplizituki bederen, zortzi lerroko estrofa baten (edo, esan bezala, lauko biren) aurrean ote gauden, honelakoetan, koplak kantatzeko erabili doi-

[83] Lehen begiratua bitxi samarrak gertatzen badira ere, maiztxo ageri dira bost eta sei bertso-lerroko estrofa ere.

[84] Aurreko estrofatik eta ondokotik bereizten dituen hoskidetasunak (-i/[k]) sendotu egin lezake akaso hipotesi hori.

nuak eta formatuak medio, azken bertso-lerroa erraz asko izan baizitekeen errepikatua izateko prestatua⁸⁵. Hemengo honen esangurak, erantsi beharrik ez da, ezin egokiagoa dirudi *bis* modura (epilogo, esakune edo *koda* bezala) jokatua izateko: “Hala zinets eztazana dauke enganaturik” (I, 111).

Zeinahi ere den hipotesi horren bentura, bertso-lerrootan hausnargaitzat aurkezten den Pasioarekiko uztarketa kontzeptuala Jainkoak gizakiari arima –nola artzainak ardia– zaintzeko bizkarreratu omen dion erantzukizunean datza, eta nola gizakiak, ondorioz, ardura horren kudeaketaren inguruko “kondu hertsia” eman beharko dion azkenean.

Jesukristok gurutzean isuritako odola arimaren salbaziorako bide delarik, tradizio kristauan Kalbarioko oinazeen kontenplazioan premiazkoa bezain ohikoa da sinesleen begirada Ama Birjinarenganaino jaistea. Eta horixe egiten du Etxeparek *Stabat Mater* kanta oroitarazten duen bi ahapaldiko eszena atxikiz.

Jesukristoren amari estilo zuzenean luzatutako bost bertso-lerroko otoitzak (I, 124-128) emango lioke amaiera txatal honi. Hemen ere, bosgarren bertso-lerroa erraz asko izan zitekeen amaiera-kadentzia modura erantsia: “Hekingatik ziradela ari nuzu khonduia”⁸⁶.

Ezin ziur jakin, bestalde, nola interpreta daitezkeen ondoren tartekatutako bi ahapaldiak (I, 129-138), bi-biak bost lerrokoak, baina oraingoan hitanoz taxutuak. Berriro ere, zalantza da ea haietako azken bertso-lerroak amaierako musika-kadentzia baliatuko luketen esaldi autonomotzat ere har litezkeen, bost bertso-lerroko estrofa-mota honek, antza, bai baitu edukiak ixtera edota biribiltzera zuzendua dirudien funtzio moduko bat. Areago, bere xumetasunean, greziar antzerkian koruak betetzen zituen eginkizunetako bat edo beste –errituala, mugatzailea, aitzinatzailea...– gogorarazten du ahapaldi-mota honek. Irakurlearen barneahotsa irudikatzeko eginkizuna nonbait.

[85] Ustezko irregulartasunek erabateko erregulartasuna ezkuta dezakete sarritan. Gogora bedi, aldeak alde, Monteverdik beste genero eta beste molde batez diharduela dioenean: “Il s’agit d’une mélodie qui se répète à chaque vers, c’est-à-dire à chacun des quatre décasyllabes dont se compose ordinairement la strophe, avec une seule et assez légère variation à la fin du dernier (AAAA’). Il est bien évident qu’avec une telle mélodie le nombre des vers dans la strophe n’a pas besoin d’être identique; et il n’y a rien de choquant si la cinquième strophe a ici cinq vers au lieu d’en avoir quatre (Schéma AAAAA’)” (Monteverdi, 1959, 134-135. or.; g.l.e.).

[86] Ikus 59. oharra.

Argi da, halaz ere, gurutzean hildakoaren miserikordia eta ahalguztiantasuna gomutatzeke ezarriak direla⁸⁷ eta, hein batean bederen, trantsiziozko ahapalditzat ere har litezkeela, batik bat haietako bigarrenak honako hau aurreratzen duenean: “[...] salbatzia, damnatzia, erioa eta bizia,/ estenditzen orotara haren potestatia./ Ezi eskapa hari ehor, dauginian manuia” (I, 136-138).

6.4.2. Azkenkiak

Luzeena genukeen bigarren gogoeta-txatal honetan (I, 139-380), letra larriko larderiaren enblema ohi diren Azkenkiak edo Azken Finak aurkeztu dizkio Etxeparek irakurleari, haietan gogoia finkatuz, bizitzan agertu bekatarri-portaeraz taxuz hausnar dezan eta balora, eta onbidera dadin⁸⁸, kristau-doktrinaren arabera argi jakin behar baitu gizakiak eternitate guztirako egokituko omen zaion egoera heriotzaren unetik aurrera ebatziko dela, nahiz eta izatez, eraman duen bizitza dela eta, aurretik erabakita-edo daramala irits daitekeen une hartara⁸⁹.

Etxeparek, bistan da, ez zuen “azkenki” izendapena erabili, baina nabaria da horietako gaitzenak zituela gogoan hurrengo *kopla*-sorta luzea ontzean⁹⁰. Gaitzenak diogu zeren eta, doktrina kristauaren arabera lau badira ere Azkenkiok (Heriotza, Azken Epaia, Infernua eta Paradisua), Etxeparek ez zituen modu zuzenean garatu Paradisuari eta Infernuari dagozkienak⁹¹, zeharka eta printzatan baizik. Paradisua, egia esan, Jain-

[87] Biak hasten dira berdin, barne-ahotsa mintzatuko bailitzaigun: “Orhit adi [...]”.

[88] Erreformak ere oso gogoko zituen arren, Erdi Aroko kristau-teologiak dakar Azkenkien inguruko lanketa garrantzitsuena. Ruiz Gallegosek dioen bezala, “La configuración de las postrimerías ha constituido uno de los elementos más sobresalientes en la ideología medieval. En la Baja Edad Media, en un momento en el que la justicia se convierte en una de las preocupaciones esenciales de la sociedad civil, además de que el derecho canónico ha sido fortalecido, la concepción del sistema judicial divino y la estructuración del más allá adquieren una especial relevancia” (Ruiz Gallegos, 2018, 12. or.).

[89] Oroitzekoa da Azkenkien baliagarritasun pedagogikoarena betidanik izan duela trenkatua tradizio kristauak eta haietatik isuri ohi den izu-ikaran jarria izan dituela gainak eta pikainak. Testamentu Zaharreko *Eklesiastikoa* edo *Ben Sirak-en Jakinduria* liburua da horretaz garbiki mintzo dena. Honatx Duvoisinen itzulpena: “zure egintza orotan orhoit zaite zure azken egunaz, eta ez duzu behinere bekhaturik eginen” (Si 7: 40; g.l.e.). Hain zuzen ere, pasarte horretan oinarritu dira Azkenki izenekoei emandako inportantzia eta gailentasuna.

[90] Beranduago, *Sinesten dut -Kredo-* delakoaren azken atalak izan dira sinesleak Azkenkiez pentsaraztera bideratu dituztenak (heriotza, hil eta bizien epaiketa, bizitza eternoa zeruan edo akaso infernuan).

koaren saria izango omen da, baina ez du aukera larregirik eskaintzen kopletan modu erakargarrian landua izateko⁹²; emankorrago zatekeen Infernuaren inguruko gogoeta, garaiko ikonografiak erakusten zituen oinaze, tortura eta sofrikarioekin. Alabaina, beldurraren mamua konbertsiorako eragingarri gisa erabili bazuen ere, Etxeparek ez zuen Infernua gai berezizat aurkeztu, han-hemenka aipatu baizik⁹³. Ez infernua eta ez paradisua, beraz⁹⁴.

Hondarrean, Herioa eta Judizio Jenerala -haiekin batera munduak ezagutuko duen hondamendi fisikoa ahaztu gabe⁹⁵- izan ziren *DKn* gogoeta-gaitzat eskainitako Azkenkiak.

Garapenaren aldetik, Azken Epaia du Etxeparek luzeena eta, horrexe-gatik hain zuzen, Azkenkien gune nagusia. Hartan daude orrialderik bizienak eta beldurgarrienak, eta ez da harritzekoa, izan ere, judizio hartan burutuko omen baita gizakiak bizitza honetan egindakoen eta egin gabekoen behin betiko ebaluazioa, eta horren arabera dagokiokeen golar-doa edo kondena ebartziko.

Hemen, zalantza batekin bada ere, Azkenkien sarreratzat hartu izan dugu beste mundurako gaztigua ematen duen tetrastikoa (I, 139-142), horrek irekitzen baitu, sinbolikoki bederen, heriotzatik aurrerako

-
- [91] Purgatorioa *DKn* ez agertzearen arrazoiak ximplea dirudi: ez da Azkenki eta, horrezaz gainera, ez dio bekatariari izuaren *plusa* eransten, alderantziz baizik, salbatzeko itxaropena hauspotu eta areagotu egiten dio. Eta ez da hori, ikusi bezala, Etxeparek bilatzen duena.
- [92] Birritan bakarrik azaltzen da “parabizua” *DKn* eta beste behin-edo “gloria” hitza haren sinonimotzat harturik: “glorian ezpa infernuian” (I, 243).
- [93] Bekatuaren bidetik gibelarazteko Etxeparek infernuaz eman zituen albiste sakabarnatuak ez doaz ohiko topikoetatik harago: “Harren bier emanen du sententzia pizua/ elgarreki pena diten *ifernuko garrian*,/ *sekulako suian eta ezein pausu gabian*” (I, 256-258), “Orai dela zuiendako maradizionia,/ *ifernuko sua eta iagoitiko nekia*,/ *eta zuen konpainia demonio guzia*” (I, 357-359); “damnatuak *ifernuian bethi dolorereki*” (I, 373), “Bekhatorek *ifernuian dute pena handia*,/ *pena handi, izigarri, ezein pausu gabia*;/ *sekulakoz egon behar hango sugar bizian*” (I, 176-178; g.l.e.).
- [94] Ez du, esaterako, konparaziorik hirurehun urte lehenago Berceokoak *Los signos del Juicio Final* delakoan (~1250: 2003) azkenki bi hauei eman zien garapen luze eta, infernuari dagokionez, lazgarriarekin.
- [95] “[...] este tipo de obras ponen de relieve la atracción que la Edad Media mostraba por la llegada de los terribles sucesos que tendrían lugar en los últimos tiempos [...] Es comprensible el éxito obtenido por estos temas apocalípticos en una sociedad castigada por guerras, hambre, dificultades económicas, enfermedades, etc., además de que todo ello era observado desde un punto de vista profundamente religioso” (Ruiz Gallegos, 2018, 12. or.).

egoera: “nor nolako izan giren orduan ageriko da,/ egin, erran, pentsatuia, ageriko guziak” (I, 141-142).

6.4.2.1. Herioa

Etxeparek paratutako lehen Azkenkia gizakiari kronologikoki Judizio Unibertsala baino lehenago etorriko zaion *Heriotzarena* da.

Oro har, era konplexu samarrean atonduta dago eta, haren bitartez, heriotzako orduaz oroitzera eta hausnartzera gonbidatzen du Etxeparek⁹⁶, eta halaber, “erioa dauginian” (I, 146) prest egon ahal izateko, orain bertan penitentzia egiten hastera aholkatzen.

Horrekin batera, eta heriotzako orduan konfesatzeko aukera ezaren aurrean⁹⁷ (eta, beharbada, Etxepareren inguruetan atzematen zen egoera hedatua zen hori), “Harmak erioaren kontra” izenburuko piezatxo ospetsuaren moldaketa tartekatu zuen autoreak (I, 180-195)⁹⁸, Gersonen lana iturritzat harturik (Aldekoa, 2010, 12. or.), eta irakurleari salbaziorako igaro-baimentzat eskainiz⁹⁹.

Esan gabe doa gorputzaren heriotzarekin parekatu ahal balitz bezala jokatu nahi izan dela hemen hilezkorra omen den arimaren heriotza metaforikoarekin. Formula horrek, baina, ez du heriotza fisikoaren erreferentziarik egiten eta bai, berriz, azken orduan salbazioa erdiesteko ezin-

[96] “Batbederak pentsa beza arimaren gainian/ nola salbaturen duen hura bere finian” (I, 174-175).

[97] Beheraxeago zehaztuko duenez, konfesio hutsa ere ez da nahikoa salbatua izateko: “Eta hoiek egiazki ehork hala ezpaditu,/ albailiaki duda gabe ezin dateiela salbu/ bere bekhatuak oro baditu ere konfesatu” (I, 196-198).

[98] Eguneroko beharkizunekin lotuta joan zitezkeen “egiak” dira hauek: “Est tres bon conseil que une fois ou deux le iour au soir et au matin eta au moins les festes une personne retourne a soy et advise se elle peut dire ces trois beritez pour estre en le stat de grace et hors des mains de l’ennemy” (Gerson, ~1479 [32 r°-v^o]; g.l.e.). Etxeparenean ez bezala, Hamar Aginduen ondoan ezarri ohi ziren edizio desberdinetan.

[99] Askotxo izan ziren aipatu “harmak”, latinez zein beste hitzkuntzatan, atxikita zermatzaten *Opus tripartitum* eta *Traité de dix commandements* direlakoan edizioak. Interresgarrietako bat, Etxepareren eskuetara iritsia zitekeelako, Urkizuk (2012, 220. or.) gogorazitako *Opus tripartitum, ou catéchisme en françois* izenekoa, “que les Evêques de France, dans leurs Synodes, recommanderent aux Curés et insérèrent dans leurs Rituels. C’est le Modele des Catechismes” (hemen erabilitako eskuizkribuan, buru aldean [2v^o] idatzitako iruzkina). Liburuaren barnean erantsitako ohar batek dioen bezala, “ce traité compila venerable [...] Jehan de Gerson [...] pour le salut du peuple chrestien, et l’envoia à l’evesque de Paris, affin que il le feist publier par les curés en toutes les eglises parrochiales de son éveschié, par tous diemenches et festes de l’an, en lieu de sermon” (Gerson, 1404, 47. or.).

bestekoa den *kontrizio* delakoaz. Eta hor ez da ez rigorismorik eta ez hertsikeriarik, Elizaren doktrina tradizionala baizik. Horregatik, hain zuzen, ez dira jorratutako ideiak kontrizio-eskema klasikoetatik aldentzen. Hots: nork bere burua, Jainkoa laidoztatu duelako, bekatoretzat aitortu eta damutu behar du lehendabizi; une hartan bertan gogo irmoa izan behar luke handik aurrera, eta bizitza guztian, bekatutik begiratzeko, eta ezin du ahaztu, azkenez, urtean behin bederen, garizuman, egiazko konfesioa egiteko eta jarritako penitentzia betetzeko desira zintzoa agertu behar duela bere baitan.

Ez dira konplexutasun gehiagokoak hurrengo bi ahapaldiak ere (I, 196-204), ez edukiaren aldetik, bederen. Izatez, Gersonen iturri beraren moldaketa dira eta, funtsean, nabarmen uzten dute aipatu hiru “egiek” irakasten dutena gabe ez dela salbaziorik. Eta penitentziaren ortodoxia arruntenaren baitan betiere, argi uzten da segidan ez dela munduan *kontriziorik* ez dagitenean *absoluzioa* eman dezakeen ez apaiz, ez apezpiku eta ez aita santurik ere¹⁰⁰, alferrikakoa baita bekatuen ahozko aitortze hutsa, pertsonaia horien aurrean belaunikatu arren. Ezin hobeto laburbiltzen da ideia hori azken lerroak seinalatutako kontrastean: Jainkoaren baitan *gogoa* jartzen ez bada, *hitzak oro* dira alferrikako (I, 204).

Gardena, bada, erlijio kristauak sinesleari heriotzako orduan, bekatu larrian eta konfesatzeko aukerarik gabe egon arren, luzatzen dion aukera: bekatu guztiez bihotz kontritoz damutzea eta Jainkoari barkamena eskatzea. Horixe omen bizitzaren azken-azken uneko salbaziorako formula.

Arazotsuago ikusi izan da, haatik, azken bi estrofa horien forma, aski bereziak baitira eraketa-ezaugarriei dagokienez eta, horren kariatara, ikertzaile bat baino gehiago ausartu izan da beranduago –edo beste esku

[100] Gersonen obretatik zuzen jasoak izan gabe ere, haren jarraitzaileen libururen bateatik bilduak izan daitezke pasarteok, edizio kontrolatuak-edo zirenetan, esaterako, ez baitira beti hiru hierakia-mailak aipatzen: “[...] certissime sciant [...] *non episcopum aut papam* tales absolvere posse” (~1470, [14]; g.l.e.). Orobat, “Sachent tels gens quil *nest prelat ne mesmes le pape* qui les puisse ou doye absouldre” (~1492, B4v^o; g.l.e.). Ondoko honen tankerakoetan, ordea, bai: “[...] silz congnoissent en icelle iournee avoir offense dieu mortellement: lors doivent recourir au precedent remede en disant les trois veritez suscriptes lesquelles quiconques veritablement ne pourra dire homme qui na encores desplaisance de ses pechez: mais persevere en iceus: ou na propos de soy amander: et de fuyr et evyter les occasions de peche pour ladvenir. Sache tour tel quil est en estat de dampnation. Et quil ny a *prebstre/evesque* ou *pape* qui luy peust donner absolution pose mesmes que des pechez par luy commis il feist confession” (La Fosse, 1529, [43]; g.l.e.).

batek akaso- tartekatuak izan ote ziren susmatzera. Altunak gordinki zioenez, “Bi ahapaldiok belarrian min ematen diote Etxepareren bertso guztiak behin eta berriro irakurri eta haien doinura ohitu denari. Trabaz eta zoztorrez beteak daude. Gure ustez biok ez dira Etxeparerenak” (Altuna, 1980, 42. or., 196. bertso-lerroari dagokion oharrean).

Harriduraz mintzo zen aurrerago ere ahapaldi horietako¹⁰¹ neurkerari eta alderdi fonetikoari zegokienez:

Laburkiro: bi ahapaldiotan ez dugu ia bertso zuzen bat bakarrik eta zuzena esatean haxe esan nahi dugu batipat: beste guztien artean ehuneko lauogei baino gehiago diren bezalakorik. Hots, eskema honi egokitzen zaionik: $4 + 4 / 4 + 3$, lauho bakoitza hitzaren azkenarekin batera datorrela. Horrezaz gain bestetan ez bezalako fonetika aldakuntzak agertzen dira (Altuna, 1980, 44-45. or., 204. oharra).

Baina ahapaldi biek nolabaiteko “irregulartasunak” dakartzatela onartu arren¹⁰², ezin inor ziur egon noraino izan zitekeen Altunaren irizpide metrikoa Etxepareren bertso-lerroak baloratzeko neurgailu egoki, azpeitiarrak dioena dioela, sarasketarraren “metrika” ez baita, eskuarki, silabaka hertsiki eta matematikoki burutzen; ez ahapaldi bi horietan eta ez beste hainbatetan. Horrek, noski, maiz gaitzetsia izan den eta orrialdeotan garatuko ez den hipotesiari heldzera eramán gintzake, honako hau planteatuko lukeen hipotesiari, alegia: garai hartan ezagun ziren doinuak erabil zitzaizkeen Etxeparek bertsoak ontzeko, silabakako metrikaren hertsapenik ez zuela; doinu haiek markatu hots-multzo edo pausoen bidez onduko zituen, beraz, bertso-lerroak eta estrofak, eta doinu haiekin edo antzeko moldekoekin kantatuko zituzten gero irakurleek bertsoak.

Hipotesi horrekin errazago uler litezke, agian, bai bertso zuzenak eta bai “anomaliak”, bertsoen taxutze-era ez-kuantitatiboak malgutasun handiagoa onartzen baitu hitzekin jokatzeko unean eta bai sinalefak, sineresiak, dialefak eta bestelakoak bihotzerrerik gabe egiteko.

Egia ere da, anabasa itxurako horretan, azken estrofak eskema dialogikoari heltzen diola, baina irakurleari zuzentzean zutano alokutiboa du aditz-ezaugarri¹⁰³, hain zuzen ere, jarraian datozen bi ahapaldiekin kon-

[101] Honako hau zioen haietako batez (I, 199): “Hau da, agian, obra osoaren bertsoarik traketsena” (Altuna, 1980, 43. or., 199. oharra).

[102] Ez dira, neurriari dagokionez, inondik ere irregular, hexadekasilaboen moldeetatik asago diren bertso-lerroak baizik. Ezer bitxi izatekotan, ez aurrekoekin eta ez ondokoekin bat ez dagien hoskidetasuna da (-u bokalean oinarritua). Bereizgarri biak batera gertatzean sortzen dira “anomalia”ren inpresioa eta susmoak.

traste -eta etenketak- bizia sortuz, hitanoa baitarabilte azken hauek. Zeinahi ere den horren arrazoa, nabarmendu nahi genuke tetrastikoen artean salbuespen dirudien bosgarren bertso-lerroak erraz bete zezakeela, musikaz baliatzean, piezaren epilogo moduko baten funtzioa, hau da, amaieran oroitu beharreko mezuaren laburpena esakune edo *koda* eran atondua, eta seguruenik laugarren bertso-lerroari zegokion soinua bera errepikatuz kantatzekoa: “Gogua gabe hura baitan, hitzak oro afer tuzu” (I, 204).

6.4.2.2. Azkenkien arteko zubia. Hamar Manamenduiak

Gomendio-tonua galtzen ez duten aparteko bi estrofa horiek iraganik, agerikoa da *DKko* eta *Heriotzari* buruzko gainerako koplek duten hoskidetasun nagusiari (-[i/a] heldzen zaiola hurrengo bi estrofetan (I, 205-213)¹⁰⁴. Haien berezitasun formalak, dena den, hitanozko aditz-formen erabileran datza, bat-batean, toka mintzo baitzaio Etxepare irakurleari¹⁰⁵. Aurrekoen agindu-eitea galtzen ez duten “eztenkada” errukitsuak dira hartzailearentzat, zirika ari zaion barne-ahotsaren itxurapean.

Formaren aldetik, estrofa “traketsaren” eskema genuke berriz ere aurrean, lehena lau bertso-lerrokoa den bitartean, bostekoa da-eta bigarrena¹⁰⁶. Azken honen bukaera, bestetan bezala, amaierako esakune la-

[103] Diogun, bide batez, honako estrofa honetako zuketa alokutiboaren erregularitasuna salbuespentzat har badaiteke ere, beste zenbaitetan agertzen den anabasa (baldin anabasa bada “adizki neutroak eta zukako alokutiboak uztarturik” aurkitzea) ez duela Alberdik ateratako konklusiora eramaten, hots, Etxepareren adibide “erakusgarri hauetatik guztiotatik batez ere zutanoaren zalantzakortasuna, finkotasunik eza eta hautazkotasuna ondorioztatzen dira antzinako testuetarako” (Alberdi d/g). Hau da, nekez ondoriozta daiteke garai hartako zutanoaren finkotasuna edo finkotasunik eza Etxeparek dagien erabileratik, sarasketarrak, izan ere, bertsoen *neurri* delakoak eskatzen ziolako erabili baitzuen zuketa nahasia, ez bestegatik. Azken batean, zutano neutroa eta zutano alokutiboa bat ziren komunikazio-paradigman, eta bat eta bera -edo bertsua- forman ere. Hautazkotasuna bai, ondoriozta daiteke, beraz, baina ez finkotasunik eza.

[104] Lehena, gainerako gehienak bezalatsu, -ia bokaletan oinarritzen den bitartean (aurreneko hiru amaieretan -[e]...ia baten oihartzuna ere “entzuten” da), bigarrenak -[e]...a du ezaugarri.

[105] “Regla ezak”, “emak”, “lauda ezak”, “ezin aite”, “ukeiena”, etab.

[106] Ez du Etxeparek behin ere *bisik* (bertso-lerroaren errepikapenik, alegia) agerian egiten, baina uste izatekoa da hemen, lehenago baliatu duen eta geroago ere baliatuko duen moldea -baita, apika, doinu-motari ere zegokiona- duela gogoan (ik. I, 129-138 eta II, 64-73, hurrenez hurren), hots, bosna bertso-lerroko estrofa bi segidan emanak, hizpide dugun honako honen bosgarren lerro hipotetikoa, praktikan, laugarrena errepikatuz osatuko litzatekeelarik: “Jangoikua lauda ezak gauza orenen buruian” (I, 208).

burbiltzaile errepikagarritzat interpreta liteke ziur asko: “Lege honi segi bedi salbu nahi duiena” (I, 213).

Horrekin loturik, bi hitz llabur ahapaldiok *DKn* dituzten funtzioei gagozkiela. Herioaren Azkenkia amaituta, lehen eta bigarren ataletako beharkizunekiko kateatze modukoa antzematen da irakurleari ematen zaizkion aginduetan. Dena den, estrofok “Judizio jenerala” delakora iris-teko hedatzen duten pasabidea da kohesioaren aldetik azpimarragarriena, bertan uztarketa linguistikoa eta formala egiten baita epaiketa-lege izango diren Hamar Aginduekin, aldi berean sarrera egin eta ohiko sintesia aurreratzen delarik (I, 208).

Jakina, uztartze horretan hitanoa ez da Dekalogoarekiko lokarri soila. Izatez, haren ondoan, hoskidetasun-bokal nagusi bera (-i)¹⁰⁷ erantsita dakarten bi bertso-lerroek ere (I, 224-225) errepikatu besterik ez dute egiten –oraingoan zuketaz baliatuz– esakune gisakotzat definitu dugun 213. lerroaren mezua, batean “lege” eta bestean “Manamendu” badira ere darabiltzan terminoak¹⁰⁸.

Baina harago ere iristen da delako uztarketa hori, aurreneko estrofa biak (I, 205-213), izan ere, Mandamentuen laburpenerako aurkeztu ohi den amaierako agindu bikoitzaren biltzaile huts baitira, ezer izatekotan: “Jangoikua lauda ezak gauza ororen buruian” (I, 208) eta “berzer egin eztazala nahi ez ukeiena, ezetare falta ere hiaurk nahi duiana” (I, 211-212)¹⁰⁹.

Joan-etorriko mugimendu batekin, beraz, hedatua geratu zen bi Azkenki gaitzen arteko sarea, hedatua eta Heriotik Judiziorako trantsizioa berretsia, jainkozko Aginduak baitira salbazio eternalerako merezimenduak ebazteko Azken Judizioan astinduko den kode “penala”.

[107] Ez dira hemen Etxepareren jolas fonetikoak iruzkinduko, baina aintzat hartzeko modukoa da Hamar Aginduetarako dagien hautu-sorta kateatua: *gainetik, banoki, debotki, luzeki, gaitzetsi, hunki, eduki, falsuki, gaixtoki, justoki*.

[108] “Manamenduiak hoiek dira, Jangoikuak emanik, / hok begira ditzagula, salba giten hegatik” (I, 224-225).

[109] Honela euskaratu zuen Leizarragak “Legue guciaren sommariora” omen dena: “Onhetsiren duc eure Iainco Iauna eure bihotz guciatz, eta eure arima guciatz, eta eure adimendu guciatz. Haur duc Manamendu lehena eta handia. Eta bigarrenac hura irudi dic, baita, Onhetsiren duc eure hurcoa eure buruã beçala. Bi manamendu hautaric dependitzen dira Legue gucia eta Prophetac” (1571: *ABC*, 1402. or.).

Hamar manamenduiak

Eskuarki, *LVP*ren lehen edizioan izenburuaren ezker aldean antigrafoa (¶) jarria duelako, errima propioa eta bereizia daramalako eta aurreko-ondoko atalekin bestelako loturarik antzeman ez zaiolako hartu izan da “Hamar Manamenduiak” *DK*ren bigarren parte edo pieza autonomotzat.

Hamabi bertso-lerro ditu delako “parte” honek (I, 214-225): Aginduei dagokien bertso-lerro bana¹¹⁰, batetik, eta beste bi bertso aholku-emaile amaieran, bestetik. Aditz-formari dagokionez, *toka* darabil Etxeparek dekalogoia xehatzean. Kasu honetan, horratik, tentazioa egon liteke pentsatzeko ea tradizio judu-kristauak bulkatua izan ote zen aditz-generoaren hautaketa-faktorea, usadio hartan populua zein gizakumea baitira agindu eta mezuen hartzaile “naturala”¹¹¹. Inertziak inertzia, besterik adierazten du gizonezkoek bakarrik egin omen zitzaizketen bekatuen traetaerak (ikus 6. eta 9. aginduak). Badirudi, bada, hikaz markatutako gainerrako lerroaldeekin sintonian egina dela¹¹².

Gogoan hartzekoa da, bestalde, Etxeparek ez duela ondoko bi lerroetan (I, 224-225) hitanorik baliatu; haietan, gorago aipatu estilo kateketiko neutrorra igaro da, diskurtsoa nolazpait objektibotasunera eta, begirune berezia merezi ala ez, hartzaile ororengana itzuli nahi izan balu bezala. Izan ere, eta bihoa hori honi buruzko azken oharkizun modura, Dekalogoia ontzean beste xederik izan balu (jende xeheri bakarrik zuzendu, esate baterako), ez zukeen Etxeparek bertsoen neurkeran hitanoa erabiltzeko eragozpenik izango, silabikoki ezin hobeto moldatuko baitziren guztiak bertso-lerroen “neurri”ra: *dira > dituk, ditzagula > ditzaiala, ditzagula, giten > hadin, giten*. Erantsi behar da, halaber, ezin izango zukeela aldeantzez jokatu Dekalogoia zuketa neutroa baliatuz ondu nahi izan balu,

[110] Nabarmen utzi behar da molde berriak ez diola Dekalogoari funtsezkorik ezer ez aldatzen eta ez nahastekatzeko; eta horrezaz gain, eta aldi berean, argi erakusten duela Etxeparearen trebetasuna funtsezko Agindu horiek guztiak bertso-eredu finkora egokitzeke.

[111] Gurean Leizarragak erakutsi moduan, Aginduak Israelgo populuari zuzendu zitzaizkion eta, hartara, tokaz baliatu omen zen Jainkoa hari mintzatzeko eta dekalogoia luzatzeko orduan: “Behadi, Israel: Ni nauc hire [...] 1. Eztuc ukanen *niçaz* berce laincoric ene aitzinean [...]” (1571: ABC, 1399-1401).

[112] Ez da ahanztekoa Ziburuko Etxeberriek *Manual devotioñezcoan* eskaintzen duen bertso trentotarrak aurreneko bost Manamenduetan Etxeparenekin duen antza: “Iongoico bat onhetz eçac, eta adora devotqui,/ Eta haren icenaz ez ciñic eguin vanoqui./ Guehiago beguira çac igandea saiñduqui,/ Eta burassoak ondra, bici adin lucequi./ Nihor hill ezteçaquela, ez bihotcez gaitçetsi” (1669 [1627], 12. or.).

hemistikioak, Altunaren etsimendurako, behar baino gehiago luzatuko baitzitzaizkioken¹¹³.

Azpirarra dezagun, berriro bada ere, Hamar Aginduak hor kokaturik egotea ez dela, inondik ere, zortearen, kasualitatearen edota Etxepareren aliritzirako joko-zaletasun poetikoaren fruitu. Mandamentuak, izatez, Jainkoak Judizio Jeneralean epai-lege larri modura baliatuko duen araudia dira. Horren ondorioz, bere burua eta arima salbaturik ikusi nahi lituzkeen irakurleak, nola edo hala, ongi irakurri, ezin hobeto ikasi, etengabe gogoratu eta ezinbestez bete beharko lituzke.

Ez da Dekalogoaren kokapenarena, dena den, Etxepareren originaltasunari zor zaion zerbait. Garai hartako dotrinetan ere ez zen ezezaguna, Judizio Jenerala landu baino lehen, bertan etsaminatua eta epaitua izango omen zen “temarioa” –Aginduak, alegia– eranstea, sineslea jarraian, dekalogoak irakurtzean, Jainkoaren aurka burututako bekatuen inguruko hausnarketa, damu eta penitentzia egiten has zedin. Desberdintasunak handiak eta ugariak badira ere, oso antzeko aurkezpena egiten du atal horretan, adibidez, Etxepareren garaikide zen Pedro de Córdoba-k 1544an kaleratutako *Doctrina Cristiana para instruccion e informacion de los indios* delakoak (ikus Medina, 1987, 94. or.)¹¹⁴.

6.4.2.3. Judizio Jenerala

Gogoeta-gaien atalaren barnean *Judizio Jeneralari* dagokion Azkenkia dugu lerrotan luzeena, ikuspuntu narratibotik begiratuta interesgarriena eta, kristauen sinesmenerako, gomutagarriena (I, 226-380). Edonola ere, DKren ohiko irakurketan hartzen duen luzera murriztua utziko da proposatzen ari garen egituraketa honetan, Azkenkiari buruzko gogoetaldiaren bukaeran itsatsitako otoitzak –“Oracionia” izenekoa barne– beste atal bat osatzera igaroko dira eta.

[113] Ez dira neurritz baliokide *ador'ezak* eta *ador'ezazu*, *ohora itzak* eta *ohora itzazu*, *eztazala* eta *eztezazula*, etab.

[114] Berdintsua da planteamendua protestantismoaren esparru batzuetan ere: “El Juicio Final que tendrá lugar después de la Resurrección. Por medio de Jesucristo, Dios juzgará a toda persona para determinar la gloria eterna que esta recibirá. *Ese juicio se basará en la obediencia personal a los mandamientos de Dios, y en la aceptación del sacrificio expiatorio de Jesucristo*” (Iglesia de Jesucristo de los Santos de los Últimos Días). Eguno eliza katolikoak, berriz, beste modu batean planteatzen bide du Azken Epaiaren auzia, dekalogoaren literalitera gabe, “Zoriontasunak” izenekoetara begira hain zuzen (Centofanti, 2020).

Agerikoa da Etxeparek ez duela hemen kristau teologiak bereizten duen *judizio partikularra* edo norberari hiltzean egiten omen zaion berehalako epaiketa aintzat hartzen. Eta ongi ezaguna izan bazezakeen ere¹¹⁵, pentsa daiteke izuaren faktoreak bultzatu zuela, garaiko bibliografia eta ikonografia ezagunenaren ildoan¹¹⁶, *Azken Judizioa* bakarrik erakustera; beldurtze pedagogikoaren faktoreak¹¹⁷ eta baita ere, nola ez, *epai partikularrak* sozialki zeukan interesik ezak bultzatua, esan nahi baita¹¹⁸.

Zuzenean eta norberarena gogorarazi ere gabe heldu zion, bada, sarrasketarrak munduaren amaieran, guztiok hilda egotean, Jainkoak burutuko omen duen epaiketa *kolektiboaren* gaiari.

Esan daiteke, formalki bederen, Azkenkiaren zinezko garapenaren sarreretatik har litekeen bost bertso-lerroko estrofa dagoela haren buruan (I, 226-230). Goragoko beste zenbaitetan bezalatsu, honetan ere bosgarren lerroak behin edota birritan errepika zitekeen *kodaren* funtzioa erakusten bide du, txatal honetako mezu nagusiaren epilogo laburbiltzaila, ikaserraza eta aise errepikatze modukoa baita¹¹⁹. Eta badu, orobat, *DK* guztian zehar ereina eta hedatua den *oroitze* kontzeptuarekin ere uztartearik, uztarketa zuzenik, Jainkoak berak Epaiaketaren amaieran dioenez¹²⁰, *oroitzean*, Jainkoaz eta inplikazio guztiekin *oroitzean* alegia, bai-

- [115] Diogun, gauzak argitze aldera, erromatar doktrinaren arabera, heriotza gertatu bezain azkar Jainkoaren erabateko zuzentasunak erabakitzen duela zein diren norberaren arimaren berehalako ordainsaria eta betiereko zoria. *Judizio jeneralak* berretsi egiten omen du *Judizio partikularreko* ebazpena, nahiz eta, azkena, kolektibo eta osoa den heinean, areagotu ere egin ditzakeen sariak eta zigorrak. Implizituki dogmatzat jaso zen *Judizio partikularren* auzia Eugenio IV. elizburuak 1439ko Florentziako Kontzilioan Batasun-Dekretuan Azkenkiez xedatutako atalean (*Bula Laetentur coeli*).
- [116] Aski da mende bat lehenagora joatea ospetsu bilakatuko ziren *Azken Juizioen* erreialismo kutsagarriaz ohartzeko (Fra Angelico, Jan Van Eyck eta beste). Etxeparearen argitalpena baino hiruzpalau urte lehenagokoa da Michelangelok Kaperan Sixtinoan margotutako *Judizioa* ere.
- [117] “Las manifestaciones dedicadas a la justicia divina, es decir, al Juicio Final y al juicio del alma, se encuentran impregnadas de un intenso valor moral, dirigido a la búsqueda de unos comportamientos acorde a los principios cristianos. Estos escritos e imágenes exhortan al cambio de conducta” (Ruiz Gallegos, 2018, 11. or.).
- [118] Ezin da ahaztu, halaber, doktrina kristauan baduela *Judizio Handi* honek lekukotasunaren eginkizuna, hots, ebazpena eta haren arrazoiak guztion aurrean, publikoki, ematearena.
- [119] -“Harraz unsa orhitzia zuhurtzia handi da” (I, 230). Ohar bekio, bidenabar, bigarren hemistikioari, klitxetat finkatua azaltzen baita geroagoko beste poema batean ere (“Bertzen gaitzaz zenzatzia zuhurtzia handi da” [XIII, 15]).
- [120] “Erranen du bekhatorer dolorezki orduian:/ *Nizaz etzineten orhit bizi zinetenian*;/ hanbat ongi nik eginik zuier zuien mendian,/ esker hon bat ukhen eztu zuieganik bizian” (I, 340; g.l.e.).

tatza azken buruan zinezko salbazioa. Funtsean, Jainkoaz *untsa* oroitzea, haren justiziaz, miseriakordiaz, majestateaz, erredentzioaz oroitzea, sainduetz oroitzea, hildakoez oroitzea, Azken Epaiatz oroitzea, otoiutz egiteatz oroitzea, bekatuetz oroitzea da, Etxepareren hitzetan, salbazioa erdies-terko gakoa, horietz guztietz oroitzeak ez bailekarkioke onik baizik sines-leari.

Edukien mailakatzeari dagokionez, Judizio Handirako deia dator lehendabizi, oso estilo beliko eragingarrian ondua, gainera: “Arma! Arma! Mundu oro judizio handira!” (I, 231). Halere, elementu asko eta desberdi-nak lotzen dituen haria da Judizio Jenerala josten duena, guztian barrena pasarte narratibo bizirik, aholku praktikorik zein bestelakorik falta ez dela¹²¹. Berau da, izatez, DKko atalik anitzena¹²² eta, koherentziaren haria ia eten gabe, heriotzatik infernuko kondenarainoko bidea erakusten due-na, tartean, jakina, Azken Epaiaren eszenografia-osagai gaitzenak –Jui-zioaren garrantzia eta eraketa-modua, kokapena eta garapena, epaiketa-aren erabateko unibertsaltasuna¹²³, seinaleak, Jainkoaren mintzaldia, sent-entzia... – daudelarik.

Giza-tradizio latzenei segituz, konbertsiorako tresna egoki deritzo Etxeparek ere eternitatean gerta daitekeenaren izua eta larderia sus-tatzeari¹²⁴, eta ondorioz, sinesleen baitan beldurra sorraraztea du xede Judizioaz dagien irudikapenak. Azken zigorraren beldurra egungo beka-tuarekiko izua sorrarazi dezan, azken buruan.

Labur-zurrean, bada, “kreadore handia”k Juizio Jeneralerako eginda-ko deiarekin eta aginduekin hasten da txatal hau (I, 226-247). Ondokoa-ren garapenean, aldiz, bada harrigarri-edo den zerbait, haria hautsi eta zintzilik uzten duten bi tetrastiko erantsi baitira segidan, biak, irudiz,

[121] Baditu Azkenki honek prolepsiaz baliatu behar den narrazio-forma berezi bat eta, aldi berean, osagai interesgarri zenbait, gaien dispozizio “kronologikoan” islatuz joango direnak eta hemengo honetan ezin buru daitekeen miaketa zehatza esker-tuko luketenak.

[122] Ez da bertan falta, bestalde, bertso-kopuru desberdineko estrofarik: bost lerroko bederatzi eta sei lerroko hiru.

[123] *Dantza makabroan* irudikatutako “sozializazioa”, alegia.

[124] Historiak utzitako lekukotasunak eta gizakiaren eskarmentuak berak erakusten dute izua eta beldurra direla bizimoldeak aldarazteko erarik eraginkorrenak (ikus, besteak beste, Delumeau, 2012). Bizitza guztiaren ondoren, hamaika arrangura sor-rarazi duen *Dies irae* ezaguna iritsiko omen da, hots, nork bere buruari, kanta izuga-ri horrek islatu bezala, egin beharko dion galdera larrienaren eguna: zer erantzun-go nik orduan Jainkoari? Guztiarekin ere, oroitarazi behar da ez dela Etxepare ingu-ruotako autorerik sutuena izua astintzeko unean.

irakurlearen kontzientzia ukitzeko tartekatuak. Lehenean, Jainkoaren “potestate handia”z pentsa dezala aholkatzen zaio jende onari (I, 248-249), eta, bigarrenean, gorago ere aurkeztu duen lauko bera (I, 83-86) errepikatzen da osorik (I, 252-255)¹²⁵. Zutanoa erabili da bigarrenean, ez ordea –edo ez hain argi, bederen¹²⁶– lehendabizikoan¹²⁷, zeinak behiala baliatu ohi zen koruaren ahotsa, hunkigarria zinez, gogorarazten baitu atzera ere. Guztiarekin ere, modu bitxian interpolatuak dirudite tetrastiko biek, hausnarketari bidea irekitzen dioten arren, hautsi ere egiten dute-eta, aldi berean, Judizioaren haria.

Hurrengo laukoan (I, 256-259) heltzen zaio bi estrofa gorago zintzilikaturik utzitako hariari. Bertan, hasiera anaforiko jadanik –urruntasunagatik– ilunak (“haren bier”) lehenago aipatutako gorputza eta arima dakartza berriro gogora, Judizioan elkarrekin penatzeko eror dakiekeen ebazpenari buruz berandu baino lehen oldozteko erregua egiten delarik: “Orok, othoi, onsa pensa zer den irabazia!” (I, 259).

Txatal berri-emaile modukoa tartekatu zuen segidan Etxeparek (I, 260-269), Epaiaeren erraldoia eta erakutsiko omen duen bortizkeria ordu-ra arte ezezaguna azalduz eta epaiketaren osagarri juridikoak (jujea, demandantak, defendentak, sententzia) zehaztuz. Hartako bigarren ahapaldiaren eduki deskribatzailea zela eta, bistan da tetrastikoaren mugak hausteko premian aurkitu zela gure egilea eta, ondorioz, ez zuela eragozpenik izan estrofari sei bertso-lerro emateko.

“Egun hartan” (*Dies magnus irae* hartan [Ap 6:17])¹²⁸ gertatzen hasiko omen den egoeraren koadroa –iragarpen argia eta zehatza– eskaini zuen ondoren (I, 270-289), osagairik funtsezkoenak ondokoak zituelarik: bekataria bakarrik, isilik eta beldurrez aurkituko da, bekatuak berak izango dira haren kontra mintzatuko direnak¹²⁹, une hartan epaileak ez du inola-

[125] Nekez erantzun dakioke bikoitze bitxi honen inguruko zalantzari: nahita jarria? nahasketaren baten fruitua? bestelakorik?

[126] Jokatua den aditz bakarra, galdera baten barnean formulatua da, horrek berezko dakarren neutralizazioarekin. Estrofa, beraz, berdin koka liteke zutanozein hitano-testuinguruetan. Balantza alde batera oker lezakeen berezitasuna, hitanoaren hipotesiaren aurka dagoen bakarra adieraztearren, honako hau: “jende honak” dira mezu-jasotzaileak eta ez “hi heu”, irakurle.

[127] Hitanoa ez da formalki DK huts den atalean berriro azalduko (ez dugu, noski, aintzat hartzen hizpide dugunarekin zerikusirik ez duen hiketa [I, 282]). Hurrengo agerraldia “Amorosen gaztiguia”n izango du (II, 64-73).

[128] Lehenago Herioarekin gertatu bezala, orain hemen “egun hartan” eta “orduian” dira Judizio Jeneralaren burutze-unea aditzera emateko formulak.

ko erregurik –otoitzik– entzungo¹³⁰. Gomendioa, beraz, aratza eta esakune bezala errepikatzeko modukoa: “egun harzaz orhit giten, othoi, hara gaberik!” (I, 289). Nabarmentzekoa da estrofa biak seiná bertso-lerroko bilakatuta azaldu izana¹³¹.

Aurrekoa bezain garrantzi handiko mezua, halaber, hurrengo estrofetakoa (I, 290-306), Jainkoaren justiziaren aurrean gizaki guztiak berdinak izango direla diotenetakoa¹³². Horren arabera, zehaztu eta ziurtatu egiten da agintari politikoak, eliz hierarkiakoak, jakitunak zein lanbide liberalekoak irakurle xumea bezala tratatuko dituela Epaile nagusiak, “eta bardin jujaturen [dituela] handia eta xipia” (I, 301).

Jainkozko justiziaren sozializazio horrek bideratzen du, baldinbere, azken erregua: “Elas, othoi, orok egin orai penitentzia,/ egun hartan gero eztugun egiteko handia” (I, 305-306). Bertso-lerro biok bosteko estrofa baten amaiera ez ezik, txatal edo ideia-multzo bat ere ixten dute, horrek erregua osatzeko eskaintzen dien aukerarekin.

Hurrengo estrofa biak ere bosna bertso-lerrokoak diren arren, ez dute aurrekoaren antzik, nonbait gai beldurgarri berria zehatz garatzeko eta kontatzeko premiak luzarazten dizkio-eta ahapaldiak¹³³. Ildo horretan, eta sinestunek espero bezala –Bibliak iragarria baita¹³⁴–, naturak ere

[129] Hitanoaren erabilerak badu bekatuen ezpainetan bestetan antzematen ez den ukitu berezia, mespretxuzkoa ez dena, baina testuinguru horretan bekatariari zuzendutakoan honen kontzientziaren tokia hartu eta kutsatu egiten duena: “Hire kontra heben gituk, ihaurorek eginik” (I, 282).

[130] Hiru tetrastikotan bana eta kanta zitezkeen seiná bertso-lerroko bi estrofa sorrarazi ditu hemen ere poetaren grina narratiboak (I, 278-289).

[131] Azken bokalaren mugatik atarez azaratu zituen bertso-lerroen amaierako kidetasun fonikoak ere biotán: *gáinetik, azpitik, aldetik, publikí, eginik, barnetik eta lekhurik, bathirik, jarririk, ixilik, othoy[i]k, gaberik*.

[132] “[...] la imagen de la justicia divina es la imagen de la justicia ideal, el modelo que deben seguir jueces y gobernantes. Las grande composiciones de finales de la Edad Media que tienen como tema el Juicio Final muestran a Cristo impartiendo justicia, es decir, ejerciendo una función propia de reyes. Esta imagen constituye una manifestación pública de un soberano glorioso, victorioso, triunfal, acompañado por su corte de oficiales; en otras palabras, el prototipo para la justicia terrestre. Sin embargo, esta no es una visión reservada a una minoría de privilegiados, sino que su aparición en las portadas medievales de las iglesias constituye una imagen pública, expuesta ante cualquier espectador: un testimonio de que la sentencia de Dios no tendrá en cuenta las diferencias sociales” (Ruiz Gallegos, 2018, 12. or.).

[133] Narrazio-premia berdintsua islatzen dute beheragoko beste ahapaldi batzuk ere, hala nola I, 329-333, 334-338 eta 376-380.

[134] Aiko, konparaziorako, Mateo eta Lukas ebanjelarien bertsioak Etxepareren garaikide Leizarragaren hitzetan: “Eta bertan egun hetaco tribulationearen ondoan, iguzquia

azalduko omen ditu antonomasiatzko *Eguna* iritsia dela adieraziko duten “seinaleak” (I, 307-320). Bistan da, haien artean doktrinalki latzagorik eta gordinagorik bada ere, Etxeparek arras baztertu dituela *DKn* dagien irudikapenetik eskatologia kristauak argiro zehaztu ohi dituen beste hainbat, hots, antikristoaren etorrerarena, apostasia orokortzearena, judutarren konbertsioarena, etab. Haien aipamen hutsak erakar zitzakeen zailtasun, ulertezin, eztabaida eta auziak saihestuz, bada, irakurleei ulergarriago eta hunkigarriago zitzaizkien efektu kosmiko-geologiko larriak zituztenak baino ez zituen seinaleztat aurkeztu.

Bezperetako seinale horiek eta gero¹³⁵ etorriko omen da, Leizarragak jaso bezala, “[...] hire hirá, eta hilén demborá, iugea ditecençát” (Ap 11: 18)¹³⁶. Hortaz, “hilak oro” arima-gorputzetan “eskusatu gaberik”¹³⁷ berraraziko duen *tronpetaren* mintzoari (I, 321-324) men egin ondoren burutuko da judizio-bilkura.

Hartara, iragarritako *Epaiaren* koadroa irudikatuko du sarasketarrak¹³⁸, guk hemen bi txataletan bana genezakeena, hots, bilkurari dago-kiona (I, 325-359), batetik, eta sententziari eta haren burutzapenari buruzkoa (I, 360-380), bestetik. Eszenografian ez da faltako, noski, epaiaren jokalekuari eta partaideen kokapenari buruzko albisterik, Jainkoaren zerutikako etorrera¹³⁹ eta hitz erdiragarrienik¹⁴⁰, ebazpenaren eta berehala-

ilhunduren da, eta eztu emanen ilharguiac bere arguia, eta içarrac eroriren dirade cerutic, eta ceruëtaco verthuteac ikaraturen dirade” (Mt 24:29). “Orduan içanen dirade signoac iguzquian et ilharguian eta içarretan: eta lurreean afflictione nationetan ez iaquinez cer eguin, orroaz daudela itsassoa eta bagác: Hala non guiçãoac hilac beçalacaturen baitirade iciduraren handiz, eta mundura ethorriren diraden *gaitzén* beguira egoitez: ecen ceruëtaco verthuteac ikaraturen dirade” (Lk 21:25-26).

- [135] Ez da, ikus daitekeenez, Etxepare diskisiziozale -liburuan, bederen- eta ez da diskisiziotan ere sartu ea aurreko zazpi egunetan azalduko diren seinaleak edo hamabostetan, eta aski deritzo “seinaliak jinen dira aitzinetik” esateari.
- [136] Testamentu Berriko aipuak Leizarragaren bertsiotik eta Testamentu Zaharrekoak Duvoisinen *vulgatatik* jaso arren, Bibliako liburuen erreferentziak Elizen Arteko Bibliak xedatutako laburduren bitartez emango dira hemen.
- [137] Adizkia aldatuta -*dugu*- errepikatu izan du Etxeparek azkenki honen hasieran agertutako bertso lerro hau. Ikus “Orok hara behar *dute* eskusatu gaberik” (I, 263; g.l.e.).
- [138] Ikus honetarako eta hurrengoetarako erreferentzia diren Mt 24:31 eta 1 Ko 15:52hk eta 1 Ts 4:16.
- [139] Esan bezala, Mateoren ildotik, aldaketa esanguratsu zenbaitekin bada ere. Jainkoa ez bide da, adibidez, Etxeparek dioen bezala agertuko (“jauginen da rigoroski *sainduieki* zerutik” [I, 330; g.l.e.]), aingeruekin baizik (Mt 16:27 eta 25:31). Berdintsu gertatzen da Epaiaren kokalekuarekin: Etxeparek bi kontzeptu uztartzen (nahasten?) ditu Epaila “Josafaten egonen da airian jarririk” dioenean (I, 331). Irakurleak ondo daukienez, “Josafateko harana”/“Josafateko zelaia” bitan baino ez da Biblian azaltzen,

ko burutzapenarenik eta ez bestelakoenik ere (lurrak irekiko omen dira, bekatoreak irentsiko ditu handik ateratako suak, etab.). Okerrena, baina, erremediorik gabeko damuaren arazoa da eta, nola ez, kondenatuek aurkituko omen duten betiereko suarena.

Xede didaktikoaren aldetik, azpimarragarria da azken estrofen grafikotasun estilizatuak bilatzen eta lortzen duen efektu latz, harrigarri eta beldurgarria: lurraren eta eguzki-sistemaren perturbazioa, munduaren eta bizitzaren amaiera, etab. (I, 372-380). Onbideratzeko eragingarria, guztia izango omen da orduan izugarri eta ikaragarri bekatariarentzat. Me-rezi du gogora ekartzea:

Hantik harat ezta izanen bi erretatu baiezi
 Damnatuiak ifernuian bethi dolorereki
 Salbatuiak Jeinkoareki bethi alegeraki
 Iangoikuak dagiela gure partia hoieki.

Zeruia ezta ebiliren hantik harat jagoitik
 Iguzkia egonen da orienten geldirik
 Ilhargia ozidenten begiz begi jarririk
 Egun honek iraunen du eben eta jagoitik
 Alabana ez izanen heben gauza bizirik.

Antzerki-hizkuntzan esan ohi den eran, Azkenkiari buruzko gogoealdia-aren bukaera zinez apoteosikoa, beraz, Etxeparek eskaintzen duena.

Nolanahi ere, interesgarria izan daiteke irakurleak atera beharko lituzkeen konklusioetarako lerrootan Jainkoak infernuratzeaz zeudenei zuzendutako mintzaldiaz (I, 340-359) oharkizun llabur bat egitea, gorago aipatu legez, *DKn* etengabe azpimarratutako bekatu nagusiari heltzen baitio lehen lerroan bertan: “*Nizaz ezineten orhit bizi zinetenian*”.

biak liburu berean eta Jainkoaren Epai-lekua adierazteko (Jl 3:2 eta 3:12; egungo TZeaz: Jl 4:2 eta 4:12); Epai “airean” burutzearena, ordea, *Testamentu Berriko* kontua da: “Guero gu viciric goitico garatenoc, harrapaturen garate hequin batean hodeyentan Iaunaren aitzinera airetan: eta halaz bethi Iaunarequin içanen gara” (I Ts 4:17, Leizarragaren bertsioan).

[140] Dohatsutasunen aipuan ere Mateo ebanjelariaren pasarteei segitzen die testuak hein handi batean (Mt 25:41-43). Jainkoaren hitzei eskaini estrofetako azkenak daraman bosgarren bertso-lerroak, bestalde, erraz asko bete dezake jadanik aipatua izan dugun esakune eta epilogo-funtzioa: “eta zuien konpainia demonio guztia” (I, 359). Barne-errimak areagotu besterik ez du egiten inpresio hori.

Balirudike -honatx oharkizuna- bereziki *DK*ren aurreneko estrofetan esandakoa bera izan zuela Etxeparek gogoan hausnarraldiaren “zikloa” dei genezakeen atal hau biribiltzeko eta ixteko orduan: “Zeren Jeinkoa egun oroz ongi ari baitzaigu,/ *guk ere hala behar dugu harzaz unsa orhitu*” (I, 17-18; g.l.e.).

Sarasketarraren sentsibilitate espiritualaren arabera, *Jainkoaz oroitzea*, harengan *gogoa* jartzea da salbazioa erdiesteko gakoa, *oroitze* horretan inplizituki barneratuta dauden Dekalogoia eta Dohatsutasunak gertatuko baitira, praktika jainkozkoan, Epaiaren neurgailu azken sententzia ebazterakoan.

6.5. Otoitzak

Gogoeta-gaiak bukatuta, haien osagarri modura jarritako otoitzen atalak ixten du *Doktrina Kristiana* (I, 381-450). Izatez, bi baino ez dira otoitzok: bata laburra (bi tetrastiko), askoz luzeagoa bestea (hamabost estrofa). Dena den, haien deprekazio-izaera medio, gogoeta-gaietatik bereizita irakurri eta ulertu behar dira baitezpada.

Judizio osoaren hausnarraldiaren amaierako lehen otoitza, espero izatekoa zen legez, salba edo kondena gaitzakeen Jainkoari zuzendua da (I, 381-388), baina era trinko-laburrean zuzendua, ondoko “Orazionia” izenekoari bidea lehenbailehen ireki nahi izan balitzaio bezala. Eta hala dirudi eta halaxe da, ez baitu besterik adierazten bigarren tetrastikoaren azken bertso-lerroko “zure ama anderia”ren bitartekaritzaz baliatu ahal izateko eskaerak.

Segidan, hortaz, “andredona Maria”ri zuzendutako “Orazionia” izenekoak dator, harekin *DK*ri amaiera ematen zaiolarik (I, 389-450). Besterik ez balitz ere (eta bada, izan, besterik, aurrerago ikusiko den legez), amaiera honetan atzemango litzateke Etxepareren debozioa eta, are, hiperdulia aparta Ama Birjinarekiko.

Otoitzaren eraketa, nolana ere, ez da ohiko formulazioetatik lar aldentzen. Hau da, *Ave Mariaren* ideia nagusiak gaitzat eta abiapuntutzat harturik¹⁴¹, salbaziorako bitartekaritza- eta laguntza-eskariak erantsiz osatu zuen Etxeparek estrofa-sorta. Ukitu pertsonala ments ez duen *Ave Maria* klasikoaren garapen modukoa da, beraz, eskainitakoa¹⁴², betiere,

[141] Funtsean, lehen parteko “*Ave Maria, gratia plena*” eta hirugarreneko “*Mater Dei*” eta “*ora pro nobis peccatoribus, nunc, et in hora mortis nostrae*” pasarteak (ikus Savonarola, 1978 [1496], 82. or.).

ezin hori ere ahantzi, honetan ere inguruko erromantzeren bateko iturburu edo eragilerik izan zuelako inpresioa utzirik¹⁴³.

Berezitasunik azpimarratzekotan, orazonia biribil bilakatzeko jolasa nabarmen liteke, hasi bezala bukatzen baita, Andre dona Maria agurtzeko baliatutako hitz berekin, alegia: *Ave Maria*. Hain zuzen ere, Gersonek hemeretzi urte zituenetik sistematikoki erabiltzen zuen agurtze-mota bera¹⁴⁴. Eta ez dirudi kasualitateari egotzi dakiokkeenik antzekotasun hori, eskerga izan baitzen Gersonen eragina kultu marianoaren sustapenean ere (ikus Salgado, 1981, 532-536. or.).

Formalki hamabost tetrastiko erregularrez osatua bada ere, erreferentzia nagusizat hartu ohi den Altunaren edizio kritikoan sei bertso-lerroko ahapaldia balitz bezala aurkezten da haietako azkena. Hau da, azken tetrastikoa denari hurrengo orrialdean paratuak diren beste bi bertso-lerroak erantsi zaizkio, gogoan izan gabe distiko hori estrofa guztien hasierei dagokien inprimatze-koska daramala aurrean eta ez duela, ondorioz, zerikusirik tetrastikoarekin. Ezanahiaren aldetik ere argi da *orazionetik* at dagola delako distikoa, Ama Birjinari zuzendutako erregua baita “orazione haur derrana” –aurreko “Orazionia” izenekoa dioena, alegia– aintzat har eta gomenda dezan¹⁴⁵.

Ezin, beraz, Altunak eman bezala jaso azken bi bertso-lerro horiek seiko bat osatuz.

Baina harantzago doa kontua. Bereizketak bereizketa, azken bertso-lerro pare honek bat egin lezake –egin, egiten du– hurrengo *koplaren* hasierarekin, han ere distiko itxurako bi sarrera-bertso “solte” ageri baitira. Baina ez dezagun aurrera berehalakoan iruzkinduko duguna.

[142] *Salve Reginatik* jasoak dira, bestalde, bertan baliatu eta garatutako hainbat motibo: *regina eta mater misericordiae, spes nostra, advocata nostra*, etab. Interesgarria, orobat, Duns Escotori zor zaion “makulata gabia” dohatsutasuna presentzia (I, 407). Frantziskotarraren “*potuit, decuit, ergo fecit*” ospetsuaren fruitu hura dogma bihurtuko zen, ezaguna denez, Etxeparerena baino hiru mende beranduago (1854).

[143] Urkizuk zioen bezala, “Etxepareren iturriak aztertuko bagenitu sakonki [...] ez leudeke [...] seguruen urruti Gaztelako poetak, gaztelaniaren ezagutza eta eragina nabari baitzen zenbait poematan, hala nola Katalunya eta Probenzakakoak” (Urkizu, 2012, 221. or.).

[144] Massonek dioenez, “il résolut de garder systématiquement comme habitude ce qui était venu d’abord d’un élan instinctif de piété filiale. Il faisait donc réciter l’*Ave Maria* avant le sermon et recommandait cette pratique [...]” (Masson, 1894, 196. or.).

[145] Estrofaren amaieran erantsitako lerro pare honen gisakoa da “Orazione igandeko” izenekoaren hasiera (I, 58-59). Guk han aurre-eskaritzat definitu dugun hura sei bertso-lerroko estrofa modura aurkeztua da.

Erants dezagun, edonola ere, otoitz honek islatzen duenaren arabera, Etxeparek erakutsitako kultu hiperdulikoa ez zela larregi urruntzen inguruko hainbat herrialdetan, eragin desberdinak medio, zabaldua zen debozio marianoan ohi zenetik:

Zoals veel schilderijen en gezangen uit deze tijd laten zien, was zij de belangrijkste middelares tussen de gewone zondige mens en Christus, de Goddelijke rechter na de dood. Als hemelse koningin en bruid werd van haar bij haar Zoon de krachtigste voorspraak verwacht. Daarop duidt ook de laatste zin in de antifoon *Ave Regina*: na een uitgebreide lofprijzing van Maria's eigenschappen eindigt de tekst met een smeekbede om bemiddeling bij haar zoon Christus ter vergeving van de zonden. Voor de mensen uit de late Middeleeuwen die, geteisterd door pest en oorlog, dagelijks de dood voor ogen hadden, was de devotie tot Maria als bruid en koningin van levensbelang (Hascher-Burger & Kouwenhoven, 2000, 162. or.)¹⁴⁶.

Horraino, bada, Etxepareren *Doktrina Kristiana*, formalki hor bukatzen baita DKri dagokion atala. Baina guztiarekin ere, hitz bi gehitu nahi genituzke *Doktrinaren* barruti erlijioso estutik at kokatu ohi den hurrengo poema “profano”aren karietara.

6.6. DKren osagarria: “Amorosen gaztiguia”

Doktrina Kristiana ixtera zetorren “Orazionia” ez zitzaion Etxepare Mariazaleari (barka Ama Birjinazaletasuna adierazteko baliatu kalifikatibo anbiguoal!) gainerako poemetik bereizita eta isolatuta geratu, egiten zuenaz ongi oharturik, lokarri sendoa bezain sibilinoa prestatu baitzuen irakurle arruntarentzat interes gehiagokoak ziren gaiak tratatzera igaro aurretik.

Eta horrela, “Amorosen gaztiguia” poemari (II, 1-145) egokitu zitzaion espirituaren lanketari eskainitako bertso lehorrak amodioen mun-

[146] “Garai hartako margolan eta kantika askok erakusten duten moduan, gizaki bekatari arruntaren eta hil ondoko epaile jainkotiarra izango zen Kristoren arteko bitartekari nagusia zen hura [Maria, alegia]. Zeruko erregina eta emaztea izanik, bitartekatzarik ahaltsuena espero zen harengandik Semearen aurrean. *Ave Regina* antifonaren azken esaldian ere adierazten da hori: Mariaren nolakotasunak goraiatu ondoren, testuak Kristo semearen aurrean bekatuen barkamena lortzeko bitartekaritza eskaera egiten du. Erdi Aroaren amaieran, izurriteek eta gerrek jota, egunero heriotzari aurre egiten zion jendearentzat, emazte eta erregina zen Mariarekiko debozioak berebiziko garrantzia zuen” (gurea da itzulpena).

du labil eta lerrakorraren koplekin uztartzeko eginkizuna burutzea¹⁴⁷ eta gai berrien atari izatea¹⁴⁸.

Aurreneko begiratuan, esan legez, profanoa lirudikeen poema da honako hau; profanoa eta amodiozkoa, batzuen ustez, eta, are, baita erotismoaren esparrukoa ere behar bezala irakurri ez duen bakarren batenez.

Aitzitik, arrunt bestelakoa du poema luze honek¹⁴⁹ muina, sarasketarrak berak irakurrarazten digun zinezko muina, alegia. Irakurleak erraz ikus dezakeen bezala, kopla-sorta arimaren hirugarren etsaia omen den Haragiarekin lotua dago kontzeptualki, eta haren saretan ez erortzeko formula debozionalak luzatzen ditu bereziki.

Agerikoa da Etxeparek, egokitu zitzaion errealitateagatik edota espero zituen irakurleen xumeagatik, elkarrengandik hurbil eta gehiegi bereizi gabe utzi nahi izan zituela giza-adimenaren esparruko etsaiak (Mundua eta Haragia), eta batik bat, lehenaren eragite-bideari aski abstraktu eta azaltzeko lausoegi zeritzolako beharbada¹⁵⁰. Baina Haragiarena azalerazago daitekeen arren –kristauen doktrinaren arabera, zazpi bekatu buruzagiak hartzen ditu “etsai” honek bere baitan–, sexu-jokoen hondalean erortzeko arriskua zuten harremanei baino ez zien heldu Etxeparek poema honetan.

Ildo horretan, gizaki orok bide du, hala edo hola, maitemintzeko joera, goizago edo beranduago Haragiaren erresumara bulkatzen duena eskuarki, eta, haren baitan, bekatuarenera¹⁵¹. Jakina, hartara irristatu baino lehen ezarri nahi ditu Etxeparek eragozpenak eta langak, eta, oro-

[147] Haritzelarrek “Emazten fabore” poemari ere luzatzen dio zubi-funtzio hori, nahiz eta argi azpimarratzen duen “Amorosen gaztiguia” dela “amodio dibinoaren alde” agertzen dena (Haritzelar, 2011, 38. or.). Ikus, orobat, Toledo, 2008.

[148] Toledok bestetara ere hedatu nahi duen hipotesiari “zabalegia” iritzi dakiokkeen arren, haren hitzak guztiz baliagarriak dira poema honek betetzen duen funtzioa definitzeko: “Andre Mariaz igorri nahi duen lekzioa da kopla profanoei bidea irekitzen diena eta, gisa honetan, mundu sakratua eta mundu profanoa uztarturik azaltzen dira” (Toledo, 2008, 634. or.).

[149] Kuriositate hutsez bada ere, ustez profano direnen sailkapenean berau da luzeena (145 bertso-lerro). “Mosen Bernat Etxepareren kantua” dator bigarren (102 bertso-lerro) eta “Amorosen disputa” hirugarren (74 bertso-lerro).

[150] Zehaztu gabeko “engainu” hitza da Munduarekin uztartzen duen kalifikatiboa (II, 74-77) eta, aldi berean, “amoros gaixoa”-ri ere bizkarreratzen diona (II, 64). “Erho jokhatua” eta “erhogoatan” aritzea omen da horren guztiaren fruitua.

[151] Hori ezaguturik, denbora laburrean egiten du jauzi Etxeparek batetik bestera, hau da, “Amore bat hautatzeko konseilu bat nekeie” (II, 5) esatetik “Bekhatuzko amoria bethi date traidore” (II, 15) baieztatzerara.

bat, bizitza kristaurako¹⁵² bide egokiena erakutsi eta eredutzat proposatu. Ikus daitekeenez, Andre Mariaren “maitale” bilakatzea da bide hori¹⁵³, bide arras espiritualua eta debozioaren bitartez lantzekoa eta garatzekoa.

Alderdi formaletik so eginik ere badu lokarri antzekoa izan daitekeen ezaugarri ageriagorik, bai baitirudi, izan ere, *DK*ren bukaerako otoitzen azken distikoa¹⁵⁴ “Amorosen gaztiguia”ren *sartzaile* ere badela¹⁵⁵ eta, areago, aurrez aurre azaltzen zaion izenburua gorabehera, tetrastikoa ere osa lezakeela ondoren datorren bertso-lerro parearekin¹⁵⁶.

Ezin ahanzt daiteke, bestalde, tipografikoki nola dauden kokatuta eta nolako bereizketa aurkeztu zuen 1545eko edizioak: *DK*ren amaierakotzat jotzen diren bertso-lerro biok C4v^o orrialdearen hasieran daude jarrita eta, poema berriaren izenburua tarteko, hurrengo estrofetatik zeharo bereizturik aurkezten dira haren aurreneko bi bertso-lerroak, asonantzia bera ere “Orazionia”rena (-ia) mantentzen dutelarik, eta ez, inondik ere, ondoren datozen lau estrofena (-e).

Direnak direla, “Amorosen gaztiguia” *DK*ren osagarritzat jo behar da bete-betean, batik bat, esan bezala, barruti espiritualua eta mundanoa lotzeko eta urtzeko eginkizuna eman zaiolako eta lerroetan barrena horixe islatzen duelako; eta aldi berean, poemaren azken barne-koplek, batez ere guk hemen arras autonomotzat hartu izan ditugunek (II, 88-145), *Doktrinara* itzularazten dutelako irakurlearen gogoia –azken aldiz itzularazi gainera liburu guztian¹⁵⁷–, haren begirada eta arreta Andredona Ma-

[152] Hori aditzera emateko ez du Etxeparek, noski, “kristau” hitza aipatzeko premiarik.

[153] “Andre hona har dazagun orok gure amore;/ bertze oro utzi eta egin hari ohore” (II, 32-33) eta “Emazte eta gizon orok, har amore Maria” (II, 49). Formulazio horietan ez zegoen urruti Gersonen idatzitakoetatik: “[...] O pecheur [...] ayme donc icelle mere” (Salgado, 1981, 535. or.).

[154] Goraxeago aipatutakoa, hots, “Orazione haur derrana, andredona Maria,/ othoi, gomendatu duzun hila eta bizia” (I, 449-450).

[155] *Sartzaile* diogunean, poemaren gaia, buruko distikoaren puntua, erritmoa eta baita ere, agian, soinu bideratuko lituzkeen sarbidez mintzo gara. Ildo horretako sarbide-jolasa antzematen da beste hainbat poematan ere. Bereziki azpimarragarria da, adibidez, “Amorosen gaztiguia”ren amaiera aldeko hots-kalakak “Emazten fabore”, “Ezkonduien koplak” eta “Amorosen partizia” izenekoen aurkezpen-distiko edo exordioetan duen eragina, hirurak hasarazten baititu -ik errimarekin.

[156] “Bertzek bertzerik gogoan eta nik andredona Maria/ Andre hona dakigula guzior othoi balia” (II, 1-2). Ohikotzat jotzen du Altunak, besterik antzeman gabe, Etxeparek distiko bat erabiltzea poemen sarrera gisara (Altuna, 1980, 84. or., 1. oharra).

[157] Ez dute inolaz ere funtzio berdina betetzen autobiografikotzat hartu izan den *kantuiaren* ahapaldietan barrena Jainkoari zuzendutako deiek (XIII, 29-46 eta 92-102).

riak gizakizaren salbazio-egitasmoan duen bitartekaritza-funtziora daramatzatelarik betiere¹⁵⁸.

Alegia, giza-amodiozko poema batez ari garela pentsatu nahi izango bagenu ere, argi dio haren bigarren erdialde oso-osoak ez dela horrela. Eta are, horrelakoetan laburbiltzaile edo ondorio-emaila ohi den azken tetrastikoak ere ez luke gezurtatuko hori, Andra Mariari zuzenduriko erregu/otoitz aratza baita Haragiaren esparruan egin genitzakeen bekatuetatik begira gaitzan: “Ama ezitia nik badagit zure kontra faltarik/ zuk gaztiga eta dreza nazazu othoi bertarik./ Elas, norat ihes naidi zu neure ama uzirik?/ Neuretako eztzagut zu nolako amarik” (II, 142-145).

Ez legoke zalantzarik, hortaz, *Doktrinaren* amaiera eta atal profanoaren hasiera uztartzeko jaioa den poema baten aurrean gaudela baieztatzeko, esan bezala, parte horien bien arteko zubi-lana egiten baitu, bi-biei dagozkien ezaugarriez baliatuta, baina giza-harremanetarako ere Mariaren nagusigoa eta eredugarritasuna proposatuz¹⁵⁹.

Azpimarratu behar da, haatik, hainbat txatal bereiz daitezkeela poeman zehar¹⁶⁰, ez beti garapen lineal hertsu bati erantzuten diotenak. Lerro hauetara dakargun disezioak, behin-behineko irakurketa-proposamen eran bada ere, agerian eta koherentziaz bereizirik utzi nahi lituzke txatal horiek eta haien garrantzia.

Hartara, ezin hobeto poemaratu zituen Etxeparek bitarteko erretorikoak. Izan ere, ariketa erretoriko delikatutzat irakur daiteke genero “deliberatzaile”az baliatutako poema hau. Ezaguna denez, entzuleen erabakia bultzatzeko generoa da eta eragozpenak edo abantailak eta kome-

[158] Ez da falta horretaz diharduen bertso-lerrorik: “Ararteko zakizkula digun [Jainkoak] barkhamendua” (II, 91), “zuri gomendatzen gira hilik eta bizirik” (II, 103), “Jeinkoa jaun den gauza ororen zu zirade andere” (II, 108), “Unsa zuk har banenzazu gomen dutan gogotik” (II, 120), “Ororen ama zira eta bake gitzazu bertarik” (II, 132), “Fin honera hel gitzazu, giren salbuetarik” (II, 141), etab.

[159] Ama birjina eta gizakia -gizon zein emakume- maitasun-objektu parekagarritzat hartzean, Etxeparek giza-emozioak eta afektibotasuna areagotzen dituen erlijiositate-modua planteatzen duela ere esan liteke, devotio modernaren eskemetatik ez urruti legokeena, azken buruan.

[160] Hiru zati edo estrofa-multzo bereizten ditu Haritxelarrek “olerki” honetan: “1.Berzek berzerik gogoan (1-5). 2.Nik andredona Maria (6-19). 3.Andredona Mariaren geriza galdeginez (20-32)” (Haritxelar, 2011, 24. or.). Eta honela zehazten du aurrerago: “lau ahapaldi aski ditu [Etxeparek] amodio profanoaren gaitzesteko, hamairu behar ditu amodio dibinoaren goresteko eta hamabost dira, Andre honaren laudatzeko eta bereziki otoitzeko” (Haritxelar, 2011, 31. or.). Ikus daitekeenez, nahasteren bat tarteko, zuzendu beharrekoak dira emandako zifra eta kopuru batzuk.

nentziak dira diskurtsoaren garapenean azpimarratzen direnak, bilatzen denaren arabera betiere. Amaieran –eta baita ere tarteka-marteka– sus-tatzen denaren apelazioa egin ohi da, entzuleek argi jakin dezaten zer den hautatu behar dutena.

Ez zuen bestela jokatu Etxeparek. Exordioan azaldu zuen garatuko zuen gaia (II, 1-2); bestek egindako hautuaren eragozpenak nabarmendu zituen gero (II, 3-19); arrazoizko hautu batek behar zituen baldintzak mahairatu zituen segidan (zer-nolako ezaugarriak izan behar zituen hau-tatu beharko zuketen amodio horrek [II, 20-24]). Eta amaitzeko, konklusiorantz abiatuz, nork bete zitzakeen ezaugarri on horiek guztiak azaldu zuen. Jakina, tarteka eta amaieran egindako hautatze-deiek ez zuten zalantzarik uzten entzuleak hautatu behar zuenaz (II, 32 eta 49).

Hurrengo estrofa pareta hautuaren bikaintasun miresgarriaz mintzo den bitartean (II, 51-59), dozena erdi bat ahapaldiren ondoren, *doktrinari*k hertsienari heltzen zaio segidan poemari amaiera emateko (II, 88-145).

Horixe eskema nagusia, bada; baina zertxobait gehiago zehaztu nahi genuke.

Gaia zentratzeko –eta DKrekin uztartzeko–, tankera txundigarriko exordia baliatu zuen sarasketarrak, berak jadanik egina zuen hautua bestek egiten zutenarekin kontrastean jarritz (II, 1). Erretorika klasikoak teorizatu¹⁶¹ eta baladetan ohi zen bezala, Etxeparek ustekabeen harrapatu nahi izan zuen horrela entzulea, honek, sumatu ere egin gabe, nondik nora joan zitekeen koplak haria, arreta jar ziezaien hurren zetozen koplei. Ezin ahantz daiteke *doktrina* hutsa zen eremutik atera berria zela une hartan irakurlea eta amodio gizatiarriaren aurrean jarri zuela de-blauki koplakileak.

Hurrengo lau estrofeak (II, 3-19) nekez apal dezakete irakurlearen harridura, elizgizonak berak hitz egiten dio amodioetan izandako eskarmentu propioaz, eta horrela mintzatu bitartean, maitasun mundutarraren arazoak eta estakuruak azaltzen dizkio gordinki, giza-harremanekiko mesfidantza eta ezkortasun erako inpresioa sorraraziz¹⁶².

[161] Ikus Zizerok exordioaz dioena (e.a.a. 86: 1913, 12-15).

[162] Etxeparek dioenez, probetxurik gabekoak dira amodioak oro, eta arima galtzeko eta penak eta oinazeak jasan behar izateko baino ez dute balio. Eta eskarmentuaren balantzea ez da positiboa, besteak beste, “amoretan [...] leial denik batere” ez dagoela sumatzen duelako, joia eta oparien boterez edota hitz ederren balakuz maitemindua –emakumeak bide ditu berriz ere ikusmiran, hoberenak diruditenak barne– “anitzetan” baita mutagarri edo traidore, eta batik bat bekatuzko jolasa tartean dabilenean.

Zalantzak ezin erabat ezaba genitzakeen arren, hura guztia irakurtzean, susmatzekoa da, Kristoren ama eredu, ezkontza kristau eta debotoaren esparruko amodioa aldarrikatu nahi izan zuela, gainerako guztiak (sakramentutik at zeuden amodioak eta “fede” hutsa emanez burutzen ziren elkartzeak¹⁶³ barne) agerian utziz. Baina egia da ahapaldion azaleko mezuak gizakien arteko maitasun-harremanez ez fidatzera bulkatzen zuela, ez soil-soilik bekatuzkoez, eta, hori aitzakiatzat, ezinezko bezala ikusarazi nahi izan zuela amodio-mota biak, gizatiarra eta hiperdulikoa, uztartzeko aukera.

Halaz ere, erkaketaren terminoak muturretaraino eramaten dituen jolas “deliberatzaile” horretan zaila da Etxeparek ezkor antzean botatzen dituen –sofisma– guztiei jaramonik egitea edota horrela pentsatzen zuela uste izatea, bertso-lerro horiek ez baitute maitasun gizatiar hoberena ere taxuz eusteko zutiko finkorik uzten. Poema hau, haren pentsamendua desitxuratuko ez badugu, jolas poetiko-erretorikoaren fruitu hanpatu bezala irakurtzea besterik ez zaigu geratzen.

Zeinahi ere den orain arte egin irakurketa, itxaropenerako aukera izan daitekeenaren giltza eskainzen da segidan, aurkezturiko kontrastez baliatuta (II, 20-50). Garapen sendo eta zolia Etxeparek koplak hauetan dagiena, lehendabizi amodio-kontutan hasi nahi lukeenak bere baitan desira bide lezakeena azaleratuz (“Amore bat nahi nuke liadutanik egia,/ bizi eta hilez gero hain lakidan balia”) eta ondoren, egilea gai omen denez tenore horretan dauden guztiei “amore bat hautatzeko” kontseilua luzatzeko, desira hori egingarri bilakatzeko bidea erakutsiz.

Hartara, autorearen ustezko amodio-eskarmentua eskaintzen da errealtate itsuaren ispilutzat eta egin beharko litzatekeenaren eredu modura, “mundu oro iraganik” ez omen baitu aurkitu itxaropenak (mundu honetakoak zein gerokoak) bete ditzakeen “bertzerik, Jeinkoaren ama hona grazia oroz” beterikoa baizik (II, 24-25). Eskarmentu horrek esanarazten dio gainerako amoreek¹⁶⁴ ez dituztela gizakiak maitasunean jarri nahi lituzkeen espektatibak betetzen, *andredonaz* aparteko beste guztiak hutsalak direlako¹⁶⁵. Bide bakarra baino ez benetako amodioa ezagutu eta

[163] Anitz dira “fedea eman” –zin egin– eta gero hitza betetzen ez zutenen aurkako auziak eta ebazpenak orduko lege-sistemetan. Euskal testuetara igaro diren Gipuzkoa eta Nafarroako kasu adierazgarri batzuk Etxepareren garaikoak dira (ik. Mitxelena, 1964, 149-154. or.; Sarasola, 1983, 103-104. or.).

[164] Formulazioan neutro samarra dirudien arren, pentsatzekoa da, gizonezko irakurleari zuzentzen zaion heinean, emakumez ari dela batik bat horrelako guztietan.

erdiesteko; hortik, beraz, aholkua: “Andre hona har dazagun orok gure amore;/ bertze oro utzi eta egin hari ohore” (II, 32-33). Gainera, bestelako abantailak gorabehera, maitasun gizatiarrek sorrarazi ohi duten pribatizazio-arazorik aurkezten ez duen maitasuna da “Andre hona”rena: guztiguztiok har dezakegu hura amore, hura “ororentzat [...] baita, leial dela, abastu” (II, 44).

Oharkizun bat multzo honetako bi estrofa “irregularrei” dagokienez. Bost bertso-lerrokoan (II, 36-40)¹⁶⁶, bosgarrena, aurreko gehienetan adierazi legez, kodatzat har litekeela ematen du, behin bakarrik edota, erabili musikaren arabera, birritan ere errepika zitekeena, estrofa, kantu-praktikarekin, sei bertso-lerrokoen tankerako bilakatuta utzirik.

Sei bertso-lerroz osaturik azaltzen da bestea (II, 45-50), eta esanahia-aren aldetik trinko osatzen dute seiok ahapaldia, bat bera ere sobran egon gabe. Baina gorago adierazi den moduan, izan liteke azken bertso-lerro parearen Etxeparek atal-amaierako epifonema bezala joa izatea; horrek esan nahi lezake kantilazioan laugarren bertso-lerroaren doinu errepikatua-ekin abestu zitekeela. Gainera, distiko errimatu bezala azaltzean, sententzia, aforismo edota, are, jakulatoria modura ikasteko eta errepikatze-ko ezaugarria ere har lezake akaso. Hau da, poema errezitatu ahala, tarteka, lelo erara kantatua izateko ezaugarria.

Aurreko multzotik bereizi nahi izan dugun estrofa parearen dugu, seguru-rik, DK osoko liluragarriena, batik bat bigarrena¹⁶⁷. Lehen lau-koak (II, 51-54), Mariaren “garbitasun” miresgarria gaitzat, haren ikonoa ikusteko gonbita egiten du¹⁶⁸. Bat-batean azaldutako zutano alokutiboaren ar-razoia, bestalde, bertsoaren neurri egokia lortzeko premia da, besterik gabe, eta ez du oihartzunik izango ondoren datorren bost lerroko estro- fan (II, 55-59). Esan bezala, eta *adynata* edo ezinezko direnen topiko erre- torikoa baliatuz, gainerakoetan erakusten ez duen lirismoaren indarra-

[165] “Amoriak bano dira harzaz bertze guziak” (II, 28).

[166] Aipatzeko utzi dugun arren, berdintsu esan liteke goraxeagoko estrofaz ere (II, 15-19).

[167] Lafonek idatzi bezala, “ces vers sont parmi les plus beaux de l’ouvrage” (Lafon, 1999 [1952], 768. or.).

[168] Haren “figuraren ekhustiaz dakikezu egia” (II, 54). Ohar llabur bat, dena den, aurreko bertsoan egin ohi den interpretazioaz. Altunak “Bana vistaz hilcençuyen nahicari saxuya” bertso-lerroan *hilcen çuyen* irakurri nahi badu ere (1980, 94-95. or., 52. oharra), ez dugu guk hark bezain argi auzia, eta nahiago dugu, aukeran, Lafonek proposatutakoa: “Bana vistaz hil cençuyen nahicari saxuya” (1999 [1952], 767-768. or.).

rekin tindatzen du Etxeparek bertan *andredonak* gurekiko izan lezakeen leialtasuna¹⁶⁹. Alderdi fonikoa ere beste inon baino landuagoa da honako honetan¹⁷⁰, zeren eta, hoskidetasunez eta barne-errimez gainera, ez baitira falta bestelako homofoniak sortu nahi dituzten jolasak ere (*hur guzia / lur guzian, iguzkia / egiazki...*). Harribitxi poetikoa, zinez, gerokoan, Ama birjinaren orde, Ama Euskarari egokitua ere baliatu izan dena. Azpimarrratu gabe utziko dugu, azkenez, jadanik nabarmendua duguna, hots, bosgarren bertso-lerroaren biribilak¹⁷¹ behin edo birritan errepikatua izateko erakusten duen egokitasuna, sei lerro birtualeko bilaka baitezake ahapaldia kantatzeko-unean.

Arrunt ezberdina da hurrengo ahapaldi-sortak ematen duen inpresioa (II, 60-73), bai esanahiaren aldetik eta bai tankerarenetik *DKn* ikusitako gogoeta-jardunera eta irakurlea Mariaren amodio-deboziora deitze-ra itzultzen baitira hiru estrofok¹⁷². Lehena zuketa neutroaz baliatzen den bitartean, beste biek hitanoari heltzen diote, gorago azaldu ildoan betiere, hau da, norberari bere barne-ahotsa mintzatuko balitzaio bezala¹⁷³.

Formalki, sei lerroko estrofa da hirugarrena eta, itxuraz behintzat, amaiarako bertso biei dagokie azken unera arte zabalik izan daitekeen itxaropenaren mezua epifonema gisa laburbiltzea: “Finian ere eztik uzten hark galtzera beria;/ orduian ere bere eskuian dik grazia guzia” (II, 72-73).

Ñabardura bat, halere, azken bi ahapaldi hauen molde-desberdintasuna dela bide. Grafikoki batak tetrastiko eta hurrengoak sei bertso-lerroko diruditen arren, zalantza da, kasu honetan bereziki¹⁷⁴, ez ote gau-

[169] Gizakiak *andredonarekiko* duen leialtasunaren araberakoa izango da, itxura duenez, Maria birjinak gizakiari luzatuko dion ordaina.

[170] Errazago atzeman lezake hori guztia irakurleak baldin eta bosteko estrofa, hemistikioak bertso-lerrotzat hartuz, molde ertaineko hamarreko bihur baleza.

[171] Ohar bekio haren balio didaktiko-epifonematikoari: “balinetan egiazki gu bagaude hargana” (I, 59).

[172] Deprekazio-formula horiek *Doktrinaren* muinean barneratzen dute berriro irakurlea, poemaren pisu erlijiosoa -eta ondokoekiko uztartze-funtzioa- areagotuta utziz.

[173] Inoiz egilea pasarte horretan bere buruari mintzo zaiola adierazi izan bada ere (ik. Alberdi d/g), ez dirudi horrela denik, irakurleari zuzenduak baitira hitzok; hori bai, kontzientziaren edo barne-ahotsaren funtzio hartuko balute bezala.

[174] 1545eko edizioari erreparatu gero, zinez susma liteke tipografia-eragozpenak izan zitezkeela bertso-multzokatze horren zioa. Hau da, testu-konposaketa aitzina zihoa-la, aurreneko estrofari zegozkion bost lerrook orrialde berean sartu ezin izanak eta hurrengo orrialdearen buruan lerro solte bat jarri behar izateak, begien aurrean, pare-parean, zabaltzen ziren orrialde biei lerro alargun huts banarekin hasiera emanez, zeharo antiestetikoa zatekeen edizioak biziki zaintzen zituen inprimatzaile bantzat.

den bosna bertso-lerroko bi estrofaren aurrean¹⁷⁵, bakoitza ideia eta une desberdin banarekin lotua. Horrela bereiziz gero, sei bertso-lerrokoa dirudienaren lehen bertsoa ezin hobeto uztartuko litzateke aurrekoarekin eta, aldi berean, premiazko gomendioa (eta horrelako estrofe ezinbesteko duten aditza aginteran) erantsiko lioke ahapaldiari bukaera biribila izateko: “Denbora duian artian egik ahal hongia” (II, 68). Agerikoa da, gainera, ideia- eta denbora-puntualizazioak lekartzakeela hurrengo bertso-lerroak ere, Ama birjinak luza omen dezakeen salbazio-aukera herioaren uneraino atzeratuz: “Erioa dauginian miraz dukek orduia” (II, 69).

Funtzionalki, oraintsu iradoki moduan, eraldatutako estrofa biak lira-teke barne-mintzoaren adierazpen, eta beraien bosgarren bertso-lerroek, zein bere lekuan, koda-eginkizuna izango lukete errezitatzeko eta kantatzeko momentuan.

Egia da, orobat, guk beste multzo batean bilduko genituzkeen ondoko hiru estrofa (II, 74-87) bete-betean uztartuta daudela azken estrofa horiekin biekin, aurkezteko unean, haien oihartzun neutralizatua –barne-ahotsetik kanpo, esan nahi baita– balira bezala aurkeztuta badira ere. Uztartze-kateak begi bat luke gizakia Munduak engainatua daramala dioen ideian¹⁷⁶ eta beste begi bat “andere graziosa”ren amatasun-señean.

Mundu honen engainua salatzen duen tetrastikoan oinarriturik, oso ehundura logikoko garapena ematen zaie txatal berriaren ahapaldiei, egi-learen autoerreferentziek irekitzen dituzten bigarren eta hirugarren estrofa, hurrenez hurren, Jainkoarenganako itzulera desiatuz eta Ama birjinari gomendatzeko aholkua luzatuz mamitzen direlarik.

Gehi dezagun, halaber, hirugarren ahapaldiak (II, 82-87) eta goraxea-go ikusi dugun hitanozko azkenak (II, 68-73), bi-biak formalki seina bertso-lerrokoak, badutela, garatu kontzeptuak direla eta, haien artean antzik edo, nahiago bada, ez dutela elkarren arteko oihartzun-ukiturik ments, batez ere azken bi lerroetako epifonema modukoetan, hots, “finian ere *eztik uzten hark galtzera beria*,/ orduian ere bere eskuian dik grazia guzia” (II, 72-73; g.l.e.) eta “hanbat bada graziosa ama ororen gainian,/ *jin*

[175] Jolas bertsua egin du gorago ere, batik bat segidan emandako bi estrofetan (I, 129-133 eta I, 134-138), biak hitanoa darabilten multzoetakoak.

[176] Ikus “Elas, amoro gaixoa, hire enganatuia,/ erhogoatan badaramak eure mende guzia!” (II, 64) bertso-lerroekiko loturak jarraikako hiru estrofen hasiera-bertsoetan islatuak: “Mundu honek anhitz jende enganatu darama” (II, 74), “Nihaur ere ebili niz anhicetan erhoric” (II, 78) eta “Ni bezala anhitz duzu halakorik munduian” (II, 82).

dadinik eztu uzten hartu gabe grazian” (II, 86-87; g.l.e.). Eta paralelismo horietan, diogun berriz ere, “hitano barnekoia/zutano neutralizatzailea” hautua, zein dagokion tokian, baliatuz.

Orain arte bestela irakurri izan bada ere, agerikoa da 1545eko edizioan tarte handiagoa utzi zela aipatutako azken estrofa segidan (D2r^o), ondoko kopletatik garbi bereizi beharra adierazi nahi izan balitz bezala. Eta berdin gertatzen da beheaxeago beste tarteren batekin ere (ikus ondoko orrialdea [D2v^o]).

Inork ez du, baina, txikieria horietan behar beste arretarik jarri. Eta jarri beharra zegoen eta dago, baiki. Zeren eta bi multzo bereizitan banatzen da, oro har, poemaren edukia, bi multzo bereizi eta desberdinetan non lehendabiziko multzoaren argudiatze-garapenetik beste tonu bateko multzoa ernalduko duen hari debotoa sortzen baita. Horrela ikusi bide zuten Etxeparek poemaren osoa eta horrela, ohartuki, ekin zion ondoko multzoko koplek ontzeari. Maria birjinari zuzendutako otoitzak atontzeari, alegia.

Otoitz mariano hutsak izan ziren, hartara, Etxeparek hurrengo estrofa guztietan prestatuak. Hamairu estrofa, orotara (II, 88-145). Aski erregularrak gehienak¹⁷⁷, badira haien artean arrunt autonomoak –zinez autotelikoak– direnak eta ez dira falta bereizite-mugak lauso samarrak dituztenak¹⁷⁸, baina, edozelan ere, aski biribilak dira otoitz oro alderdi for-

[177] Tetrastikotan biltzen dira otoitz gehienak, baina badira sei bertso-lerroko estrofa daramatzatenak ere. Bi otoitz genituzke berezienak, halere: bata zerrendako bigarrena, seina bertso-lerroko bi estrofa dituena eta, bestea, tamaina berdintsukotzat hartua izan den azken aurrekoa (II, 136-141). Azken honek zalantzaren bat sortzen du, halere. Zinez pentsa liteke, izan ere, hurrengo orrialdean paratuak diren azken bi bertso-lerroak (II, 140-141) hurrengo estrofa lehendabiziko biek ere osa zezaketela tetrastikoa -kantatuak izateko orduan, bederen-, solte geratuko ziratekeen amaierako beste biek hurrengo poemaren sarrerarako puntuak eta “oin-emaile” izan zitezkeelarik. Horrela balitz, “Amorosen gaztiguia”-ren hasierakoaz aipatu dugun estiloko beste tetrastiko bat osatuko lukete (II, 144-145 & III, 1-2), non errimak ere ez luken ondoko estrofeekin loturarik. Are gehiago, hipotesiak eraman gintzake pentsatzera hurrengo poema batzuen puntuak eta oin-emaile izateko eginkizun berdina izan zuela formula horrek (ik. “Ezkonduiak koplak”, “Amorosen partizia”...). Horrek, zalantzarik gabe, Toledok planteatutako hipotesiarekin ere egin lezake bat: “Lehen hamabi kopletarako gaia eman ziotenak erlijioa eta maitasun mundutarra badira ere, gaiok ez zituen joratu bakoitza bere aldetik, elkarrekin zer-ikusirik ez luketen barruti autonomo moduan, baizik eta elkarri hertsiki loturik dagoen koplak multzoa osatuz” (Toledo, 2008, 628. or.). Ez da hain argia, baina, ondoren dioena, hots, poema-multzoaren burutzapena aldeztatik aurretik egindako plangintza bati erantzuten diola, ezaguna baita sarri askotan, eta letren esparruan batik bat, arian-arian osatzen direla gero planifikazioaren fruitu diruditenak ere.

maletik begiratuta (erregu, aditz-forma...). Guztietatik isurtzen da, halaber, Ama birjinaren ohiko dohainen oihartzuna, haietako asko Gersonek ireki tradizioak bereziki sustatuak¹⁷⁹. Badira, horiezaz gain, ohikoago direnak ere: zero-lurren erregina, ararteko, errukizko aterpe, bekatarien babesle, bakegile, sorosle... Eta, goian aipatu legez, ez da falta orbanga-bearen erreferentziarik ere (II, 90).

“Azken erregua” izendatu dugun lerroaldeak (formalki tetrastikoa, baina... gaiaren arabera bi distiko?) ematen dio amaiera arima zeharo erlijiosoa eta gorputza bitarikoa-edo dituen poema hiperduliko honi.

Ikusi dugunaren arabera, ikuspuntu pedagogikoak agindu zuen DKren amaierako ardatz estrategiko honen eraketan, biziki lehorra suerta zitekeen atal doktrinal hutsetik irakurlearen gogokoago –baina aldi berean erlijioaren menpe jarri beharreko– ziren amodioen atalera naturaltasunez eta jauzi-inpresiorik gabe iritsi ahal izateko. Bide egokia, beraz, jainkotasunetik ezin hurbilago omen dagoen gizaki batez baliatzearena sinesmen zerutarrak munduaren gordinera igaroarazteko.

7. Bibliografia

Agustin Hiponakoa (1956 [~419]). *Tratado sobre la Trinidad*. In L. Arias (itzul.), *Obras de san Agustín en edición bilingüe*, V, 10. lib. (572-609. or.). Madil: BAC.

Alberdi, X. (d/g). Euskararen tratamenduak eta aditz alokutiboa. *Sareko Euskal Gramatika* (SEG). <<https://www.ehu.eus/seg/gizt/5/4>>

Aldekoa Beitia, I. (2010). Bernard Etxepare: «Doctrina Christiana» y poesía amatoria. *Egan*, 44, 1-40.

Altuna, P. (1980). *Linguae Vasconum Primitiae (Edizio kritikoa)*. Bilbo: Mensajero.

[178] Kexu da, hori dela eta, Altuna ere: “batek ez daki honako hau aurreko ala ondoko bertsoari lotu” (Altuna, 1980, 112. or., 140. oharra).

[179] Gersonek sententasunean –“in solatium peregrinationis meae vergentis in occasum”– bildutako *Collectorium super Magnificat* izenekoaren lehen partean azaltzen diren Mariaren dohatsutasunetako gehienak baliatzen ditu Etxeparek: graziaz betea, Ahalguztidunaren edertasunen jasotzailea, Jainkoaren ama, ama eta birjina, kreaturatan perfektuena eta parerik gabekoa...

- Altuna, P. (1981). Etxepare, herri poeta. In A. Tovar et al. (arg.), *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak* (321-341. or.). Bilbo: Deustuko Unibertsitatea.
- Berceo, G. (2003 [~1250]). *Los signos del Juicio Final*. In J.G. García López & C. Clavería (arg.), *Obras completas de Gonzalo de Berceo* (199-212. or.). Madril. <<http://www.vallenajerilla.com/berceo/claveriagarcia/juicio-final.pdf>>
- Centofanti, S. (2020). El juicio final y la compasión de Dios. *VaticanoNews*, 2020/01. Edizio digitala. <<https://www.vaticannews.va/es/papa/news/2020-01/el-juicio-final-y-la-compasion-de-dios.html>>
- Courouau, J.-F. (2012). *Et non autrement. Marginalisation et résistance des langues de France (XVIe - XVIIe siècle)*. Geneva: Droz.
- Delumeau, J. (2012). *El miedo en Occidente*. Madril: Taurus.
- Etxeberri “Ziburukoa”, J. (1669 [1627]), *Manual devotioenezcoa*. Bordele: I. Mongiron Millanges. <<https://klasikoak.armiarma.eus/faksimileak/17/EtxebZibuManual.pdf>>
- Etxepare, B. (1545). *Linguae Vasconum Primitiae*. Bordele: François Morpain. <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8609513p>>
- Fontanini, B. (1543). *Trattato utilissimo del Beneficio di Gesu Christo crocifisso, verso I christiani*. Venezia: Bernardinum de Bindonis. <www.pul.it/cattedra/upload_files/64/10305-13_Beneficio%20di%20Cristo%201543.pdf>
- García Villoslada, R. (1956). Rasgos característicos de la ‘Devotio Moderna’. *Manresa. Revista de información e investigación ascética y mística*, 108, 315-350.
- Gerson, J. (1404). *Opus tripartitum, ou catéchisme en français*. Eskuizkribua, <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90609803>>
- Gerson, J. (~1470). *Opus tripartitum*. (d/g) <<https://uvadoc.uva.es/handle/10324/28984>>
- Gerson, J. (~1479). *La Doctrine de bien vivre en ce monde*. Flandria: Colard Mansion.
- Gerson, J. (~1492). *Opus tripartitum, gallice*. (Paris, e/g) <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k10903228>>

- Haritzelhar, J. (2011). Amorosen gaztiguia. *Egan*, 64-3/4, 23-38.
- Hascher-Burger, U. & Joldersma, H. (2008). Introduction: Music and the Devotio Moderna. *Church History and Religious Culture*, 88-3, 313-328.
- Hascher-Burger, U. & Kouwenhoven, G. (2000). Maria tussen de akten. Drie devotiegezangen in een register uit Hattem. *Madoc. Tijdschrift over de Middeleeuwen*, 14-3, 156-163. <https://www.dbnl.org/tekst/_mad001200001_01/_mad001200001_01_0034.php>
- Iglesia Jesucristo de Los Santos de los Últimos Días. (*Edizio digitala:*) Guía para el Estudio de las Escrituras. Juicio final. <<https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/gs/judgment-the-last?lang=spa>>
- Lafon, R. (1999 [1951]). La langue de Bernard Dechepare. In J. Haritzelhar & P. Xarriton (arg.), *Vasconiana. R. Lafonen lanak (729-758. or.)*. Bilbo: Euskaltzaindia, Iker 11.
- Lafon, R. (1999 [1952]). Notes pour une édition critique et un traduction française des *Linguae Vasconum Primitiae* de Bernard Dechepare. In J. Haritzelhar & P. Xarriton (arg.), *Vasconiana. R. Lafonen lanak (759-794. or.)*. Bilbo: Euskaltzaindia, Iker 11.
- Lafon, R. (1999 [1957]). Sur la versification de Dechepare. In J. Haritzelhar & P. Xarriton (arg.), *Vasconiana. R. Lafonen lanak (795-800. or.)*. Bilbo: Euskaltzaindia, Iker 11.
- La Fosse, G. de (1529). *Le Guidon et gouvernement du monde [...]. Avec ung petit enseignement pour soy oster de peche/ selon la doctrine et opinion Maistre Jehan Gerson*. Paris.
- Leizarraga, J. (1900 [1571]). *Abc, edo Christinoen instructionea*. In Th. Linschmann & H. Schuchardt, *Testamentu Berria. Othoitza ecclesiasticoen forma. Catechismea. Kalendrera. ABC*. Estrasburgo. [Orain: Bilbo: Euskaltzaindia, 1990, 1391-1438].
- Madariaga Orbea, J. (1998). *Una noble señora: Herio Anderea. Actitudes ante la muerte en el País Vasco. Siglos XVIII y XIX*. Bilbo.
- Margarita Valois, Nafarroakoa (1531). *Le miroir de l'âme pécherresse*. Alençon: Simon du Bois. <<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k701209>>
- Masson, A.-L. (1894). *Jean Gerson. Sa vie, son temps, ses oeuvres. Prédé d'une introduction sur le Moyen Âge*. Lyon: Emmanuel Vitte.
- Mitxelena, K. (1964). *Textos arcaicos vascos*. Madril: Minotauro.

- Monteverdi, A. (1959). La laisse épique. In *La technique littéraire des chansons de geste. Actes du colloque de Liège (septembre 1957)* (128-140. or.). Paris: Les Belles Lettres (Bibliothèque de la Faculté de philosophie et lettres de l'Université de Liège, 150).
- Oroz Arizkuren, F. J. (2008). *Linguae Vasconum Primitiae: ¿1545?* Hurgando en una resolución del Parlement de Bourdeaux y en *Debile principium melior fortuna sequatur*. In *Jean Haritschelhar-i omenaldia* (431-472. or.). Bilbo: Euskaltzaindia, Iker 21.
- Pio X (1973). *Catecismo mayor. Prescrito por San Pío X el 15 de julio de 1905*. [Orain:] <<http://www.clerus.org/bibliaclerusonline/pt/fzt.htm>>
- Ruiz Gallegos, Y. (2018). *Aproximación al estudio del Juicio Final y del Juicio del Alma en la corona de Castilla en la Baja Edad Media*. Bilbo: EHU.
- Salgado, J.-M. (1981). La Dévotion Mariale au XVI siècle à la Lumière. Des manuels de Catéchèse en usage en Amérique Latine, en France, en Espagne et en Italie. *Marian Library Studies*, 13, 6. artik., 397-632.
- Sánchez Herrero, J. (1986). La literatura catequética en la Península Ibérica. 1236-1553. En *la España Medieval*, V. lib., Madril, Universidad Complutense, 1051-1117.
- Sánchez Herrero, J. (1990). Alfabetización y catequesis en España y en América durante el siglo XVI. In J. I. Saranyana eta beste, *Evangelización y teología en América (siglo XVI)*. X Simposio Internacional de Teología de la Universidad de Navarra (I lib., 237-263. or.). Iruñea.
- Sarasola, I. (1983). Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos. *ASJU*, XVII, 69-212.
- Savonarola, G. (1978 [1496]). Esposizione sopra l'orazione della Vergine Text. *Marian Library Studies*, 10, 81-105. <http://ecommons.udayton.edu/ml_studies/vol10/iss1/7>
- Toledo Lezeta, A. M. (2008). *Linguae Vasconum Primitiae*, bi partetan banaturik. In *Jean Haritschelhar-i omenaldia* (625-644. or.). Bilbo: Euskaltzaindia, Iker 21.
- Urkizu, P. (2012). Bernat Etxeparen bizitza-garaiaz albiste gehiago eta *Linguae Vasconum Primitiae* (1545)-ren berrirakurketa. *RLLCGV*, XVII, 203-224.
- Williams, G. H. (1983). *La reforma radical*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Zizero, M. T. (1913 [-86]). *Obras completas*. 1. t. Madril: Sucesores de Hernando.

ERANSKINA Irakurketa-proposamena

Artikuluari zehar landutakoaren harira, hautsi egin da hemen *LVP*ren 1545eko edizioak lehen ataletan agertu ohi duen egituraketa klasikoa eta beste berri bat eman zaio. Horren ondorioz, hiru zutabetan banatuta aurkituko ditu irakurleak *DK*ri dagozkion ahapaldiak, zutabe bakoitzaren barnean antzematen uste diren txatal, pieza edo koplak ere behar bestetan bereizita azalduko direlarik. Berdintsu jokatu da *DK*ren osagarritzat jo dugun “Amorosen gaztiguia” izeneko poemarekin ere.

Honatz, zehaztuta, zutabeetako bakoitzean bilduko diren estrofen sailkapenerako baliatutako irizpideak:

- 1) Ezker aldeko zutabearen, Etxeparek era neutroan eta zutanoa erabiliz proposatutako gogoetak, kontaktak eta aholkuak ageri dira. Edukiak hobeto bereizteko, letra etzanak eta kakotzak baliatu dira Jainkoarenak omen diren hitzak testuratzean. Argitze-premia berak bultzaturik, letrakera etzanez aurkeztu dira -baina kakotxik gabe- hausnartzeko eta portaera-aldaketarako dei eta gonbit zuzenak ere (*elas!*, *etab.*).
- 2) Zuketan ondutako otoitzak eta jakulatoria gisakoak erdiko zutabearen jarri dira kakotxen artean.
- 3) Artikuluari argitu arrazoiak medio, eskuin aldeko zutabearen letroratu dira irakurleari hitanoz luzatutako estrofak. Hitanoa eta agintera ditu zutabe horrek ezaugarri nagusi (“orhit adi”, “pensa ezak”, “othoi egik”, *etab.*), eta horrek bulkatu gaitu “Hamar Aginduak” delakoa ere eskuinean jartzera.
- 4) Ez dira Etxepareren uztakoak kako zuzenen artean tartekatuta ditugun izenburu, hitz eta zenbakiak: [xyz]. Guk geuk asmatutakoak dira, testua egokiago ulertzen lagun zezaketelakoan.
- 5) Estrofa bakoitzaren hasieran, ezker aldean, ondozkapen-zenbakiak jarri dira artikuluari barrena aipatutako bertso-lerroak aiseago aurkitu ahal izateko.

Bernard Etxepare

I

DOKTRINA KRISTIANA

[0.- SARRERA]

1 Munduian den gizon orok behar luke pensatu Jangoikoak nola duien batbedera formatu, bere irudi propioa gure arima kreatu, memoriaz, borondatez, endelguiaz goarnitu.

[Adibide bidezko gaztigua]

- 5 Ezein jaunek eztu nahi muthil gaixtoa eduki ez pagatu soldatarik zerbizatu gabarik; Jangoikoa ari duzu hala hala gureki: gloriarik ez emanen hongu egin gabarik.
- 9 Muthilek gure zerbizutan deramate urthia, soldata aphur bategatik hartzen pena handia. Jangoikoak behar luke guk bezanbat balia; zerbizatu behar dugu emaitetekoz gloria.
- 13 Ogirik eztakusat biltzen hazi erein gabarik; norik zer hazi erein [baitu] biltzen dizi komunki. Obra honak ukenen du goaldona frangoki, baietare bekhatuiaik punizione segurki.

[**Korolario gisako gomendioa**]

- 17 Zeren Jeinkoa egun oroz ongi ari baitzaigu, guk ere hala behar dugu harzaz unsa orhitu, gure hatse eta fina hura dela pensatu, goiz et'arrats orhituki haren izena laudatu.

[**I.- EGUNEROKO BEHARKIZUNAK**]

Arratsian

- 21 *Arratsian etzitian gomend'adi Jeinkoari eta othoi begir'ezan peril guzietarik; gero iratzar adinian orhit adi bertarik zenbait ere orazione erraitera debotki.*

Goizian

[**Gomendioa**]

- 25 *Albadagik joan adi elizara goizian, Jeinkoari han gomenda bere etxe sainduian. Han sartzian pensa ezak aitzinian nor duian, norekila mintzo izan han agoen artian.*

Ilherrian

- 29 *Hilez unsa orhit adi ilherrian sartzian, hi nolako ziradela bizi ziren artian; hek bezala hil behar duk eta ez jakin orduia. Othoi egik Jeinkoari deien barkhamenduia.*

[Elizan]**Batheiarria**

- 33 *Elizara izanian so egik batetarrira;
pensa ezak han daitala rezebitu fedia,
Jeinkoaren grazia eta salbatzeko bidia.
Hari egin albaiteza lehen ezagutzia.*

Gorputz sailduia

- 37 *Bertan gero so albaitegi non den gorputz sailduia.
Pensa ezak hura dela hire salbazalia;
ador^o ezak debozioez eta galde grazia
azken finian eman diazan rezebitze dignia.*

Kurutzea

- 41 *Kruzifika ikhus eta orhit adi orduian
nola izan redemitu haren odol sailduiaz;
hark erio haritu dik hiri leian bizia.
Pensa ezak nola eman hari bere ordia.*

Andredona Maria

- 45 *Andere hona den lekura aitxa itzak begiak;
mundu oro eztakidik hura bezain balia.
Jeinkoaren hurranena hura diagok glorian:
graziak oro bere eskuian nahi duien orduian.*

[Andre Mariari otoitza]

- 49 “O, andere gloriosa eta ama ezitia!
Zutan dago bekhatoren esperanza guzia.
Ni zugana niatorkezu, bekhatore handia,
arimaren salbatzera zu zakiztan balia”.

Sainduier

- 53 *Sainduier ere egin ezak heure ezagutzia, singulararki nortan baituk heure debozionia. Zein sainduen besta daten orhit egun berian eta noren izenetan fundatu den eliza. Orhituki othoi egin, dakizkian balia.*

[II.- IGANDEKO BEHARKIZUNAK]

Orazione igandeko

[Aurre-eskaria]

- 58 “Miserikordiaz bethe ziraden jaun eztia, othoi, entzun iazadazu neure orazonia!”

[Otoitza]

- 60 “Bizi nizan artian eta erioko phunduian zuk idazu, othoi, oso neure endegamenduia, alteratu gabetarik zure fede sainduian gauzen unsa egiteko neure azken finian.
- 64 Eta orduian zuk idazu indar eta grazia bekhatuiez ukheiteko bide dudan doluia, perfektuki egiteko neure konfesionia, neure bekhatuiez oroz dudan barkhamenduia, bai digneke errezebi zure gorputz sainduia, baietare behar diren berze sagramenduia.

- 70 Etsai gaitza jinen baita tentatzera orduian
nontik engana niroien bere arte guziaz,
othoi, jauna, engutzazu lagun zure sainduiak
en'etsaiak benzi enazan neure azken finian.
- 74 Ene arima orduian har, othoi, zure glorian,
nola baita redemitu zure odol sainduiaz,
eta nik han dakusadan zure begitartia
eta saindueiki lauda zure majestatia”.
- 78 *Goiz et'arrats egiten duk buluz eta beztitzia,
gorputzaren zerbitzutan barazkari afaria.
Arimaren salbatzeko Jeinkoaren ohorian
etzaila, othoi, neke gauza hoiien egitia,
egun oroz ezin bada, aste oroz igandian.*
- 83 Gure artian haur dakusat itsutarzun handia:
nola dugun zerbitzaten hanbat gure etsaia,
Jangoikua deskonozi, gure salbazalia,
eta orok ezagutzen dela bidegabia.
- 87 Anhitz jendez miraz nago, neure buruiaz lehenik,
nola gauden mundu huneki hain borthizki josirik,
hanbat jende dakuskula hunek enganaturik;
oranokoak igorri'tu oro buluzkoririk
eta ez tute gerokoek hantik eskapatzerik.
- 92 Person'oro hil denian hirur zathi egiten:
gorputzori usteltzera lur hotzian egoitzen,
unharzuna ahaidiek bertan dute partitzen,
arima gaixoa dabilela norat ahal dagien;
hain baje bortitzian konpainia faltatzen.

- 97 Orhituki igandian behar dugu pensatu zenbatetan egin dugun aste hartan bekhatu; orhit eta Jeinkoari barkhamendu eskatu, atorra nola arim'ere aste oroz garbitu.
- 101 Bi pundutan diagozu gure gauza guzia: hongi egin badazagu, segur parabizua; bekhaturan hil dadina, bertan kondenatua. berze biderik ezin date; hobenari begira.

[III.- GOGOETA-GAIAK]

[1.- KRISTOREN PASIOA]

- 105 Ehon ere eztakusat hain laxo den artzainik, otsoa khentzen eztuienik bere ardiatarik. Gure arimaz kargu dugu Jangoikuak emanik; nola gobernatzen dugun batbederak so begi; kondu hertsia behar dugu harzaz eman segurki nori baitu bere odolaz karioki erosi. Hala zinetz eztazana dauke eriganaturik.
- [Gogoetaldia]
- 112 Kontenplatu behar dugu pasione sainduia eta sendi bihotzian haren pena handia; nola zagoen kurutzian oro zauriz bethia, huin-eskuia itzaturik eta buluzkorria,

116 ohoineki urkaturik, nola gaizkigilia,
 eta arhantzez koroaturik mundu oroaren jabia;
 haren gorputz prezioso eta delikatuia
 gaizki eskarniatuak eta zathikatuia.

120 Elas, orduan nola zagoen haren a(ri)ma tristia,
 haren ama maitia eta mundu oroaren habia,
 pena hetan ekusteaz bere seme maitia
 eta hiltzen begietan mundu oroaren bizia!

[**Andre Mariari otoitza**]

124 “Bihotzian diraustazu gertuz, ama ezitia,
 zure orduko doloriaiak eta bihotz zauriak:
 begiez nola zenakusan zure jabe handia
 orotarik lariola odol preziatuia.
 Hek nigatik ziradela ari nuzu khonduia”.

129 *Orhit adi nola duian egin anhitz bekhatu,
 heien kausaz merexitu anhitzetan hondatu,
 bere miserikordiaz nola huien guardatu
 eta, dolu ukhen baduk, bertan oro barkhatu;
 eta agian hik eginen bertan berriz bekhatu.*

134 *Orhit adi Jengoikoaren majestate handiaz,
 zeruia, lurra, itxasoa dadutzala eskuian,
 salbatzia, damnatzia, erioa eta bizia,
 estenditzen orotara haren potestatia.
 Ezi eskapa hari ehor, dauginian manuia.*

[2.- AZKENKIAK]

139 Mundu honetan badirogu batak bertzia engana,
bana bertzian egiatik batbedera joanen da;
nor nolako izan giren orduian ageriko da,
egin, erran, pensatuia, ageriko guziak.

[HERIOTZA]

143 *Orhit adi Jeinkoaren justizia handiaz,
nola orok behar dugun eman khondu hertsia,
egin oroz rezebitu gure merexituia,
erioa dauginian, baita haren mezuia.*

- 147 Ordu hartan afer date hari apelatzia;
hark ehoi eztemaio oren baten ephia,
ezetare estimatzen xipia ez handia.
Batbederak egarriko orduian bere haxia.
- 151 Orduian zer eginen dut, gaixo bekhataria?
Ararteoak faltaturen, kontra juje handia;
abokatzen eztaিকে ehork haren gortian,
ogen oro publikoki agerturen orduian.
- 155 *Elas, othoi, orok egin orai penitentzia!*
Behar orduian eztukegu gero agian aizina;
anhitz jende enganatu doa luzamenduiaz;
seguraturik ehork eztu egun baten bizia.

- 159 Gu girade egun oroz herioaren azpian;
 behar dugu prest eduki gure gauza guzia,
 gure gauzez ordenatu, oso giren artian,
 gero eztugun egiteko hezaz azken finian.
 Arimaz aski egiteko badukegu orduian.
- 164 *Pensa, othoi, nola gauden bi bideren erdian,*
salba bano damnatzeko perileko puntuian.
Ehor fida eztadila, othoi, banitatan;
sainduiak etziraden sarthu banitatez glorian.
- 168 *Elas, othoi, hunat beha bekhatore guzia!*
 Bekhatuiaz damnatzen du Jangoikuak mundua;
 zeren hanbat bekhaturan deramagu bizia
 eta guhaurk gure faltaz galtzen gure burua?
- 172 Artzain orok biltzen ditu ardiak arratsaldian,
 lekhu honerat eramaiten eguraldi gaitzian.
 Batbederak pensa beza arimaren gainian
 nola salbaturen duen hura bere finian.
- 176 Bekhatorek ifernuian dute pena handia,
 pena handi, izigarri, ezein pausu gabia;
 sekulakoz egon behar hango sugar bizian.
 Zuhur denak, hara eztohen, egin penitentzia.

Harmak erioaren kontra

- 180 Erioa jaugiten da guti uste denian
 eta agian ez emanen konfesion ephia.
 Hirur gauza albaditu ehork ere egiaz,
 nola ere hil baitadi, doha salbamenduian.

“Lehen egia

184 O, jaun hona! Aitortzen dut bekhatore nizala
eta gaizki egitiaz ogen handi dudala.
Nik baitzitut ofensatu bide ez tudan bezala,
dolu dizit eta damu zure kontra eginaz.

Bigarren egia

188 O, jaun hona! Gogo dizit oren present honetan
goardatzeko bekhaturik bizi nizan artian.
Othoi, jauna, zuk idazu indar eta grazia
gogo honetan irauteko neure bizi guzian!

Heren egia

192 O, jaun hona! Gogo dizit garizuma denian
egiazki egiteko neure konfesionia,
baietare konplitzeko didan penitentzia.
Othoi, jauna, zuk konfirma ene borondatia!”

196 *Eta hoiiek egiazki ehork hala ezpaditu,
albailiaki duda gabe ezin dateiela salbu,
bere bekhaturiak oro baditu ere konfesatu.
Eta hala zinhets beza nahi eztenak enganatu.*

200 Apezek ez apezpikuk ezetare aita sainduak
absolbatzen halakoaren ezein bothererik eztu.
Jangoikua bethiere bihotzera so diagozu;
guhaurk bano segurago gure gogua diakutsu;
gogua gabe hura baitan, hitzak oro afer tuzu.

205 *Regla ezak egun oroz onsa heure etxia;
eure gauza guzietan emak dilijenzia;
eta eure trabailuia duian penitentzia,
Jangoikua lauda ezak gauza orenen burutian.*

209 *Honekila albaiteza bethi ere kombersa;
gaixtoeki ezin aite gaizki bezi probetxa.
berzer egin eztazala nahi ez ukeiena,
ezetare falta ere hiaurk nahi duiana.
Lege honi segi bedi salbu nahi duiena.*

Hamar manamenduiak

214 *Ador'ezak Jangoiko bat onhets oroz gainerik
Haren izena ez jura kausa gabe banoki.
Igandiak eta bestak sanktifikika debotki.
Aita eta ama ohora itzak, bizi izan luzeki.
Ehor erho eztazala, ezetare gaitzetsi.
Nork beria batezila emazterik ez hunki.
berzerena eztazala ebatsi ez eduki.
Fama gaitzik eztemala lagunari falsuki.
berzen emazte-alabak ez desira gaixtoki,
ezetare unhasuna, lekot bedi justoki.*

224 *Manamenduiak hoiek dira, Jangoikuak emanik;
hok begira ditzagula, salba giten hegatik.*

JUDIZIO JENERALA

226 *Judizio jeneralaz nola orhit eztira,
bekhatutan bizi dira bethi bere aisira.
Egun hartan gal ezkiten, aitzinetik begira,
han orduan eztukegu ehork ere aizina.
Harraz unsa orhitzia zuhurtzia handi da.*

[I.- Judizio Handirako deia]

- 231 Arma! arma! Mundu oro judizio handira!
Zeru eta lur ororen kreadore handia
munduiaren jujatzera rigoroski heldu da.
Nola gauden aphaindurik bat bederak begira!
- 235 Manamendu igorten du mundu guzietarik
jende oro bat dakion Josafaten bildurik,
ehon ere ehor ere eskapatu gaberik.
Zeru eta lur guzia daude ikharaturik.
- 239 Erioa manatzen du, ezein falta gaberik
hilak oro dakatzela aitzinera bizirik,
hantik harat eztukela bothererik jagoitik.
Mundu oro jarriren da bi lekutan hertsirik:
glorian ezpa ifernuian; ezta eskapatzerik.
- 244 Manatzen du ifernuia handi eta bortizki
han direnak igor'itzan luzamendu gaberik,
arima eta gorputzetan nahi tuiela ikhusi
eta emanen daraiela zer baitute merezi.

[Gomendioa]

- 248 *Jende honak, onsa pensa jujé hunen gainian
nola duien guzietan potestate handia,
erioan, ifernuian, zeru eta lurrian.
Zeren dabil haren kontra, bada, bekhatoria?*

[Hausnarketa errepikatua]

- 252 *Gure artian haur dakusat itsutarzun handia:
nola dugun zerbitzatzen hanbat gure etsaia;
Jangoikoa deskonozi, gure salbazalia,
eta orok ezagutzen dela bidegabia.*

[Gai-arrahartzea]

256 Haren bier emanen du sententzia pizua elgarreki pena diton ifernuko garrion, sekulako suian eta ezein pausu gabian. *Orok, othoi, onsa pensa zer den irabazia!*

[II.- Judizioaren garrantzia eta osagaiak]

260 Egundano ezta izan, ez izanen jagoitik, judizio hain handirik ezetare borthitzik. Sortu eta sortzeakoak, hilez gero pizturik, orok hara behar dute eskusatu gaberik.

264 Anhitz gauza behar dira judizio handian: jujeak duien potestate parte oren gainian, demandantak erran dezan bere kausa egiaz, baietare defendentak bere defensionia, porogatu datenian nork dukeien zuzena, sententziaz eman dezan jujiak nori beria.

[III.- Judizioaren hasiera: “Egun hartan”]

270 Egun hartan juje date mundu oren jabia, baitu oren gainian potestate handia. Akusari bera date, eta konzienzia; bekhatu oro publikoki ageriko orduian.

274 Bekhatoren kontra date orduian mundu guzia, zeren duten ofenditu haien kreazalia. Ordu hartan ixil dauke triste bekhatoria: orotarik zerraturik daude pausu guziak.

- 278 Juje jauna iraturik egonen da gainetik;
irestera aphaindurik ifernua azpitik;
etsai gaitza akusatzan ezkerreko aldetik.
Bekhatuak eskuinetik mintzaturen publiko:
“Hire kontra heben gituk, ihaurorrek eginik».
Gaizkienik kontra date konzienzia barnetik.
- 284 Estaltzeko ez izanen ehon ere lekhurik.
Agertzera nork eginen ordu hartan bathirik?
Mundu oro egonen da haien kontra jarririk,
sainduak ere ordu hartan oro egonen ixilik,
jujeak ere ez entzunen ezein ere othoiik.
Egun harzaz orhit giten, othoi, hara gaberik!

[IV - Epaiaren unibertsaltasuna]

- 290 Non dirate egun hartan hebengo jaun-erregiak,
duke, konde, markes, zaldun eta berze jaun nobliak
eta haien armadako gizon sendoen balentziak?
Ordu hartan baliako guti haien potenziak.
- 294 Jurista eta theologo, poeta eta doktorkiak,
prokurador, adbokatu, juje eta notariak?
Ordu hartan ageriko klarki haien maliziak
eta guti baliako kautela eta parleriak.
- 298 Aita saindu, kardenale, aphez eta prelatuak?
Berez eta ardi oroz eman behar han konduia.
Egun hartan handiena izanen da erratuia
eta bardin jujaturen handia eta xipia.

302 Afer date egun hartan hari apelatzia.
 Ehon ere eztazagu jaunik bere gainian.
 Malizia gaitzi zaika eta maite egia.
Elas, othoi, orok egin orai penitenzia,
egun hartan gero eztugun egiteko handia!

[V- Aldez aurreko seinaleak]

307 Seinaliak jinen dira aitzinetik tristerik:
 elementak ebiliren oro tribulaturik,
 iguzkia, ilhargia odoletan etzinik,
 itxasoa samurturik goiti eta beheiti;
 hango arrainak iziturik ebiliren jalgirik.

312 Eta lurra izigarri oro ikharaturik,
 zuhamueik dakartela odolezko izerdi.
 Tenpestatez, igortziriz, aire oro samurrik;
 mendi eta harri oro elgar zatikaturik.
 Mundu oro jarriren da suiak arrasaturik.

317 Juje jaunak manaturen, bera jaugin gabarik,
 gauza oro xahu dezan behin suiak lehenik,
 satsu eta kirats oro dohen mundu guzitik.
 Eta hala jarriren da lur guzia errerik.

321 Tronpeta da mintzaturen mundu guzietarik:
 “Hilak oro! Jaiki huna zuien hobietarik,
 arima eta gorputzetan oro bertan pizturik!”
 Orok hara behar dugu eskusatu gabarik.

[VI.- Judizioaren burutzapena]

- 325 Justu oro iganen da bertan goiti airian
eta egonen eskoinetik jujearen aldean;
bekhatoreak dolorezki sugarran lurrian,
harik eta dantzuteno sententzia gainian.
- 329 Dagoenian jende oro aitzinian bildurik,
jauginen da rigoroski sailduieki zerutik.
Josafaten egonen da airian gora jarririk,
bekhatorer eginen du arrangura handirik.
Haren hitzak ezarriren oro erdiraturik.
- 334 Hartu nahi zuenian pasione saildua,
haren kontra jin zenian armaturik jendia,
hitz huts batez iziturik egozi'tu lurrian.
Juiatzera dauginian majestate handian,
nola eztu lotsaturen ordu hartan mundaia?
- 339 Erranen du bekhatorer dolorezki orduan:
"Nizaz ezineten orhit bizi zinetenian;
hanbat ongi nik eginik zuier zuien mendian,
esker hon bat ukhen ezttut zuiegantik bizian.
- 343 Zer ere hon baituzuie, oro dira eniak:
gorputz eta hon guziak, baietare arimak;
zuiendako egim ditut lurra eta zeruialk,
iguzkia, ilhargia eta fruktu guziak.
- 347 Suiak bero, hurak xahu, hats hartzeko airia,
ainguruiak zuien goarda, ararteko sailduiak.
Zuiegantik ezarri dut gero neure bizia.
Hoiegantik orogatik zer da zuien paguia?

- 351 *Ikhusirik anhitzetan beharrían pobria,
eri, gose, egarria eta buluzkorria,
ene izenian anhitzetan galdeginik limosna,
zuek ukhen baitzuzie hezaz guti ansia.*
- 355 *Bai erhoki konplazitu ene kontra etsaia,
demonio, haragia, baietare munduia.
Orai dela zuiendako maradizionia,
ifernuko suia eta jagoitiko nekia,
eta zuien konpainia demonio guzia”*

[VII- Sententziaren burutzapena]

- 360 Ezta anhitz luzaturen exekuzionia.
Bertan date irekiren lurra oren berian;
su hareki iretsiren oro bere barnian.
Haur izanen bekhatoren undar irabazia.
- 364 *Elas, nola izanen den heben damu handia,
damu handi, izigarri, remedio gabia,
hanbat jende sekulakoz damnaturen denian!*
“O, jaun hunal Zuk gizazu othoi hantik begira!”
- 368 Beretara itzuliren ditu gero begiak:
“Goazen oro elgarreki, ene adiskidial!
Bethi eta sekulakoz gauden ene glorian,
desir oro konpliturik alegria handian!”
- 372 Hantik harat ezta izanen bi erretatu baiezi:
damnatuak ifernuan bethi dolorereki;
salbatuak Jeinkoareki bethi alegeraki.
Jangoikuak dagiela gure partia hoieki!

376 Zeruia ezta ebliren hantik harat jagoitik:
iguzkia egonen da orienten geldirik,
ilhargia okzidenten begiz begi jarririk.
Egun honek iraunen du eben eta jagoitik;
alabana, ez izanen heben gauza bizirik.

[IV.- OTOITZAK]

[Jainkoari]

381 “O, jaun hona! Zu zirade gure krezalía;
bekhatore bagir`ere, oro gira zuriak.
Gure faltaz gal eztadin, othoi, zure egina,
bekhaturik garbitzazu othoi gure arimak.
385 Baldin erideiten bada gutan falta handia,
are duzu handiago zutan pietatia.
Zuretarik giren, othoi, egiguzu grazia.
Zure ama anderia dakigula balia!”.

Orazionia

[Ama birjinari]

389 “Ave Maria, anderia grazia oroz bethia,
Jeinkoaren ama birjen berak ordenatuia,
zeru eta lur ororen erregina dignia,
bekhatoren abokata eta konfortaria!
393 Ni zugana niatorkezu, bekhatore handia,
karioki othoitzero zu zakiztan balia,
digne ezpaniz aipatzera zure izen sainduia,
ez jitera aitzinera, zeren bainiz satsuia.

- 397 Misericordiaz bethe ziren andere handia
 enazazula, othoi, iraitz eta ez menosprezia!
 Zuk gibela badidazu, elas, ama eztia,
 ordu hartan diakusazut galdū neure buruia.
- 401 Hanbat nuzu gauza orotan ni berthute gabia,
 oren oroz bekhaturan nabilena galduia
 eta bethi erratuia nola ardi itsuia,
 mundu hunek, haragiak, bethi enganatuia.
- 405 Zu baitzira grazia orenen ama eta iturburuia,
 berthute eta hon guzien thesorera handia,
 egundano bekhaturan makulatu gabia,
 berthutetan segitzeko egidazu grazia.
- 409 Zutan dago bekhatoren remedio guzia,
 esperanza, osagarri eta salbamenduia.
 Zuk gibela demazuna nola baita galduia,
 zure gomenduan dena halaber da salbuia.
- 413 Jeinkoak zuri eman dizi potestate handia,
 haren ama ziren gero, ama ere maitia,
 zeru eta lur orotan duzun hanbat balia,
 zer zuk galde baitagizu, den konplitu guzia,
- 417 eta zure eskutik duten berze orok grazia
 eta salba zuk dezazun zuri gomendatuia.
 O, andere exzelente, ezein pare gabia,
 salbatuetarik nizan egidazu grazia!
- 421 Zuri gomendatzen nuzu hila eta bizia,
 neure gorputz eta arima eta dudan guzia.
 Othoi, behar orduietan zu zakitzat balia
 eta, othoi, zuk goberna ene bizi guzia;

- 425 eta irabaz Jeinkoaganik indar eta grazia,
bekhatuiez egiteko unsa penitentzia,
eta gero berthutetan deramadan bizia
eta egin gauza orotan haren borondatia.
- 429 Begira, othoi, meskabutik ene gorputz pobria;
bekhatutan hil eznaadin egidazu grazia,
sekulakoz damnaturik enoian galduia,
bana zure eskutik dudan salbatzeko bidia.
- 433 Eta gero, dauginian ene eriotzia,
arimaren partitzeko oren izigarria,
ordu hartan behar baitut eman kondu hertsia,
egin oroz rezebitu neure merexituia,
- 437 eta ez jakin lehen gaoian non daten ostatuia,
ezetare, zu ezpazira, nor dakidan balia,
ordu hartan hel zakitzat, othoi, ama ezitia,
ararteko leial eta neure aiutaria.
- 441 Othoi, zure gomenduian har arima tristia,
ordu hartan jo eztezan ifernuko bidia.
Zure seme jaunareki egidazu bakia,
bekhatuak barkhatuik didan parabizua,
- 445 eta nik han dakusadan zure begitartia
eta sainduieki lauda haren majestatia.
Zeren unsa orhit ziten nizaz, ama ezitia,
gogo honez erranen dut zuri Ave Maria”.
- 449 “Orazione haur derrana, andredona Maria,
othoi, gomendatu duzun hila eta bizia”.

II

AMOROSEN GAZTIGUIA

- 1 Berzek berzerik gogoan eta nik andredona Maria.
Andre hona dakigula guzior, othoi, balia.
- [I]
- 3 Amorosak nahi nuke honat beha balite;
hon lizaten gaztigurik agian entzun liroite.
Amore bat hautatzeko konseilu bat nekele,
balinetan sekulakoz gogoan sar balekie.
- [Amodioen eragozpenak]
- 7 Nihaurk ere ukhen dizit zeinbait ere amore,
bana hantik eztut ukhen probetxurik batere;
anhitz pena, arima gal, harena eta neuri'ere.
Amoretan plazer baten mila dira dolore.
- 11 Amoretan othe date leial denik batere,
hitz ederrez ezpa joiaz mutha eztadin hura ere?
Hoben uste duenori anhitzetan traidore;
hobena date gaitzenik, arimaren berere.
- 15 Bekhatuzko amoria bethi date traidore.
Erioa dauginian, egia zogeri date.
Hartu duten plazer oro orduian iragan date;
bekhatuia gelditzen da penatzeko gero ere:
anhitz plazer ukhen badu, anhitz behar dolore.

[II]

- 20 Amore bat nahi nuke liadutanik egia,
bizi eta hilez gero hain lakidan balia.
Zerbitzatu nahi nuke halakoa bizian.
Heben labur bizia da, jagoitikoz bertzia.
- 24 Mundu oro iraganik ez eriden berzerik,
Jeinkoaren ama hona grazia oroz betherik.
Haren amore izateko ezta ehor dignerik.
Unsa zerbitza dazagun; maite gitu bertarik.
- 28 Amoriak bano dira harzaz berze guziak.
Behar handien denian, faltaturen bertziak.
Uste bano lehen gira hiltzen bekhatoriak.
Hark aiuta ezpagitza, nola giren galduiak!
- 32 Andre hona har dazagun orok gure amore;
berze oro utzi eta egin hari ohore.
Hala egin badazagu, ohoratu girate;
berzegatik, hura gabe, oro galdu girade.
- 36 Jeinkoaz landan mundu orok eztu hanbat balia.
Zeruia, lurra, itxasoa, haren peko guzia;
orotara hedatzen du, behar bada, eskuia.
Bera handi izan arren, preziatzen xipia.
Halakoa utzi eta, non dukegu bertzia?
- 41 Berze amoreak baten bezi eztirade perestu;
nork beria bertziari eztu nahi partitu.
Ama birjen gloriosa hanbat bada konplitu,
ororentzat bera baita, leial dela, abastu.

45 Amorsek badagite behin bere nahia,
handiago jiten zaie berze nahikaria;
ezi ukhen behin ere bere konplimenduia;
bethi peitu deramate bere mende guzia.
49 Emazte eta gizon orok, har amore Maria
eta orori baitekegu berak konplimenduia.

[III]

51 Andre honak ukhen dizi ederretan grazia
ehork hura gaixteriaz ezin lezan inbia,
bana bistaz hil zenzuien nahikari satsuia;
figuraren ekhustiaz dakikezu egia.
55 Itxasoan hur guzia, zeruietan izarra,
oihanetan itzalori, lur guzian belharra,
egunari iguzkia, gau belzari ilhuna
lehen faltaturen dira ezi hura gugana,
balinetan egiazki gu bagaude hargana.
60 *Zeren, bada, erho gira gaixo bekhatariaik?*
Andre leial honegana goazen othoi guziak!
Elas, othoi, aribira berze amore falsuak!
Harekila segur dugu behar dugun guzia.

64 *Elas, amoros gaixoa, hire enganatuia,*
erhogoatan badaramak eure mende guziak!
Ene andere graziosa ezpadatik balia,
bai bizian bai hilian bethi oha galduia.
Denbora duian artian egik ahal hongia.

69 *Erioa dauginian miraz dukek orduia.
Orduian ere nahi baduk onsa, jalgi dagia,
onsa hari gomendadi; nik diosat egia:
finian ere ez tik uzten hark galtzera beria;
orduian ere bere eskuian dik grazia guzia.*

[IV]

- 74 Mundu honek anhitz jende enganatu darama;
jagoitiko z bizi ustez haren sehi dabilza;
guti uste duenian ehor utzi darama.
Erho jokhatuia date hartan fida dadina.
- 78 Ni haur ere ebili niz anhitzetan erhorik,
gaoaz eta egunaz ere hotzik eta berorik,
loa galdu, pena aski, bana ez arimagatik.
Orai oro nahi nuke liren Jeinkoagatik.
- 82 Ni bezala anhitz duzu halakorik munduian
mende oro dohatenik bethi banaglorian.
Ohart giten buruiari denbora den artian:
andre honak har gitzake gomendutan agian.
Hambat bada graziosa ama ororen gainian
jin dadimik ez tu uzten hartu gabe grazian.

[V.- Otoitzak Mariari]

- [**Maria orbangabea ararteko**]
88 “Kulpa gabe ehor ezta; haur da segur egia.
Bekhatuiaz damnatzen du Jangoikoak munduia.
Bekhatu rik ezta izan zutan, andre handia;
ararteko zakizkula, digun barkhamendua” .

[Maria, errukizko aterpe]

- 92 “Bekhatoren salbatzeko Jeinkoak egin zinduzen, bere burua egin dizi juje justiziaren, zu miserikordiaren refujio zinaden, nola berak justizian ezin salba litzake, zure miserikordiaz remedia litezen, balinetan egiazki zugana jin balite.
- 98 Egundano ezta izan ez izanen jagoitik bekhatore hain andirik ezetare satsurik, bere bidian jaugin bada zuri gomendaturik, ukhen eztuien barkhamendu zure amorekatik; ez galdu da ez galduren zure gomendukorik. Zuri gomendatzen gira hilik eta bizirik”.

[Maria, Jainkoaren ama, birjina eta zeru-lurren erregina]

- 104 “Berze emaztiak ama dira zenbait haurto xipiren eta gero obororik punzela ezin dirate. Zu, anderia, ama zira birjinarik Jeinkoaren eta geroz erregina zeru eta lurraren.
- 108 Jeinkoa jaun den gauza ororen zu zirade andere. Arrazoin da mundu orok dagien zuri ohore, ezi hala ari zauku Jesukristo bera ere. Zuk bezanbat dignitate mundu orok eztuke.
- 112 O, anderia, ezin date ehor zure bardinik. Gainerorik zuk eztuzu Jeinko beraz berzerik; Jeinko ezten berze oro dago zure azpitik; Jeinkoaren ama zira mundu oroz gainetik.

116 Mundu orok eztu egin zuk bezanbat hartatik.
Orogatik bano oboro hark ere daidi zugatik;
bere ama ezin utzi obeditu gaberik.
Othoi, grazia egiguzu giren zuienetarik” .

[Maria, bekatarien babesle]

120 “Unsa zuk har banenzazu gomendutan gogotik;
ezin damna naindeitela zinensten dut segurki.
Anhitz begiratu duzu galduren zenetarik;
niri ere hel zakitzat, othoi, galdu gaberik” .

[Maria, bakegile]

124 “Ehonere gaitzik ezta zuk ken eztirozunik,
ezetare hontasunik zure eskuian eztenik;
denbora eta leku orotan, ezein duda gaberik,
graziak oro zure eskuian Jangoikoak emanik.

128 Nah i duiena hala duke amak semiaganik;
seme honak anhitz daidi amaren amorekatik;
gure natura haritu du zutan amaturik;
Jangoikoa ezarri duzu gure anaieturik.

132 Haren eta gure orenen ama zira dignerik;
amak eztu sofritzeko semen artian gerlarik;
samurturik badakutsu gure gaizkiegatik,
ororen ama zira eta bake gitzazu bertarik” .

[Maria, ararteko eta sorosle]

136 “Orai egiten diraden gaizki handiegatik
Jeinkoak ondatu zukeien lur guzia engoitik,
balinetan zu ezpazina ararteko gugatik.
Oro sostengatzen gitu zure othoiegatik.

140 Gu gaixtoak izan arren, ezten zutan faltarik,
Fin honera hel gitzazu, giren salbuietarik” .

[Azken erregua]

142 “Ama ezitia, nik badagit zure kontra faltarik,
zuk gaztiga eta dreza nazazu, othoi, bertarik” .

144 “Elas! norat ihes naidi, zu, neure ama, utzirik?
Neuretako eztzagut zu nolako amarik” .